

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Çalışmanın Konusu

Kafkaslar bölgesine yönelik olarak yapılan, bu çalışmanın konusu; Kafkasya bölgesinin jeopolitik önemi, jeostratejik konumu ile etnik, demografik, coğrafi, tarihi, kültürel, politik, yapısını inceleyerek, bölgedeki kriz ve çatışma alanlarını belirleyerek, bölgede güç mücadeleleri veren bölge içi ve dışı devletlerin, bölgeye yönelik politikalarını (ekonomik, siyasi, askeri) ortaya koymak ve bu bölgedeki bağımsız devletlerin (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) de bölgeye yönelik politikalarını incelemektir. Bu bağlamda; bölgedeki rekabetin, gelişmelerin ve tehditlerin bölgeye sınır, Türkiye'ye etkileri ve yansımalarını tespit etmek ve Türkiye'nin de bölgeye yönelik politikalarını ortaya koymaktır.

Kafkasya dil, din ve etnik gruplar açısından dünyanın en zengin, çok kültürlü bölgelerinden birisidir. Dolayısıyla, Kafkasya bir kültürler mozaiki coğrafyaya sahip, heterojen yapıda bir bölgedir. Soğuk Savaş döneminde, SSCB kontrolünde teşkil edilen, bir dizi örnek cumhuriyet/ özerk cumhuriyet ve özerk bölge halinde, varlıklarını sürdüren bu topluluklardan bazıları, 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasını müteakip, bağımsızlıklarını (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan) ilan etmiş, bir kısım (Çeçenistan, Dağıstan, Abhazya)'da halen bağımsızlık mücadelesine diğer bir kısmı da başka bir devletle birleşme için mücadelesine (Güney Osetya'nın Kuzey Osetya ile birleşerek RF'na dahil olma isteği) devam etmektedir.

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kendisini yeni oluşumlar ve bundan doğan fırsat, tehdit ve risklerle karşı karşıya bulmuştur. Bu yeni oluşumlar ve fırsatların çok iyi tahlil edilerek, buna uygun stratejilerin ortaya konarak, politikalar oluşturulması ve bu politikaların sonuçlarının tam olarak değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Ayrıca bu durum, Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya gibi, dünyanın en istikrarsız ve önemli bölgelerinin merkezinde bulunan ve jeopolitik durumuyla, bölgesel güç konumundaki Türkiye Cumhuriyeti'nin, içinde bulunduğu yalnızlıktan kurtulmasına da yardımcı olacak ve 21'inci Yüzyıla, birçok devletle işbirliği içinde girmesini sağlayacaktır.

20'nci Yüzyılın uluslararası ilişkileri incelediğinde, bu ilişkileri belirleyen en temel unsurun, Doğu-Batı ayrışması olduğu görülmektedir. 1917 yılında, Bolşevik

İhtilali ile başlayan bu süreç, 1991 yılında, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile son bulmuştur. Ortaya çıkan güç boşluğu nedeniyle, bölgedeki çekişmeler artmıştır. Rusya Federasyonu'nun, dağılan SSCB'nden ayrılan devletler üzerinde yeniden etkinlik kurma mücadelesi sürmektedir. RF, bölgeyi, "yakın çevresi" ve arka bahçesi olarak görmekte ve bu bölgedeki bağımsız devletleri yeniden kontrolü ve nüfuzu altına almak istemektedir. Bu yeni durumla tek büyük güç olarak öne çıkan ABD, 1998 yılında Afganistan, Sudan ve Irak'a karşı yapılan hava harekatı, 2002 yılı Afganistan Harekatı ile 2003 yılı Irak'ın İşgali ile bu hususu dünyaya ilan eden bir devlet olarak, bölge ile, zengin ve çeşitli enerji kaynakları ve jeopolitik önemi nedenleriyle yakından ilgilenmekte ve bölgeye askeri, ekonomik ve siyasi olarak girerek, hakimiyetini kurmak istemektedir. Bu kapsamda; ABD, bölgede Rusya'ya karşı, kendine yakın yönetimleri (Gürcistan) tesis etmek, askeri üsler kurmak (Gürcistan ve Azerbaycan) ve stratejik ortaklıklar (Gürcistan ve Azerbaycan) tesis etmek için gayretlerini sürdürmektedir. Güçlü bir devlet olma yolunda çabalarını sürdüren ve bölgesel bir güç durumunda bulunan Türkiye Cumhuriyeti, büyük çıkar çatışmalarının ve güç mücadelelerinin yaşandığı bu coğrafyada; tarihsel, kültürel, din, dil ve soy bağlantısı nedeniyle, ortaya çıkan yeni fırsatları iyi değerlendirdiği taktirde, global bir güç olma yolunda önemli mesafeler kaydedecektir. Türkiye bölge ile tarihi, kültürel, dinsel, dilsel ve siyasal yakınlığı olan bir ülke konumuyla, bu avantajının ve tarihi misyonunun bir gereği olarak Kafkasya ile ilgilenmek durumundadır. Soğuk Savaş sonrasında, Türkiye'nin önemi daha da artmış, bölgesinde merkez ve kilit bir ülke haline gelmiştir.

1.2.Çalışmanın Amacı

Yukarıda genel çerçevesi çizilen esaslar dahilinde, bu çalışmanın amacı; 21'inci Yüzyılda dünya siyasetinin en büyük ilgi odaklarından birisini teşkil eden Kafkasların; tarihi geçmişini, etnik ve demografik yapısını, jeopolitik önem ve konumunu ve sorun alanlarını inceleyerek:

- Kafkasya'nın, jeopolitik önemini ve bu bölgedeki mevcut sorunlar ile çatışma alanlarını ortaya koymak,
- Türkiye Cumhuriyetinin, Kafkas Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini karşılıklı olarak ortaya koymak,

- RF ve ABD'nin, Kafkasya üzerindeki menfaatlerini, mücadele alanlarını, hedeflerini, stratejilerini ve uyguladıkları politikaları ortaya koymak,
- RF ve ABD'nin, Kafkas Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini karşılıklı olarak ortaya koymak,
- Bölge üzerinde güç ve nüfuz mücadelesinde bulunan ABD ve RF'nun, güç ve nüfuz mücadelelerinin, Türkiye'ye olan etkilerini ve yansımalarını ortaya koymak,
- Kafkaslarda yürütülecek etkinlik ve nüfuz mücadelesinden, Türkiye'nin azami kazanç elde edebilmesi için, bölgede uygulanması gereken politikaları tespit etmektir.

1.3. Çalışmanın Önemi:

Kafkasya; tarih boyunca ticaret ve göç yolları oluşturmanın yanında, kültürlerin kesiştiği önemli bir kavşak noktası olmuştur. Doğu-Batı arasında bir köprü oluşturan ve Avrasya coğrafyasının en hassas bölgesinde bulunan Kafkaslar, siyasi ve ekonomik açılardan tüm dünyanın ilgisini cezpt etmesinin yanında, bir çok güç odağının etkinlik mücadelesine de sahne olmaktadır. Özellikle, Türkiye ile doğrudan sınır ve coğrafi bağlantısı olan Transkafkasya (Güney Kafkasya), Türkiye'nin, Orta Asya devletleri ile temasında, güney-kuzey arasında irtibat yeri olmaktadır. Bu bağlamda;

- Kafkasya'nın Türkiye İçin Önemi:

Bu bölge; Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan güç boşluğunun bulunduğu ve bu nedenle güç mücadelelerinin yaşandığı, önemli istikrarsızlıkların (özellikle etnik ve dini çatışmalar başta olmak üzere) ortaya çıktığı, Türkiye'nin yanı başında ve onun milli menfaatleri ile milli güvenliğini etkileyen bir bölgedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, RF'nun, Türkiye ile doğrudan sınırı bulunmamaktadır. Ancak, Türkiye'ye yönelik olarak Rusya Federasyonu'nun, Kafkaslarda (özellikle Ermenistan ve Gürcistan) bulunan askeri varlığı da, Türkiye'nin güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca RF bu bölgeyi, "Yakın Çevresi" olarak nitelendirmekte ve etki alanında bulunduğunu belirtmektedir.

Türkiye için Transkafkasya Orta Asya'da bulunan, Türki devletleriyle siyasi, ekonomik, kültürel bağlantı ve geçiş bölgesidir. Kafkasya'da bulunan Türk ve Müslüman toplulukları ile, Türkiye'nin ortak dil, din, kültür ve soy birliği bağlantısı olması, bölgeyle ortak tarihi geçmişinin bulunuşu ve Kafkasya'nın jeopolitik önemi,

Türkiye'nin bölge ile yakından ilgilenmesini gerekmektedir. Bununla birlikte, Hazar Havzası ve Kafkasya'da mevcut zengin enerji kaynaklarının Batı'ya taşınmasında en kısa, emniyetli ve güvenilir (istikrarlı) güzergah Türkiye'den geçmektedir. Aksi halde, RF'nun kontrolündeki enerji hatları, Batıya karşı en etkin kullanılabilecek politik ve ekonomik bir silahtır. Bu nedenle, başta ABD olmak üzere, Batı dünyası, enerji hatlarının, Türkiye üzerinden geçerek Batıya ulaşmasını ve Türkiye'nin doğal enerji terminali olmasını istemektedir.

- Kafkasya'nın Dünya İçin Önemi:

Kafkasya; Avrupa Rusyası, Orta Asya ve Anadolu'yu Orta Doğu'ya, Orta Asya'yı da Anadolu vasıtası ile Avrupa'ya bağlar. Doğu batı yönünde de Orta Asya'nın denizlerine ulaşmasını mümkün kılan en kısa ve uygun istikametler üzerindedir. Rusya'nın sıcak denizlere inme yolu üzerindedir. Hazar Denizi ve Hint Okyanusu'nu kuzeyden kontrol eder.

Bölge yukarıda belirtilen; jeopolitik önem, coğrafi konum ve sahip olduğu stratejik kaynaklar nedeniyle, küresel ve bölgesel güçlerin de öncelikli ilgi alanı içindedir. MacKinder'in Kara Hakimiyet Teorisinde¹; Avrupa Rusya'sına sahip olacak bir gücün, Orta Asya'yı da kapsayan, "Kalpgah"a egemen olacağı ve bu bölgeye egemen olanın dünya adasına, daha sonra da dünyaya hakim olacağı belirtilmektedir. Kenar Kuşak teorisinde² de; dünyaya egemen olmak için merkez bölgesini çeviren kuşağa hakim olmak gerektiği görüşü mevcuttur.

Brzezinski, (ABD Ulusal Güvenlik eski danışmanı) Büyük Satranç Tahtası kitabında, 21'inci Yüzyılda en büyük mücadelenin Asya'da yapılacağını belirterek, "Avrasya, dünya egemenliği için mücadelenin yapıldığı satranç tahtasıdır"

¹ İngiliz Siyasi Coğrafyacısı Halford John Mackinder; 1919 tarihli, Demokratik İdaeller ve Gerçekler eserinde, "Kim Doğu Avrupa'ya hükmederse Kalpgah'a hakim olur; Kim Kalpgah'a hakim olursa Dünya Adasına hükmeder; Kim Dünya Adasına hükmederse Dünya'ya hakim olur." demiştir. Mackinder; Asya, Avrupa ve Afrika bütünü Dünya Adası olarak adlandırır. Batıda Volga, Doğuda Sibirya, Güneyde Himalayalar, Kuzeyde Buz Denizi arasındaki bölgeyi, "Heartland" (Kalpgah) olarak kabul etmiştir. Ramazan ÖZEY, **Dünya Hakimiyet Teorileri ve Merkezi Türk Hakimiyet Teorisi**, Marifet Yayınları, İstanbul, Nisan 2000, s.91-92, Suat İLHAN, **Türkiye'nin Jeopolitik Konumu ve Türk Dünyası**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1999.

² ABD'li Nicholas J.Spykman; "Mackinder'in teorisi yanlıştır. Kim Kenar Kuşağa (Rimland) hükmederse Avrasya'ya (Doğu Avrupa ve Heartland) hakim olur; Kim Avrasya'ya hakim olursa, dünyanın kaderini tayin eder" demiştir. Başka bir ifadeyle, "Kuzey Amerika'ya sahip olan bir millet, Güney Amerika'ya, Afrika'ya ve Avustralya'ya hakim olur. Bu topraklara hakim olan bir millet de, Batı Avrupa, Balkanlar, Güneybatı, Güney ve Güneydoğu Asya'ya ve nihayet Doğu Avrupa ve Asya'nın tümüne hükmeder. Böylelikle dünya hakimiyeti kurulur." ÖZEY, **a.g.e.**, s.97, İLHAN, **a.g.e.**

demektedir. Avrupa'yı Asya'ya bağlayan ve geçiş güzergahı olması nedeniyle Kafkasya Bölgesi bu satranç tahtasında önemli bir hamle yeridir.

ABD'li bilim adamı Huntington;³ kültürleri ayıran iki fay hattı belirtmiştir. Bunlardan ikincisi olan ve medeniyetler çatışmasının yaşanabileceği ileri sürülen fay hattı, bu bölgede bulunmaktadır.

Bölge; sosyal, etnik, dil ve din yapısı çok karmaşık olduğu için, dünyadaki güç odaklarınca, enerji ve diğer yer altı kaynakları ile hammadde paylaşımını kolaylaştırmak maksadıyla; bu karmaşık yapının etnik çatışmalara dönüştürülerek, kışkırtılma ihtimali nedeniyle, potansiyel bir kriz alanıdır.

Kafkasya; askeri ve güvenlik açısından, Rusya'nın güney, Türkiye'nin doğu yan emniyetini sağlar.

Başta ABD olmak üzere, Batı, bölgenin ekonomik zenginliğinden yararlanmak istemektedir. Bölgeye ekonomik açıdan önem veren Batı ülkeleri, bölgenin istikrara kavuşması için RF'yu başlangıçta bir ortak olarak görmüşler, ancak Rusya Federasyonu'nun bölgedeki emperyalist eğilimi ve petrol ve yer altı kaynaklarına tekrar egemen olma isteği anlaşıldıktan sonra, özellikle ABD'nin tutumunda önemli değişiklikler olmuş, bölgesinde istikrarlı, dengeli, caydırıcı bir güç olan Türkiye ile işbirliğini artırmıştır. Bunun sonucunda da, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı projesi ortaya çıkmıştır.

21'inci Yüzyılda, dünya siyasi arenasında, büyük bir rekabetin yaşanmasına neden olacak olan, Kafkasyada tüm gelişmeleri takip ederek, istikrarlı politikalar uygulaması, bulunduğu coğrafyada bölgesel bir güç olma iddasındaki Türkiye için bir zaruret halini almaktadır. Türkiye'nin, kazançlı çıkabilmesinin vazgeçilmez şartı, bölgede yürütülecek etkinlik mücadelesini kazanabilecek, en uygun politikaların, başlangıçtan itibaren belirlenerek uygulanmasına bağlıdır. Bu kapsamda; bölgedeki etnik ve demografik yapı da dikkate alınarak, Türkiye'nin, bölgeye yönelik menfaatlerini gerçekleştirmek için halen uyguladığı politikalarla birlikte, bölge ile tarihten gelen bağını güçlendirerek kendi yanına çekmesini ve etkinlik sağlayıcı politikalar uygulaması gerekmektedir.

³ ABD Harvard Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Samuel P.Huntinton'ın, 1993 yılında açıkladığı, "Medeniyetler Çatışması" teorisi; "Yeni dünyada mücadelenin esas kaynağını öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacağı, bilakis beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hakim mücadele kaynağının kültürler olacağıdır. Medeniyetler arasındaki fay hatları, geleğın muharebe hatlarını teşkil edecektir."şeklindedir. ÖZEY, a.g.e., s.115.

Yukarıda belirtilen hususlar, Kafkasya'nın konumunu açıkça ortaya koyması ve çalışmanın da çerçevesini oluşturması açısından, bu çalışmanın önemini göstermektedir. Bu bağlamda; Kafkasya bölgesindeki bütün bu gelişmeler, problem sahaları, etnik çatışmalar, krizler bölge ülkeleri kadar Türkiye'yi de yakından ilgilendirmekte ve yaşanan bu ortak coğrafyanın gereği olarak da Türkiye'yi siyasi, ekonomik ve askeri/güvenlik açısından doğrudan etkilemektedir.

1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada; Türkiye'nin etrafındaki belirsizlik ve çatışma alanlarından, sadece Kafkasya ele alınmasına rağmen, araştırma yapılırken, bu konuda oldukça çok bilgi ile karşılaşılmış, bu nedenle incelemenin kapsamı, sınırlı tutulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın kapsamını; ABD, RF ile Türkiye'nin Kafkasya'ya yönelik politikaları, ABD ile RF'nun Kafkasya'daki mücadele alanları ve bu mücadelenin Türkiye'ye yönelik etkileri, Kafkasya'daki Bağımsız Cumhuriyetlerin (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan) bu mücadeledeki oynadıkları roller, bölgenin etnik, demografik yapısı, bölgedeki bağımsız devletler ile özerk cumhuriyetler/bölgelerde yaşanan sorunlar ve çatışma alanları (etnik, ekonomik, kültürel ve siyasi) oluşturmaktadır .

Bu araştırmada, Kafkasya bir bütün olarak incelenmiş olup, çalışma içinde RF'na bağlı, yedi özerk cumhuriyetten (Adıgey, Kabartay-Balkar, Karaçay-Çerkez, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşya ve Dağıstan Özerk Cumhuriyetleri) oluşan, “Kuzey Kafkasya” ile Soğuk Savaş sonrası, bağımsızlıklarını ilan eden, üç cumhuriyet (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan), üç özerk cumhuriyet (Abhazya, Acaristan, Nahçıvan) ve iki özerk bölge (Güney Osetya, Dağlık Karabağ)'nin içinde yer aldığı, “Transkafkasya (Güney Kafkasya)” ya da diğer bir adıyla, “Kafkasya Ötesi” bölgeleri tanımlanarak, Kafkasya kavramı çerçevesinde bir bütün olarak ele alınmıştır. Aksi halde, Kafkasya'yı sadece Kuzey Kafkasya veya Transkafkasya olarak tek başına ele almak, çalışmanın anlamlı olmasını önleyecek ve çalışmanın önemini kaybetmesine sebep olacaktır. Çünkü Kuzey Kafkasya ve Transkafkasya'da yaşanan gelişmeler, birbirleriyle bağlantılı ve ayrılmaz şekilde cereyan etmektedir. Bu bağlamda; Güney Osetya-Kuzey Osetya ayrımı, Çeçen gerillaların Gürcistan'ın Pankisi Vadisindeki kampları, Rusya'nın Ermenistan ve Gürcistan'daki askeri

varlığı, Rusya destekli Abhazya-Gürcistan ve Güney Osetya-Gürcistan çatışması, Abhazya ve Güney Osetya'nın Gürcistan'dan ayrılarak RF'yi ile birleşme arzusu, bunlara verilebilecek örneklerden bir kısmıdır. Bununla birlikte, ek olarak, siyasi açıdan, Gürcistan ve dolayısıyla Transkafkasya'da yer alan Abhazya ve Güney Osetya, fiziki olarak Kuzey Kafkasya'nın ayrılmaz bir parçasıdır.

Rus Çarlığı ve SSCB döneminin politikaları olarak; bilinçli ve planlı bir şekilde, Kafkasya'nın yerli halkına zorla uygulanan göç, asimile ve iskan politikaları ile Kafkasya'nın siyasi ve ekonomik yapısı, içinden çıkılmaz bir hale getirilmiş, bölgede istikrarsızlık yaratılarak, etnik gruplar birbirlerine düşman edilmiş, bu grupların birlikte, Rusya'ya karşı mücadele etmelerinin önüne başarıyla geçilmiş ve bu politikaların sonucunda bu halklar arasında kalıcı düşmanlıklar oluşturulmuştur.

Soğuk Savaş sonrası, Kafkasya'ya yönelik nüfuz ve güç mücadelesi içinde olan, RF ve ABD ile konu çerçevesi sınırlandırılmıştır. Bölgede, bu iki ülkenin etkisi ve etkinliği çok büyüktür. RF'nuna bağlı, Kuzey Kafkasya'daki özerk cumhuriyet ve bölgeler ile ilgili hususlar ise yeteri kadar incelenmiştir.

1.5. Çalışmanın İçeriği:

Bu çalışma, Giriş (Birinci Bölüm) ile Sonuç ve Öneriler (Beşinci Bölüm) hariç üç bölümden oluşmaktadır. İkinci Bölümde; Kafkasya bölgesinin tanım ve kavramı ortaya konarak, bilahire Kafkasya'nın tarihsel geçmişi, etnik, demografik, dil, din ve siyasi yapısı ile jeopolitik önemi ve stratejik önemi açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde; Kafkasya'daki kriz ve sorun alanları detayları ile incelenerek, bu krizlerin diğer güçler tarafından nasıl yaratılarak istismar edildiği, özellikle Transkafkasya ülkelerinin bu krizler vasıtasıyla nasıl zayıf düşürülmeye ve nüfuz altına alınmak istediği ortaya konmuştur. Bu kapsamda; RF ve ABD'nin bölgeye yönelik politika ve stratejileri açıklanmıştır. Bölge ülkelerinin de Kafkasya'ya yönelik politikaları ayrı ayrı incelenerek, RF ve ABD ile ilişkileri değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde ise; bölge ülkeleri ile doğrudan komşu olan Türkiye'nin Kafkasya politikaları, Kafkasya ülkeleri ile ilişkileri, Kafkasya bölgesinde yaşanan gelişmelerin, güç müdaleleri ve krizlerin Türkiye'ye yansımaları ve etkileri ile bu fırsat/tehditlerin Türkiye tarafından nasıl algılandığı ortaya konmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

KAFKASYA’NIN DÜNYA GÜÇ MÜCADELESİNDEKİ ÖNEMİ VE KONUMU

2.1. Kafkasya’nın Genel Değerlendirmesi

Bu bölümde; Kafkasya’da yaşanan gelişmeleri incelemeden önce bölgenin tarihi geçmiş, coğrafi, stratejik ve jeopolitik önemi ortaya konacak, etnik, din ve dil yapısı ile siyasi durumu incelenecektir. Bu bağlamda; öncelikle Kafkasya kavramı ortaya konacak ve tanımı yapılacaktır.

2.1.1.Kafkasya Kavramı ve Tanımı

Kafkasya bölgesi; RF’nun hakimiyetinde olan Kuzey Kafkasya ile, üç bağımsız cumhuriyeti yer aldığı Transkafkasya (Güney Kafkasya)’dan oluşur. *Kuzey Kafkasya; doğuda Hazar Denizi, batıda Karadeniz ve Azak Denizi, kuzeyde Maniç Nehri ve bataklıkları, güneydoğuda ise, Samur Nehrinin Hazara döküldüğü yerden, İngur Nehrinin Karadeniz’e döküldüğü noktaya kadar uzandığı kabul edilen hat ile çevrili coğrafi bölgeye denir.*⁴

Transkafkasya ya da Güney Kafkasya denildiğinde, bir coğrafi bölge kastedilmekte, bu bölge Büyük Kafkaslar’ın doruklarından başlayarak, Küçük Kafkaslar’ın güney eteklerine kadar uzanmakta olup, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan, bu bölgede yer alan ülkelerdir.⁵ *Abhazya, Transkafkasya’da yer almaktadır; ancak burada yaşayan halklardan biri olan Abhazlar, bir Kuzey Kafkasya halkıdır ve Kuzey Kafkas dillerinden biri olan Abhazca konuşmaktadırlar.*⁶

Abhazya coğrafi olarak, Kuzey Kafkasya’nın bir parçası ve Karadeniz’e olan uzantısıdır. Aynı şekilde Kuzey Kafkasya ile Transkafkasya’nın bağlantısını sağlayan ve Daryal (Derbent) geçitinin yer aldığı, Güney Osetya coğrafi olarak, Kuzey Kafkasya’nın bir parçasıdır. Güney Osetya, Rus politikaları sonucu, bilinçli olarak Gürcistan’da, Gürcistan’a karşı kullanılmak üzere bırakılmıştır.

⁴ Ali ÇUREY, “Bilinen Dünyanın Bilinmeyen Ülkesi: Kuzey Kafkasya ve Çerkesler (1), **Kafkasya Yazıları Dergisi**, Yıl:2, Sayı:5, Sonbahar, İstanbul, 1998, s.57.

⁵ Fahrettin ÇİLOĞLU, “Kafkasya Konusunda Yanılgılar ve Yanlışlar”, **Kafkasya Yazıları Dergisi**, Yıl:1, Sayı:3, Sonbahar/Kış, 1998, s.41.

⁶ **a.g.m.**, s.42.

Harita 2.2.Kafkasya Bölgesi ve Kafkaya Dağları (Fiziki ve Siyasi)

Kaynak: Sabah Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedisi, 10.Cilt, İstanbul, 1992,s.358.

⁹ Kafkasya dağları, Avrupa'yı Asya'dan ayıran çizgi olarak kabul edilir. (Bkz.Harita 2.3.)⁹

Harita 2.3.Asya ve Avrupa Arasında Sınır

Source: Beruchashvili N., 1998

Kaynak: <http://www.gridtb.org/projects/GEO-Cauc/intr.pdf> (10.02.2006)

⁹ Nadir DEVLET, "Kuzey Kafkasya'nın Dünyu Bugünü", *Yeni Türkiye*, Yıl:3, Sayı: 16, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Ankara, Temmuz-Ağustos 1997, s.1924.

“Arapların, “Mavera-i Kafkasya”, Avrupalıların, “Transkafkasya” (ve Rusların, “Zakafkasya” olarak bahsettikleri Kafkasya, Büyük Kafkas Sıradağları’nın güneyinde yer alan, tarihi bir bölgedir. Siyasi ve coğrafi bakımdan genel olarak, ”Sirkafkasiyon (Circarucasia)” ve “Transkafkasya (Transcaucasie)” şeklinde ikiye ayrılan Kafkasya bölgesinin doğusu Asya, batısı ise Avrupa kıtaları içinde ele alınmaktadır.”¹⁰ (Bkz. Harita 2.4.)

Harita 2.4. Transkafkasya Bölgesi.

Kaynak: Atlas Dergisi, Avrupa Siyasi Haritası, İstanbul, Aralık 2004.

Kafkasya bölgesinde üç cumhuriyet (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan); biri Azerbaycan’a (Nahçıvan), ikisi Gürcistan’a (Abhazya ve Acaristan) ve yedisi de RF’ya (Adıgey, Dağıstan, İnguşya, Kabartay-Balkar, Karaçay-Çerkez, Kuzey Osetya ve Çeçenistan) bağlı olmak üzere 10 özerk cumhuriyet ile biri Azerbaycan’a (Dağlık Karabağ) ve birisi de Gürcistan’a (Güney Osetya) bağlı iki özerk bölge

¹⁰ B.Zakir AVŞAR, “Kafkasya-Rusya Federasyonu ve Türkiye”, *Yeni Türkiye*, Yıl:3, Sayı: 16, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Ankara, Temmuz-Ağustos 1997, s.1875.

bulunmaktadır.¹¹ Ancak, fiziki olarak Kuzey Kafkasya’da yer alan, Abhazya Özerk Cumhuriyeti ve Güney Osetya Özerk Bölgesi siyasi olarak, Gürcistan’a bağlıdır.

Harita 2.5.Kuzey Kafkasya Bölgesi

Kaynak: **Atlas Dergisi**, İstanbul, Mart 2004.

“Genellikle, siyasi sınırlara dayanan coğrafi bölge tanımlamaları, sosyo-ekonomik ve siyasi analizler için tatmin edici olmaktan uzaktır. Bu nedenle, Kafkasya-Orta Asya tanımı SSCB döneminde çizilmiş, jeopolitik sınırlamaların ötesine geçen ve Sovyet döneminin, ayrı ayrı alt bölgeleri olan Kuzey Kafkasya, Transkafkasya, Orta Asya ve Kazakistan’ı, Hazar havzası komşuluğunda birleştiren daha geniş bir tanımdır”.¹²

Karadeniz’in kuzey-batısındaki Taman Yarımadası ile Hazar Denizi’nin güney-doğusundaki Apşeron Yarımadası arasında uzanan, Kafkasya Dağları 1100 km.den uzun olup, genişliği 32 ila 180 km. civarındadır. Bölgenin, en yüksek dağı olan Elbruz’un, 5.269 m. ve 5.593 m. yüksekliğinde iki zirvesi vardır. *Kafkasya Dağları bir hayli yerden de geçit (Derbend, Daryal, Avar vb.) verir.*¹³

¹¹ a.g.m., s.1875.

¹² Baskın ORAN, **Türk Dış Politikası**, Cilt:II 1980-2001, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2002, s.367.

¹³ DEVLET, a.g.m., 1924

2.1.2.Kafkasya'nın Coğrafi Konumu

Bölgenin konumunu, üç özellik ile açıklamak mümkündür.¹⁴ İlk olarak, bölge, genellikle dağlık olup, birbirine geçit vermez çok sayıda vadiden oluşması, bölgenin sosyo-politik yapısını belirleyici en önemli özelliğidir. Bu husus, çeşitli kökenlerden gelen toplulukların, tarih boyunca yaşanan işgallerden, kendilerini koruyabilmelerini ve kültürlerini sürdürebilmelerini sağlamıştır. Bölgenin coğrafi bağlamda başka bir özelliği, büyük devletler arasında bir tampon oluşturmastır. Komşu olan Araplar, İranlılar, Ruslar ve Türkler tarih boyunca, Transkafkasya ile ilgilenmişler ve bu nedenle bölge, zaman zaman çeşitli güçlerin egemenliğine girmiştir. Bölgenin coğrafi yapısına ilişkin son özellik ise , ticaret ve ulaşımında büyük köprü teşkil etmesidir. Bölge bir anlamda, kuzey ve güneyin bağlantısını sağlamaktadır.

Coğrafi yapıya gelince, Rus kıta sahanlığının kuzeye, Arap kıta sahanlığının da güneye kaymasıyla gerçekleşen jeofizik gerilim, Transkafkasya'daki dağlık yüzey şekillerini yaratmıştır. Kafkasya; Hazar Denizi ile Karadeniz arasında 440.000km².lik bir alanı kaplayan, Rusya Federasyonu'nun Avrupa kesiminin güney batısı ile Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan topraklarını da içine alan, coğrafi bölge ve dağ sistemine verilen isimdir. Jeolojik olarak incelendiğinde, Kafkasya, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan, çöküntü alanları arasında yükselen dağ sıralarından oluşmaktadır. *"Rusların, "Bolchoi Kavkaz" diye adlandırdıkları Büyük Kafkaslar, kuzeybatıda, Novorossisk'den güneydoğuda, Bakü'ye doğru yaklaşık 1100 km. uzunluğu ve 150-200 km.lik genişliğiyle, kuzey-güney doğrultulu sıradağlardan oluşur. "Malyi Kavkaz" denilen Küçük Kafkaslar, Büyük Kafkaslar'a göre daha kısa ancak daha karmaşıktır."*¹⁵

Kafkasya, kendi içinde de çeşitli bölgelere ayrılmaktadır.Bunlardan birincisi; Don ve Volga nehirleri arasında kalan, "Step Kafkasyası", ikincisi, steplerin güneyinde yer alan Kafkas Dağlarının eteğindeki, "Büyük Kafkasya"dır. Üçüncü bölge ise, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı da kapsayan, "Transkafkasya ve Küçük Kafkasya" bölgesidir. Bir başka bölünme de Kafkasya'yı ikiye ayırmaktadır. Birincisi; Büyük Kafkas dağlarının kuzeyinde yer alan Kuban Çöküntüsü, Stavropol

¹⁴ Ali Faik DEMİR , **Türk Dış Politikası Perspektifinden Transkafkasya**, BağlamYayınçılık, Birinci Basım, İstanbul, Haziran 2003, s.59-60.

¹⁵ a.g.e., s.60.

Platosu ve Terek Çöküntülerinin oluşturduğu, “Kafkasönü”, ikincisi ise; güneyde Küçük Kafkas Dağları, Rion ve Kura Çöküntülerinin oluşturduğu, “Transkafkasya (Kafkasardı)”dır.¹⁶ Ancak birkaç geçit veren ve 1100 km. uzunluğundaki bu silsile, Avrupa’nın en yüksek tepesi olan Mont Blanc’dan çok daha yüksek 25 zirveyi ihtiva etmektedir. Silsilenin, en yüksek zirveleri, Elbruz (5630m.) ve Kazbek (5045m.) tepeleridir. Kritik birkaç geçit de Kuzey Kafkasya’nın merkezi, Terekale (Kuzey Osetya) ’yi Tiflis (Gürcistan)’e bağlayan Daryal Boğazı ile Derbent, Mamison ve Glohor’dan ibarettir. *Büyük Kafkas Dağları, Karadeniz ve Hazar Denizi sahil yolu dışında, bu üç yerden geçit vererek, Kuzey Kafkasya’yı Transkafkasya’ya bağlar.*¹⁷

Hazar Denizi ve Karadeniz arasında uzayan, Kafkas Berzahını,¹⁸ kuzeybatı-güneydoğu istikametinde bölen sıradağlar, birçok vadi ve geçit ihtiva etmesine rağmen, kuzey-güney yönünde kullanılmaya elverişli pek az geçide sahip bulunmaktadır. 21’inci Yüzyıla gelinceye kadar, geçişlere imkan tanıyan en önemli geçit, Hazar Denizi kıyısındaki Derbent (Demirkapu) geçitiydi. Yaklaşık iki kilometre uzunluğunda olan Derbent geçiti, tarih boyunca siyasi ve iktisadi öneminden bir şey kaybetmemiştir. *Bu önem, Volga ve Aras nehirlerinin, bölgeye sağladığı stratejik bütünlükten kaynaklanmaktadır.*¹⁹

Kuzey-güney istikametinde, geçişi sağlayan ikinci yol ise, Transkafkasya’da bulunan Daryal (Daryol) geçididir. Vladikafkas (Kuzey Osetya)- Tiflis (Gürcistan) arasında bulunan ve “Gürcü Askeri Yolu” olarak anılan bu geçit, sarp ve dar olup, tarihin akışında, Romalılar, İranlılar, Gürcüler tarafından, burada garnizon ve müstahkem mevziiler inşa edilmiştir. 18’inci Yüzyılın sonlarında da, Rusların genişletme ve tesviye çalışmaları sonucunda, askeri amaçların dışında da kullanılmaya başlanmıştır. *Bunların dışında, aralarında Mamison ve Klukhor gibi geçitlerin de bulunduğu, 70 kadar küçük yol ve patika mevcut ise de, bazıları sadece yük hayvanlarının geçebileceği şekildedir.*²⁰

¹⁶ a.g.e., s.60-61.

¹⁷ Savaş YANAR, **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 2002., s.22.

¹⁸ “**Berzah**: Kıstak, iki yanı su, dar kara parçası, dil”. Kafkasya Berzah’ı kavramı, Karadeniz ve Hazar Deniz’i arasında kalan bölgeyi ifade etmektedir.

¹⁹ a.g.e., s.22.

²⁰ Abdullah SAYDAM, **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.15.

Dağların kuzey etekleri, sulak ve derin vadiler, mûmbit, yeşil ovalarla son bulmaktadır. Bu ovalar ve vadiler; Terek, Kuban, Samur, Gum (Kuma), Sulak ve Araks gibi coşkun nehirlerle sulanmaktadır. Rua Nehri Çöküntüsü, Kutasi'den itibaren batıya doğru genişleyerek, Karadeniz sahilindeki Kolhida Ovasını oluştururken; Kura Nehri Çöküntüsü ise, güneydoğuya doğru ilerledikçe, önce Migeçevir Gölüne, daha sonra Azerbaycan steplerinde bulunan, su kanallarının oluşturduğu geniş düzlüklere ulaşır. Kura Nehri, kanallar bölgesinde, Aras Nehri ile birleşerek, her iki nehrin suları da, tarım amacı ile kanallara aktarılarak, geniş steplerin sulanması sağlanır.²¹

Rua ve Kura nehirlerinin güneyinde uzanan dağ silsileleri Küçük Kafkas Dağları olup, bu dağlar, Doğu Anadolu dağlarına bağlanır. Sıradağlar, sönmüş volkanlar ve volkanik gölleri ile Küçük Kafkas Dağlarının, Doğu Anadolu dağlarının özelliklerini taşıdığı görülmektedir. *Bu dağların zirveleri, Ermenistan'da Alagöz (Aragato) Dağı, Gegamskiy Dağı, ve Azerbaycan'da Karabağ Dağıdır.*²²

Coğrafi konumu itibariyle, bir kavşak özelliği taşıyan Kafkasya, değişik yönlerden gelen kavimlerin bir uğrak yeri olmuştur. Bu kavimlerden bir kısmı gelip geçerken, bir kısmı ise burada yerleşmiştir. Bölgenin yerlisi olan veya daha sonra bölgeye yerleşen ve Kafkasya'nın doğasına paralel, orijinal bir yerleşim tarzı gösteren kavimler, birbirine karışmaksızın, ayrı ayrı bölgeleri yurt edinmişlerdir. Dolayısıyla bölgedeki kavimler arasında önce fiziki/coğrafi, daha sonra da siyasi olarak, izalasyon meydana gelmiştir. Bu durum, bölge dışı güçler (Çarlık ve Svyet Rusya ile İran) tarafından, sürekli olarak istismar edilmiştir.²³

Esas itibariyle, dağlık bir bölge olan Kafkasya'da, yerleşim bölgeleri genellikle yüksek yaylalar ve derin vadilere yayılmış bulunmaktadır. Yüksekliği fazla olan bu dağ silsilesi, bölgedeki insanların tarihlerini, kültürlerini ve karakterlerini başkalarından farklı kılmıştır. Askeri açıdan, büyük ölçüde savunma imkanı sağlayan dağlar; kültür, dil ve etnik bakımdan bölünmüş bir coğrafyanın doğmasına da neden olmuştur.²⁴ Kafkasya, coğrafi bütünlüğe sahip olmadığı için, tarih boyu, Hazar İmparatorluğu hariç, tek bir devletin anayurdu olmamıştır.

²¹ YANAR, a.g.e., s.22-23.

²² Mustafa, PAMUK, **Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü-Bugünü-Yarını**, Harp Akademisi Yayını, İstanbul, 1995, s.1.

²³ AVŞAR, a.g.m., s.1876.

²⁴ SAYDAM, a.g.e., s.14.

2.1.3. Demografik Yapısı

Kafkasya'nın demografik yapısı da kendine özgü bir çeşitlilik arz etmektedir. Bölge, coğrafi konumu nedeniyle, çeşitli millet ve toplulukların bir, "geçiş noktası" olmuş ve bunun sonucunda da çok karışık bir demografik yapı ve tarihi süreç kazanmış bulunmaktadır. *Bununla birlikte, bölgenin demografik yapısında, "demografik ve politik" olarak Türkler, Gürcüler ve Ermeniler belirleyici unsurlar olmuştur.*²⁵

*"Kafkasya nüfusunun, yaklaşık %35.2'sini "yerli olanlar", %64.8'ini ise "yerli olmayanlar" meydana getirmektedir. Yaklaşık 30'dan fazla millet ve milli grubu kapsayan, "yerli nüfus" içinde, Gürcüler %46.5 ve Çeçenler %11.9 ile ilk sırada yer almaktadır. Bunların dışında kalan ve bölgenin yerlisi olan unsurlar ise, %41.6'lık bir paya sahiptir."*²⁶

Kafkasya nüfusunun yaklaşık, %67.4'sini oluşturan, "yerli olmayanların" %56.6'sı ise, Türklerdir. Bu nüfusun da %82.7'sini Azerbaycan Türkleri meydana getirmektedir. Bunların dışında, yerli olmayan nüfusun içinde, Ermeniler %22.7 ve Ruslar %16.2 ile yer almaktadır.²⁷

SSCB tarafından; hem İslam kimliği etrafındaki bütünleşmeyi zayıflatmak, hem de Kafkasyalılık (Dağlılık) ve Türklük yapılaşmasının önünü kesmek maksadıyla, daha alt kimlik olan yerel milliyetçilikler desteklenmiş, 1924–1936 yılları arasındaki süreçte, Kuzey Kafkasya yedi ayrı özerk cumhuriyet ve özerk bölgeye, Kafkas halkları ve Türk kavimleri ayrı ayrı değil karma milletlere (Kabartay-Balkar ve Karaçay-Çerkez) ayrılmıştır.

*Ruslar; 19'uncu Yüzyılda, Kafkasya'ya tamamen hakim olduklarında, Karadeniz sahillerinde yaşayan, yaklaşık 1-1.5 milyon Kafkasyalıyı, Osmanlı İmparatorluğu'na sürmüş ve yerine Rusları yerleştirmiştir.*²⁸ Bununla birlikte, 19'uncu Yüzyıl boyunca, Doğu ve Kuzey Rusya'nın Kazan, Orenburg, Ufa ve Kuzey Kuban ile Kazan Tatarları ve Başkurt Türklerinin yaşamış olduğu İdil-Ural bölgesinden, Müslüman toplulukları Osmanlı topraklarına göç etmeye zorlanmıştır.²⁹

²⁵ AVŞAR, a.g.m., s.1878.

²⁶ a.g.m.,s.1878.

²⁷ a.g.m.,s.1878.

²⁸ YANAR, a.g.e., s.30-31.

²⁹ a.g.e., s.31.

Bunun sonucunda Kuzey Kafkasya'nın toplam nüfusu göçlerden dolayı, Rus ve Kazakların bölgede iskan edilmelerine rağmen yarı yarıya azalmıştır.³⁰

*“Rusya'nın sürgün politikası, İkinci Dünya Savaşı sonrasında da sürmüştü ve 1943-1944 yılları arasında, 2-3 milyon kişi, ihanet suçu ile, Sibiry ve Urallar gibi yerlere sürülmüşlerdir. Bunların %40'ı daha sürgün yerlerine ulaşmadan, çeşitli nedenlerle hayatlarını kaybetmişlerdir. Gürcistan ve Ermenistan ise, göç ve sürgünlerin dışında tutulmuştur.”*³¹

İkinci Dünya Savaşında, Almanlar ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle, başta Çeçen ve İnguşlar olmak üzere; Karaçaylar, Balkarlar, Kırım ve Ahıska Türkleri Sibiry'ya sürgüne gönderilmiştir. Stalin'in verdiği bir kararla, Kafkasya'da başlayan bu geniş çaplı bir soykırım hareketi, Çeçenler için 1864 ve 1920'deki sürgünlerin tekrarı olmuş, 400 bin Çeçen ve 90 bin İnguş, Orta Asya ve Sibiry'ya sürülmüştür. Bu topraklara ise; Ruslar, Osetinler, Avarlar, Darginler, Ukraynalılar getirilip yerleştirilmiştir. Özellikle Ahıska bölgesindeki Ahıska (Mesket) Türkleri, Almanlarla işbirliği yaptıkları bahanesiyle, toplu halde, Orta Asya'da, Özbekistan'ın Fergana Vadisine sürülmüş, yerlerine de Ermeniler getirtilerek, bölge Cevahiti ismini almıştır. *Bu politikalar, Stalin döneminde, Rusların, Türklük araştırmalarının katkılarıyla, “toprak” ve “dil” esaslı “Milliyetler Politikası” adını alarak daha sistematik bir şekilde uygulanmıştır.*³²

Stalin'in sürgün politikası, bölgenin demografik yapısına yapılan bu müdahale sonucunda, Kafkasya'nın yerel halkları arasında bir çatışma zemini hazırlamak, gelecekte bağımsızlığın yeniden kazanılması yolunda, ortaya çıkabilecek ulusal eğilimlerin gücünü kırmak ve bölgesel sorunları tahrik amacıyla yapılmıştır.³³ Ayrıca bu sürgünler, 1990'larda da sürececek olan, “Oset-İnguş”, “Kabartay-Balkar” sınır anlaşmazlıklarının da temelini oluşturmaktadır. Çünkü sürgünden geri dönen, sürülen halkların kendi topraklarına, başka etnik gruplar (Rus, Oset, Ermeni, Ukraynalı ve Alman) yerleştirilmiştir.³⁴

³⁰ Hayati BİCE, **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler**, Türkiyir Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991, s.51-52.

³¹ YANAR, a.g.e., 31.

³² Mehmet AÇA, “Orta Asya'dan Uluslaşma Süreci ve Türkiyat Araştırmalarında Rus İlminskiy ve Ardılarının Rolü”, Der.: Ertan EFEGİL ve Pınar AKÇALI, **Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, s. 34.

³³ YANAR, a.g.e., s.31.

³⁴ a.g.e., s.31-32.

*“Stalin’in iskan politikası, hiçbir Kafkas halkını tamamen kendi bölgesinde tutmamıştır. Kuzey Kafkasya ve Transkafkasya halklarından; Çerkez, Abaza, Çeçen, Avar, Azeri, Terekeme, Lak, Dargin vb. den bir bölümü, Sovyet Rusyası’nın çeşitli bölgelerinde iskan edilmiştir. Bunların topraklarına, Kafkasya’dan başka halklar getirilmiştir. Bazen bu halkların yaşadıkları bölgeleri parçalayıp, oluşturduğu idari sınırlarla, etnik bütünlüğü bozmuştur. Böylece onlarca coğrafi alanın eski ve yeni sahipleri arasında ihtilaf çıkmıştır. Bu yapılanma, ortak menfaat ilkelerini büyük ölçüde geçersiz kılmıştır”.*³⁵

Kafkasya’daki bugünkü anlaşmazlıkları besleyen tohumlar, 1936 Yılında Stalin tarafından atılmıştır. Stalin; demografik düzenlemeler yoluyla, halkları bir dengede tutarak kontrol altına almak ve bölgedeki Rusların azınlık durumuna düşmesini önlemek istemiştir. Stalin, bu hedefine ulaşmak için, daha sonraları çok karmaşık etnik sorunlara zemin hazırlayacak olan bir dizi özerk cumhuriyet/ bölge oluşturmuştur. (Bkz. Harita 2.5). Bu politikaların (milliyetler, sürgün, iskan ve asimile) doğal sonucu olarak da; bölgeye Ruslar, Osetinler, Avarlar, Darginler ve Ukraynalılar getirilmiştir.³⁶

SSCB’de en son nüfus sayımının yapıldığı 1989 yılı itibariyle, Kuzey Kafkasya’da 6-7 milyon, Transkafkasya’da ise 16-17 milyon olmak üzere, Kafkasya da toplam 22-24 milyon insan yaşamaktadır.

*“1970’lerin başından bu yana Rusların ve diğer Slavların bölgeden dışarıya göç etmeleri başladığı görülmektedir. Sovyetler Birliği’nin çökmesinden beri dışa yönelik göç öylesine hızlanmıştır ki, halen toplam 16-17 milyon olan, üç Transkafkasya cumhuriyetinde, yarım milyondan az Rus ve Slav nüfusu kalmıştır. Kuzey Kafkasya’daki 6 milyonluk toplam nüfusunun muhtemel, %20’si Rus ve Slav’dır.”*³⁷ Kafkasya’nın nüfusu, Çizelge 2.1’de gösterilmiştir.

³⁵ a.g.e., s.32-33.

³⁶ a.g.e., s.31.

³⁷ PAMUK, a.g.e., s.135.; Paul B.Henze, “Kafkasya’da Çatışma, Geçmiş, Sorunlar ve Gelecek İçin Öngörüler, **2023 Dergisi**, Sayı:31, Kasım 2003, s.53.

Çizelge 2.1. Kafkasya Halklarının Nüfusları

Halk	1979	1989	1979-89 Artış Oranı	1999 Tahmini Nüfus
Abaza	29497	33801	14.6	38736
Abhaz	90915	102938	13.2	116526
Adige	108711	124941	14.9	143557
Çerkes	46470	52356	12.7	59005
Kabardey	321719	394651	22.7	484237
Karaçay	131074	156140	19.1	185963
Malkar	66334	88771	33.8	118438
Oset	541893	597802	10.3	659376
Çeçen	755782	958309	26.8	1215136 ³⁸
İnguş	186198	237577	27.6	303148
Avar	482844	604202	25.1	755857
Lezgi	382611	466833	22.0	569536
Dargı	287282	365797	27.3	465660
Kaumuk	228418	282178	23.5	348490
Lak	100148	118386	18.2	139932
Tabarasan	75239	98440	30.8	128770
Rutul	15032	20672	37.5	28424
Tsahur	13478	20055	48.8	29842
Agul	12078	19936	65.1	32914

Kaynak: Ufuk TAVKUL, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2002, s.17.

2.1.4. Kafkasya'nın Etnik, Dil ve Din Yapısı

2.1.4.1. Etnik ve Dil Yapısı

“Kafkasya coğrafyasına hakim olan dağlık yapı, tarih boyunca, bölgenin siyasi ve etnik yapısının şekillenmesinde çok önemli rol oynamıştır. Etnik yapı itibariyle, dünyanın en karmaşık bölgesi olan Kafkasya, bu durumunu coğrafyasının, geçit vermez dağlardan ve onların aralarında yer alan, derin vadilerden oluşmasına borçludur. Arazinin dağlık olması sebebiyle, tam egemenlik kurulamayan bu bölge, tarih boyunca sürekli olarak, doğudan batıya doğru göç eden, pek çok etnik grubun

³⁸ 1994-1996 ve 1999-2000 Yılları arasında devam eden Çeçen-Rus savaşı sırasında, Çeçenlerin önemli ölçüde nüfus kaybına uğradıkları bilinmektedir. Dolayısıyla Çeçenlerin doğal nüfus artış oranlarına göre tahmin edilen 1999 Yılı nüfus tahminlerinin gerçeği yansıtmayacağı, Çeçen nüfusunun bugün bir milyon kişi civarında olacağı düşünülmelidir.

*sığınma yeri olmuştur. Dağların ulaşımı engellemesi, bu farklı etnik grupların kaynaşmasına ve/veya birbirleri üzerinde, tahakküm kurarak zayıf unsurların asimile edilmesine mani olmuştur.”*³⁹

Etnik yapının, dünyada çok zengin çeşitlilik arz ettiği bölgelerden biri olan Kafkasya’da yaşayan grupları, genel anlamda, üçlü bir tasnifle değerlendirmek mümkündür. Bunlar⁴⁰:

- Türk kökenliler,
- Hristiyan milletler,
- Müslüman olan Kafkas kavimleridir.

Bu bağlamda, Kafkasya’da yaşayan toplulukları tasnif etmek gerekirse;⁴¹

Kafkasya’nın Türk ve Müslüman olmayan, Hristiyan unsurlarını : Gürcüler, Ermeniler, Abhazlar, Osetler, Assuriler, Udiler oluşturmaktadır.

Kafkasya’nın Türk olmayan Müslüman unsurlarını: Osetler, Çeçenler, Kabardaylar, Acaralar, Abazalar, Çerkezler, Adigeler, Tatlar, Talişlar, Lezgiler, Dargınlar, Laklar, Rutullar, Agullar, Sokurlar, Tabarasanlar oluşturmaktadır.

Türk grupları ise : Azerbaycan Türkleri, Kumuk, Karaçay, Balkar, Nogay, Kundur, Ahıska (Mesket) Türkleridir.

*“Kafkas halklarını; asıl Kafkas (Yafet) kavimleri, Türk kavimleri ve Hint-Avrupa kavimleri olarak sınıflamak gerekirse.”*⁴²

Kaslar yani asıl Kafkas Kavimleri: Çerkesler (Abazalar, Abhazlar, Ubıhlar, Arguveylar, Nethaçalar, Çebinler, Hatkolar, Khagaklar, Baskheğler, Şapsıglar, Bjeduglar, Kemirguyevler, Hatıkoılar, Abzehler, Beslenevyeler, Kabartaylar, Adıgeyler), Nohçiler (Çeçenler, İnguşlar), Andelellar (Avarlar), Laklar (Gazi Kumuklar), Lezgiler, Agullar, Çakurllar, Gürcüler.

Türkler: Azeriler, Kumuklar, Karakalpaklar, Kundurlar, Karaçaylar, Balkarlar, Kalmuklar, Nogaylar, Türkmenler, Mesket Türkleri.

Hint-Avrupa Kavimleri: Osetler, Farslar, Tatlar, Talişler, Svanitler, Ermeniler, Ruslar, Alanlar’dır”.

³⁹ YENER, a.g.e., s.28.

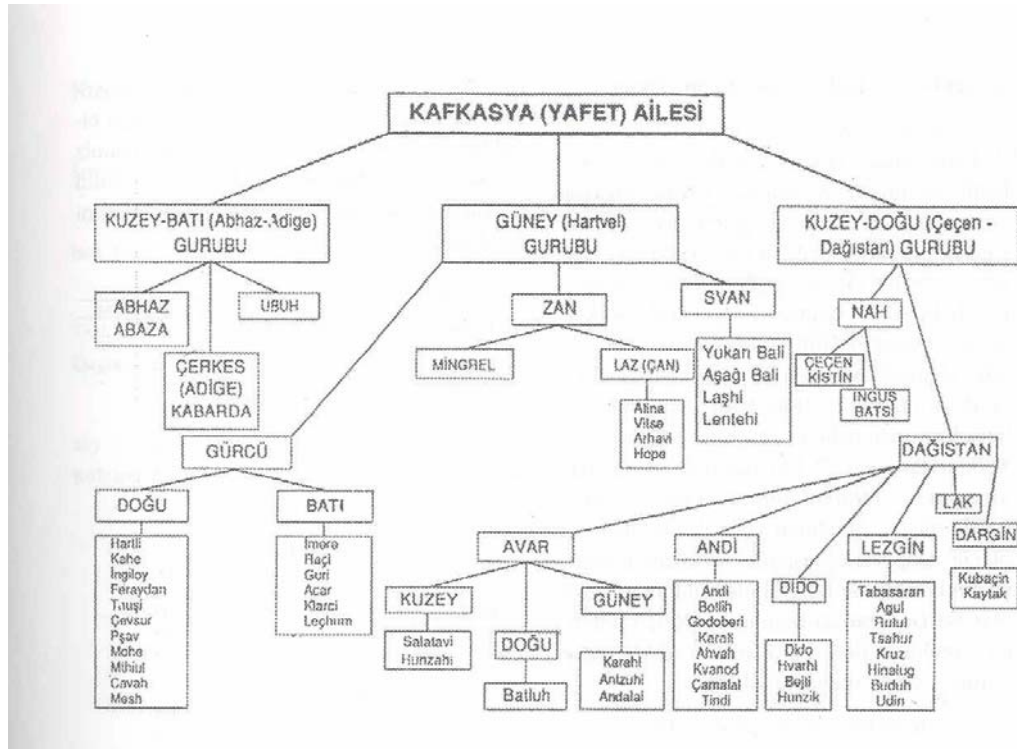
⁴⁰ Necip, TORUMTAY, *Değişen Stratejiler Odağında Türkiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996, s.188.

⁴¹ TORUMTAY, a.g.e., s.188-189.

⁴² SAYDAM, a.g.e., s.18.

Kuzey Kafkasya'daki etnik gruplar; Türk, İran dilli ve İbero-Kafkas (Yafet) gruplarıdır. Türkler; Kumuk, Karaçay, Balkar (Malkar) ve Nogaylar'dan oluşur. İran dilli halklar ise, Ossetin (Oset-Asetin) ile Tatarlar'dan oluşur. Ossetinlerin sadece Digor'ları Müslüman olup, çoğunluğu, Ortodoks Hristiyan'dır. *En büyük ve en karmaşık grubu ise, İbero-Kafkas (Yafet) ailesi teşkil eder. Bunlar Gürcü'lerin dahil olduğu Güney (Hartvel-Kartvel), Kuzey-Batı (Abhaz-Adige) ve Kuzey-Doğu (Çeçen-Dağıstan) gruplarıdır.*⁴³ Kafkasya (Yafet) ailesi detaylı olarak, Çizelge 2.2.'de gösterilmiştir. Kuzey Kafkasya'nın en kalabalık grupları; Çeçenler, Türkler ve Çerkezler'dir.

Çizelge 2.2. Kafkas(Yafet) Ailesi

Kaynak: Nadir DEVLET, "Kuzey Kafkasya'nın Dünü Bugünü", **Yeni Türkiye Dergisi**, Türk Dünyası Özel Sayı:sı II, Yıl:3, Sayı: 16, Ankara, Temmuz-Ağustos 1997, s.1927.

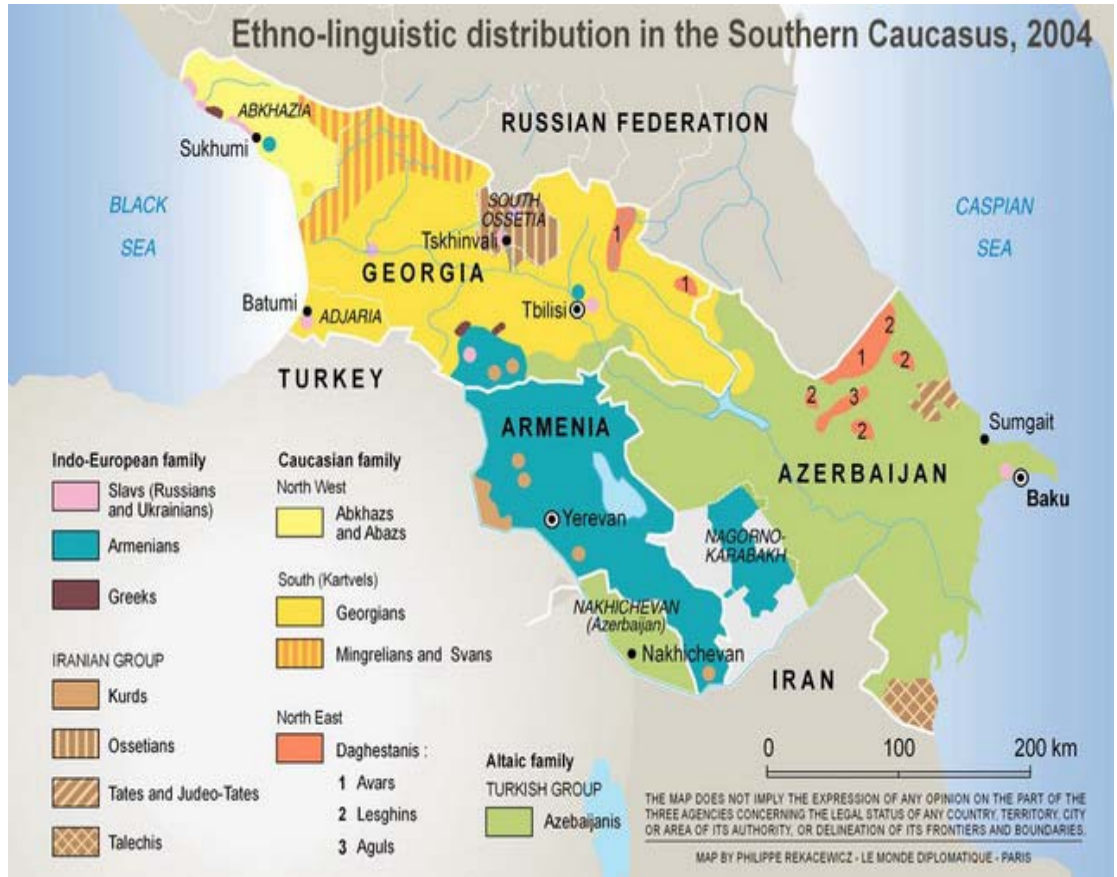
Transkafkasya'da üç etnik kökenden söz edilebilir. Bunlar; Türk soylular, İndo-Germenler (Hint-Avrupa) ve İbero-Kafkas (Yafet) gruplarıdır. Türkler; Azeri Türkleri, Mesket Türkleri'dir. İndo-Germenler ise; Ermeni ve Oset'lerden ibarettir. En büyük ve en karmaşık grubu ise, İbero-Kafkas (Yafet) ailesi teşkil eder. Bunlar

⁴³ DEVLET, a.g.m., s.1926.

Gürcü'lerin dahil olduğu Güney (Hartvel-Kartvel) ve Abhazalardır.⁴⁴ Transkafkasya'nın en kalabalık grupları; Azeri Türkleri, Gürcüler ve Ermeniler'dir.

*“Doğal olarak, tarih boyunca, Transkafkasya'daki etnik grupların nüfusları, dağılımları ve önemleri değişmiştir. Günümüze kadar gelen tek özellik ise, etnik mozağin zenginliğinin sürmesidir”.*⁴⁵ Transkafkasya'nın etnik yapısı, bölgedeki üç devlet ve bunların içindeki halklar olarak incelendiğinde, şöyle bir etno-linguistik bir harita ile karşılaşılr:⁴⁶

Harita 2.6. Transkafkasya'nın Etno-linguistik Dağılımı

Kaynak: <http://www.envsee.org/southcauc/maps/ethnic.jpg> (29.10.2005)

Etnik mozağının çeşitliliği, kültürel ve sosyal yönden son derece önemli zengin oluşturmakla birlikte, bu farklılık, tarih boyunca, bölge içi ve dışı güçlerin

⁴⁴ Kemal YAVUZ, “Orta Asya’nın Batıya Açılan Kapısı: Kafkasya”, *Ulusal Strateji*, Yıl:2, Sayı:12, İstanbul, Mayıs-Haziran 200, s.443-44.

⁴⁵ DEMİR, a.g.e., s.70.

⁴⁶ a.g.e., s.71-72.

*iktidarı ele geçirmek için istismar ettikleri bölgenin bir zaafı özelliğini de almıştır.*⁴⁷

Bu etnik yapı, Ruslar tarafından değişik tarihlerde (1864 ve 1944) planlı olarak uygulanan pek çok, “Toplu Sürgün” olayı ile daha da karıştırılmış ve birleşmesi imkansız bir mozaik haline getirilmiştir.⁴⁸ *Halklar göçe zorlanmış, çoğunluğun içine azınlıklar yerleştirilmiş, azınlıkların çoğunluğu yönetmesi istenmiş ve bunun gibi gelişmeler yüzünden düşmanlıklar meydana getirilmiştir.*⁴⁹

Kafkasya’nın yerli halkları, daha ziyade dağlık kesimde, dış dünya ile irtibatın nispeten az olduğu bölgelerde yoğunlaşmış, dışarıdan gelen Türkler ve İranlılar gibi halklar ise, çoğunlukla güney ve kuzeydeki dış alanlara yerleşmişlerdir.⁵⁰

“Kafkasya” olarak ilk defa, M.Ö.479 tarihinde isimlendirilmeye başlayan ve tarihi ve mitolojik zenginlikleri ile tanınmış olan Kafkasya, gerçek bir “diller bölgesi” özelliğini taşır. Bölgede konuşulan dillerin bir kısmı Semitik, Hint-Avrupa, Fino-Urgiç, Altaik veya Türk dil gruplarına girmekte, bu gruplarda er alan; Gürcüce ve buna bağlı lehçelerle, değişik şiveleri bulunan Türkçe en yaygın dillerdir. *Bunlardan sonra, Hint-Avrupa dil grubuna giren Ermenice ve Osetçe gelmekte ise de, pratikte konuşma ve yazı dili olarak Rusça yaygındır.*⁵¹

SSCB’de Türk kökenli halklar ve Müslüman halklar için 1935 yılında, resmi alfabe olarak, Kiril alfabesi kabul edilmiştir. Ermeniler’in ve Gürcüler’in alfabeleri ise, yönetimdeki Gürcü ve Ermenilerin desteği ile değiştirilmemiştir. SSCB tarafından, 1974 yılında, Gürcistan’ın, “alfabe birliği” kapsamına alınması kararı alınmıştır. Ancak Tiflis’te, üniversite öğretim üyeleri ve öğrencileri ters tepki gösterince, karar uygulanmamıştır. Bu bağlamda; 1977 yılında, Ermenistan’ın da, “alfabe birliği” kapsamına alınması kararı alınmıştır. Ermeniler, bu karara tepki göstermiş, alfabelerini değiştirmemişlerdir. Ancak Kafkas halkları, Slav Kiril alfabesi kapsamına alınmıştır. *“Bu gelişme, Kafkas halklarında, “Rusya’ya karşı*

⁴⁷ a.g.e., s.70.

⁴⁸ YAVUZ, a.g.m., s.44.

⁴⁹ DEMİR, a.g.m., s.70.

⁵⁰ SAYDAM, a.g.e., s.18.

⁵¹ a.g.e., s.34.

direnilebilir, Rusya direnmekle ikna olur” kanaatini yaratmıştır. Bugünkü direnişin temelinde, Kafkas halklarının haksızlığa uğradığı kanaati vardır.”⁵²

Günümüzde, bir çok Türk ve Müslüman grup, hem Türkçe yazılmış Latin alfabesi isterken, hem de Türkiye Türkçesi öğrenme gayreti içine girmişlerdir.⁵³

Etnik bilinç, bütün Kafkasya’da çok güçlüdür ve Rusça ikinci bir dil olarak, geniş şekilde konuşuluyorsa da, yerel dillere bağlılık oranının yüksekliği ortak bir özelliktir.⁵⁴ Kuzey Kafkasya halklarında, aşırı bir mensubiyet (aidiyet) duygusu ve ırkçılık vardır. Hiçbir dağlı, etnik kimliğinin yanı sıra ikinci bir değer ölçüsü kabul etmez.⁵⁵ Sovyet sistemi, istemeyerek etnik bilinci teşvik etmiştir. Sistemin çöküşü ise bu bilinci daha da artırmıştır.⁵⁶

“Kafkasya” olarak ilk defa, M.Ö.479 tarihinde, isimlendirilmeye başlanan ve tarihi ile mitolojik zenginlikleri ile tanınmış olan, Kafkasya gerçek bir “Diller Ülkesi”dir.⁵⁷

“Kafkasya’da temel olarak, “Ural-Altay”, “İber-Kafkas” ve “Hint-Avrupa” dil gruplarına giren üç dil ve bunların değişik lehçeleri konuşulmaktadır. Dil grupları; “Ural-Altay” %36.6, İber-Kafkas dil grubu (Yafet) %35.1 (Gürcüce, Çeçen, Lezgi) ve Hint-Avrupa dil grubu ise, %28.2 (Ermenice, Rusça, Farsça), şeklinde sıralanmaktadır.”⁵⁸

Bölgede; Ural-Altay dil grubunu konuşanların, yaklaşık %98-99’unu Türkler, bunların ise yaklaşık %82.7’sini de, Azerbaycan Türkleri oluşturmaktadır.⁵⁹

İber-Kafkas dil grubu 30’u aşkın dil, lehçe ve diyalekti kapsamakta olup, bu bağlamda; bu grubun da, yaklaşık %46.7’sini Gürcüce (Kartvelce) konuşanlar, %11.9’unu ise Çeçen-Lezgi” kolunun Çeçence konuşanlar oluşturmaktadır. Grubun geriye kalan kısmının yaklaşık, %41.4’lük bölümü ise bu iki ana kol dışında kalan halklar tarafından konuşulmaktadır.⁶⁰ (Bkz.Harita 2.7.)

⁵² Yaşar KALAFAT, **Kırım-Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Ankara, 1999, s.148.

⁵³ a.g.e., s.150.

⁵⁴ YANAR, a.g.e., s.34-35

⁵⁵ DEMİR, a.g.e., s.97.

⁵⁶ YANAR, a.g.e., s.35.

⁵⁷ a.g.e., s.34.

⁵⁸ AVŞAR, a.g.m., s.1878.

⁵⁹ a.g.m., s.1878.

⁶⁰ a.g.m., s.1878.

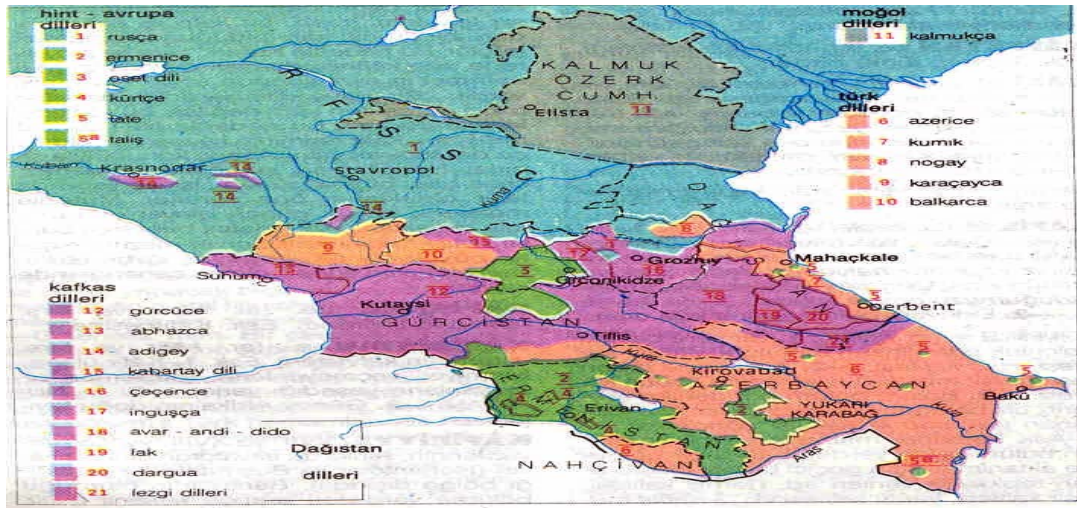
Harita 2.7. Kafkasya Bölgesindeki Etno-Linguistik Gruplar.

Kaynak: <http://www.r2user.uni-heidelberg.de/~ci4/georgien/karten/EthnoCaucasus.jpg>
(16.01.2006)

Genel olarak, bölgenin yerlisi olmayanlar tarafından konuşulmakta olan Indo-Germen (Hind-Avrupa) dil grubunun, konuşulma oranı, yaklaşık %28.2 olup, bu oranın da; %52'sini Ermenice, %37'sini Rusça ve %9'unu da Farsça oluşturmaktadır.⁶¹

Harita 2.8. Kafkasya Dil Aileleri

Kaynak: Milliyet Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 12. Cilt, İstanbul, 1986, s.6178.

⁶¹ a.g.m., s.1878.

2.1.4.2. Din Yapısı

Kafkasya’da hakim olan dinler, Hristiyanlık ve İslamiyet’tir. Bölge içi ve dışı ilişkilerde, son derece etkili bir unsur olan din, bazı zamanlar dışarıdan gelen ve bölgeyi hakimiyeti altına çalışan güçlere karşı verilen mücadelede, motivasyon aracı, bazı zamanlar da dış güçlerin, bölgeye yerleşmesini kolaylaştıran, bir unsur hüviyeti kazanmış olup, bu husus, günümüzde de önemini korumaktadır.⁶²

“Dini açıdan bir tasnif yapıldığında, Kafkasya nüfusunun; %55.9’unun Müslümanlar, %43,6’sının Hristiyanlar ve %0.4’ünün de çoğu Türk olan Musevilerden meydana geldiği görülmektedir. Müslümanların %65.5’ini oluşturan Türklerin, %82’sini ise Azerbaycan Türkleri meydana getirmektedir. Türkler dışında kalan Müslümanların %34.4’ünün tamamını, Kafkasya’nın yerlisi olanlar (Çerkezler, Abazalar, Çeçenler vb.) oluşturmaktadır. Kafkasya Müslümanları arasında, “Sünnilik” ve “Şiilik” iki ana mezhep olarak ortaya çıkmakta olup, bu açıdan Müslümanların %54.2’si Şii (Azeri Türkler) %45.8’i de Sünni mezhebine (Türkler ve Kafkas yerlileri) mensuptur.”⁶³

Kafkasya bölgesindeki, Hristiyanların tamamı Ortodoks (Grek Ortodoks veya Gregoryen) mezhebine bağlı olup, bunların genel nüfusa oranları %43.6’dır. Hristiyan nüfusun, %37.6’sını Gürcüler, %37.7’sini Ermeniler, %24.1’ini Ruslar ve %4.5 ‘ini ise diğerleri (Osetler) oluşturmaktadır.⁶⁴

Kafkasya nüfusu içinde, %0.4 gibi çok düşük bir orana sahip Musevilerin çoğunluğunu ise Hazar ve Kırımçak olarak bilinen Türkler oluşturmaktadır.”⁶⁵

Kafkasya bölgesi, yalnız etnik yönden değil inanç yönünden de karmaşık durumdadır. Bölgede yaşayan Hristiyan kavimlerden olan, Ruslar, Gürcüler ve Ermeniler değişik mezheplerdendir. Bu bağlamda; aynı etnik topluluğun ayrı mezheplerde olanları olduğu gibi, ayrı dini inançta olanlarına (Ortodoks Gürcüler ve Müslüman Acarlar gibi) da rastlanmaktadır. Hristiyanlık gibi, İslamiyet de bölgede çok etkili olmuştur. Bölgenin İslamlaşması, 8’inci Yüzyılda başlamış, 17’nci Yüzyılda da devam etmiş ve halen de sürmektedir. Bu kapsamda; Azerilerin bir

⁶² YANAR, a.g.e., s.35.

⁶³ AVŞAR, a.g.m.,s.1879.

⁶⁴ a.g.m.,s.1879.

⁶⁵ a.g.m.,s.1879.

kısmı Sünni iken, çoğunluğu Şii'dir. Kuzey Kafkasyalıların ekserisi de Müslümandır.⁶⁶

Kuzey Kafkasya'da Müslümanların hemen hepsi Sünni'dir. Genelde Kuzey Kafkasya'da, İslami duygular ve adetler doğuda (Çeçenistan, Dağıstan) daha güçlü olup, batıya (Adigey, Karaçay-Çerkez vb.) doğru bu bağlılık azalmaktadır.⁶⁷ Ancak onlarda da mezhep farkı vardır. Araplar tarafından İslamlaştırılan Dağıstanlılar ve Çeçenler Şafii, kuzeyden gelen Türk-Tatarlar tarafından İslamlaştırılan; Adigey, Osetin, Abazalar ise Hanefi'dir. Ancak, Abazalar ile Osetinler arasında Hristiyan olanlar da vardır. Osetlerin; Digor boyu Müslüman olup, kalanları ise Ortodoks Hristiyan'dır. Müslüman olan Kuzey Kafkasyalıların bir çoğu, 1858-1859 ile 1862-1863 Yılları arasında, dalgalar halinde, Türkiye'ye göçmüşlerdir. Bu bağlamda; kesin bir rakam tespiti mümkün olmamakla birlikte, 1,5 milyon civarında, Müslüman kökenli Kuzey Kafkasyalının, Osmanlı Devletine sığındığı tahmin edilmektedir.⁶⁸

Rusya'nın Kafkasya'yı işgaline karşı mücadele veren Şeyh Şamil, Kafkas halkları arasındaki husumetleri ortadan kaldıran ve ortak düşmana karşı birlik sağlayan, Dağlı halkı birleştiren ve bölgesel geleneklerle desteklenen, "Müridizm" hareketini İslamiyet çevresinde kurmuş ve bu çerçevede hareket etmiştir.⁶⁹

Din, Kafkasya'da esas itibarıyla milli yapının tali bir unsuru olarak gelişmiştir. Hristiyanlar ve Müslümanlar, her ne kadar kendileriyle aynı inanca sahip, başka etnik gruplara karşı büyük yakınlık hissetseler de, ortak bir dine bağlılık, eğer çatışmaya, toprak sorunlarına neden olmuşsa ve bu durum ekonomik rekabetle şiddetlendirilmişse, gerginliği ve düşmanlık duygularını engellemeye yetmemektedir.⁷⁰

"Tarihi olarak Rusya, kendisini bütün Hristiyanların koruyucusu olarak görerek, Gürcüler'in ve Ermeniler'in Hristiyanlığa bağlılığını sömürmüştür. Ancak Gürcüler arasında, Moskova'nın, Gürcü Ortodoks Kilisesi'ni, idare etmesine

⁶⁶ Nadir DEVLET, "Tarihi gelişim içinde Kafkas Topluluklarının Sosyo-Psikolojik ve Kültürel Özellikleri, Bunlar Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadeleleri ve Türkiye'nin İzlemesi Gereken Sosyo-Psikolojik Kültürel Politika ve Etkinlikler", **Kafkaslar, Ortadoğu ve Avrasya Perspektifinde, Türkiye'nin Önemi Sempozyumu**, 28-29 Nisan 1998, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1998, s.227-228.

⁶⁷ Mustafa PAMUK, **Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü-Bugünü ve Yarını**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Mayıs 1995, s.136.

⁶⁸ DEVLET, **a.g.m.**, s.228.

⁶⁹ OĞUZ, **a.g.m.**, s.47.

⁷⁰ YANAR, **a.g.e.**, s.35

*karşı duyulan kızgınlık çok fazladır. Ermenilerin arasında din, daha karışık biçimde işlevini yerine getirmektedir. Buna rağmen artık otomatik olarak, Ermeniler Rusya'ya yönelmemektedirler.”*⁷¹

Yukarıda çerçevesi çizilen, bu genel özellikler açısından, bölge halkının; %55.9'nun Müslüman, %43.6'sının Hristiyan, %0.4'nün Türk asıllı Musevi oldukları değerlendirilmektedir. Kuzey Kafkasya'da nüfusça en büyük grubu Çeçenler, Transkafkasya'da ise Azeriler teşkil etmektedir. Kafkasya demografik yapısında, “demografik ve politik” olarak Türkler, Gürcüler ve Ermeniler belirleyici olmuştur. Yerli milliyetlerin büyük çoğunluğu Azeri, Gürcü, Ermeni ve Çeçenler'dir. Kafkasya'nın en eski halkları Gürcüler ve Çeçenler'dir. Bölgede; %36.6 arasında Ural-Altay, %35.1 oranında İber-Kafkas (Gürcüce, Çeçen, Lezgi) ve %28.2 oranında Hint-Avrupa (Ermenice, Rusça, Farsça) konuşulmaktadır. Kafkasya'daki nüfusun %67.4'si, bölgenin yerlisi olmayanlar tarafından oluşturulmaktadır. Bölgedeki Türkler; toplam dil grubunun %36.6, din grubunun %65.5, coğrafyanın ise %56.6'na sahip en belirgin ve çoğunluğu meydana getiren kesimdir. Söz konusu Türk nüfusun %98'inin, Azerbaycan Türklerine ait olduğu sonuçları ortaya çıkmaktadır. *Dolayısıyla, Kafkasya bölgesinin sadece demografik özelliği itibariyle bile, Türklerin belirleyici bir unsur olduğunu göstermektedir.*⁷²

2.1.5.Kafkasya'nın Tarihsel Geçmişi

Kafkasya, tarihin en eski çağlarından itibaren, Doğu ve Batı arasında bir köprü vazifesi görmüş ve çeşitli milletlerin mücadelelerine sahne olmuş bir bölgedir. MÖ.8'inci Yüzyıldan itibaren, Azerbaycan'ın ilk sakinleri, Orta Asya'dan gelen Saka Türkleridir. Daha sonraları buraya çeşitli Türk boyları gelip yerleşirken, bazı Türk boyları ise, buradan Derbent Geçidi'ni aşarak, Anadolu'ya gitmiştir. *Bu geçişler sırasında, Karabağ, Türklerin en eski kışlığı olmuş ve Dede Korkut'un torunları, Kafkaslar ve Doğu Anadolu'yu kendilerine yurt edinmişlerdir.*⁷³

⁷¹ PAMUK, a.g.e., s.136.

⁷² AVŞAR, a.g.m., s.1879.

⁷³ PAMUK, a.g.e., s.5.

İslam fetihleri başladığı sırada bölge, Bizans hakimiyetinde bulunuyordu. Halife Ömer zamanında başlayan akınlar, başarılı sonuçlar vermiş ve Emeviler'in ilk devirlerinde buraları fethedilerek bir eyalet haline getirilmiştir.⁷⁴

13'üncü Yüzyıldaki Moğol istilasına kadar Kafkaslar; Selçuklu Türkleri'nin yönetiminde kalmıştır. Bu yüzyıldan itibaren bölge, önce Hülâgü İmparatorluğunun ve daha sonra onların devamı olan, İlhanlı Devleti'nin bir parçası olmuştur. Bölge, ilhanlılardan sonra, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkleri'nin yönetimleri altına girmiştir.⁷⁵

Kafkasya ve özellikle Azerbaycan bölgesi, 16'ncı Yüzyıldan itibaren, Osmanlı ve İran Devletleri'nin mücadele alanı olmuş ve bu iki devlet arasında sürekli el değiştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgeye açtığı seferler, Safevi Devleti'nin yıkılışına (1737) kadar sürmüştür. Bu seferlerin açılmasında, Safevilerin bölgede sürekli mezhep ayrımını kışkırtmaları ve Osmanlı aleyhtarlığını yaymaya çalışmaları ve yöre halkının, Osmanlı Devleti'ne yaptıkları şikayetler etkili olmuştur.

*1530'lu yıllara kadar, Osmanlı Devleti için bir tehlike teşkil etmeyen Rusya'nın, Kafkasya'ya doğru ilerleyişinin en önemli iki adımı, 1552'de Kazan ve 1556'da Astrahan Türk Hanlıklarını ele geçirmesidir.*⁷⁶ *“Kafkasya'da ilk Rus varlığı ve etkileri, 1552'de Kazan Hanlığını ele geçirmesinin ardından başlamıştır. Başta Çeçenler olmak üzere, birçok bölge halkı Rusların gelmesini istemiştir.”*⁷⁷ Rusya, Kafkasya ile arasında engel teşkil eden bu iki Türk Hanlığını ortadan kaldırıncaya, bölgede bir anda Osmanlı Devleti ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun sonucunda da Rusya, bölgedeki Osmanlı-İran çekişmesine, üçüncü ülke olarak müdahil olmuştur.

Rusya'nın Kafkasya'ya doğrudan ilk inişi, 1720'li yıllarda, Hazar Denizi'nin kuzey kıyılarını ve Baku'yü ele geçirmeleriyle olmuştur. *Rusların bu ilerleyişlerine karşı, Osmanlı Devleti de Gürcistan hareketini genişleterek; Gence, Kirmanşah, Hamedan, Revan ve Tebriz'i almıştır. Rusya ile Osmanlı devleti arasında, 1724 yılında imzalanan, “İstanbul Antlaşması” ile önceden İran'a ait bu yerler, iki devlet arasında paylaştırılmıştır. Fakat bu durum aynı zamanda, Rusya'nın bölgedeki varlığını da meşrulaştırmıştır.*⁷⁸

⁷⁴ a.g.e., s.5.

⁷⁵ a.g.e., s.5.

⁷⁶ a.g.e., s.6.

⁷⁷ DEMİR, a.g.e., s.64-65

⁷⁸ PAMUK, a.g.e., s.6.

Osmanlı Devleti, 1774’de Kırım’ın kaybindan sonra, Kafkasya’ya daha fazla önem vermiştir. *Çünkü, Kırım Hanlığının elinden çıkmasından sonra, Osmanlı Devleti’nin doğu ve kuzey sınırlarının güvenliği, ancak Kafkasya’nın kontrolü ile mümkün olacaktı.*⁷⁹

Rusların Kafkasya’da en kolay ele geçirdikleri bölge, Gürcistan’dır. Gürcüler, Hristiyan olduklarından, eskiden beri Ruslarla sıcak ilişkileri mevcuttu. Gürcüler, Tiflis ve Açıkbaz dolaylarında iki ayrı hanlık halinde yaşamaktaydılar. Tiflis ve Açıkbaz Hanı Süleyman (Salamon) arasında herhangi bir mesele bulunmamakta Rusya’ya da yakınlık duymaktaydılar. *Nitekim, Gürcüler, Kafkasya’yı ele geçirmeye çalışan Rusların himayesine kolaylıkla girmişler ve ülkeleri 1801 yılında, Rusya tarafından ilhak edilmiştir.*⁸⁰

19’uncu Yüzyılın başlarından itibaren, Rusya, Kafkasya’ya tam olarak yerleşmeye başlamıştır. Azerbaycan ve Dağıstan Hanlıkları, Rus istilasına karşı büyük bir dirençle karşı koymuşlar, ancak sonuçta, üstün Rus kuvvetlerine boyun eğmek zorunda kalmışlardır.⁸¹ Bunun sonucu olarak, Ruslar; Bakü, Nahçıvan ve Erivan’ı işgal etmişlerdir. Çar I.Alexandr’ın döneminde, bu ilerlemeler sağlanarak, Kafkasya’da, Rusların nüfuzu oldukça artmıştır.⁸²

Rusya’nın, kendisini Kafkasya’dan atmak isteyen İran ile yaptığı savaş kazanmasından ve bunu takiben iki devlet arasında, 1828 yılında, “Türkmençay Antlaşması”nın imzalanmasından sonra, bölgeye kesin olarak yerleşmiştir. Azerbaycan ve Gürcistan’a, bu şekilde yerleşen Rusya’nın, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan bölgelerinde, hakimiyetini tam olarak sağlaması ise daha zor olmuştur. Tabiat şartlarının güçlüğü ve bu şartlarda yaşamaya alışık, dağlı Müslüman ahalinin direnc nedeniyle, kesin sonucu, ancak 19’uncu Yüzyılın ortalarına doğru alabilmişlerdir.⁸³ Türkmençay Antlaşmasıyla, İranlılar Transkafkasya siyasetinde rol oynayan bir devlet olma özelliklerini kaybettiler. Ayrıca bu antlaşmayla, Dağıstanlıların dış dünya ile ilişkileri kesildi ve ele geçirdikleri boğazlar sayesinde

⁷⁹ a.g.e., s.7.

⁸⁰ a.g.e., s.7-8.

⁸¹ a.g.e., s.9.

⁸² DEMİR, a.g.e., s.66.

⁸³ PAMUK, a.g.e., s.9

Ruslar, Anadolu üzerinden Akdeniz'e, İran üzerinden Hint Okyanusu'na ve Hazar Denizi üzerinden Asya'ya gidebilecekleri bir üs kazandılar.⁸⁴

1783'ten sonraki yıllarda, İmam Mansur önderliğinde, Rus işgaline direnen Kafkasyalılar, 1830'lardan sonra Osmanlı Devleti'nin direncinin kırılmasına ve meydanın Rusya'ya kalmasına rağmen, İmam Gazi Muhammet, Hamzat, 1834-1859 arasında, Şeyh Şamil ve Hacı Murat liderliğinde, Kafkas tarihinin en önemli direniş hareketlerini gerçekleştirmişlerdir. Kafkas ahalisinin, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında, Rusya'ya karşı ayaklanması, bu direniş hareketleri arasındadır.⁸⁵ Osmanlı Devleti, Rus işgali ile birlikte vatanlarını terk etmek zorunda kalan, Müslüman halkı kabul etmiş ve ülkenin çeşitli bölgelerine yerleştirerek ihtiyaçlarının giderilmesine çalışmıştır.⁸⁶ *Şeyh Şamil, Dağıstan ve Çeçenistan'ı örgütledikten sonra, orta Kafkasya'yı da savunarak, Kafkas birliğinin ilk temellerini atmıştır.*⁸⁷

Şubat 1917'de başlayan devrim üzerine, Rus ordusu Kafkasya'da, çözülmeye başlamıştır. Rusya'daki Devrim üzerine, 3 Mayıs 1917'de, Terekale (Vladikafkas)'de halk kurultayı toplanarak, bir icra organı (Birleşik Şimali Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği Merkez Komitesi) kurulmuştur. 18 Eylül 1917'deki ikinci toplantıda, kurultay, "Kuzey Kafkasya Milli Müessesarı Meclisi" adını alarak, Kuzey Kafkasyalılar'ın siyasi bir birlik teşkil ettiğine karar verilmiştir.⁸⁸

Rusya'da, 1917'de Bolşevikler iktidarı ele alınca, bir taraftan Birinci Dünya Savaşı içinde gizli antlaşmaların geçersizliğini ilan etmişler; diğer taraftan da, 15 Kasım 1917'de, "Milletin Hakları Bildirisi" ile, her milletin kendi geleceğini kendisinin tayin etmesi ilkesini kabul ettiklerini açıklamışlardır. Hatta Lenin, daha Kasım 1917'den önce, Rus ordularının hem Kafkasya'da Ermenilerin işgal ettiği topraklardan ve hem de Doğu Anadolu'dan çekilmesi gerektiğini açıklamıştır. Ancak bu beyana rağmen, kesin barışın yapılmasından önce, "Ermeni Meselesi"ni kendi menfaatleri doğrultusunda, halletme yolunu tutmuşlardır.⁸⁹

Kuzey Kafkasya Merkez Komitesi, 20 Kasım 1917'de, Rusya'dan ayrıldığını ve bağımsız bir devlet olduğunu ilan etti. Bundan memnun olmayan Kazaklar ve

⁸⁴ YANAR, a.g.e., s.46.

⁸⁵ PAMUK, a.g.e., s.11.

⁸⁶ a.g.e., s.11.

⁸⁷ DEMİR, a.g.e., 67.

⁸⁸ YANAR, a.g.e., s.49.

⁸⁹ PAMUK, a.g.e., s.12.

Ruslarla çeşitli çatışmalar oldu. Transkafkasya’da ise, Gürcü Menşeviklerin liderliğinde; Gürcü, Ermeni ve Azeriler’den oluşan, “Maveray-ı Kafkas Komiserliği” Transkafkas Federasyonu, 28 Kasım 1917’de kuruldu. Bu federasyonun milli kuvvetleri ise yok gibiydi.⁹⁰

1917 Bolşevik İhtilalini müteakip, Türk Ordusu’nun ileri hareketi üzerine, barışa razı olan Bolşevik Rusya ile, 3 Mart 1918’de, “Brest Litovsk Antlaşması” imzalanmıştır. Bu Antlaşma ile; Rusya, Kars, Ardahan ve Batum’u halk oylaması yapma şartı ile boşalttığı gibi, savaşta işgal ettiği Erzurum, Van, Bitlis ve Trabzon vilayetlerini de iade etmiştir. Ayrıca Rusya, gerek ülkesinde ve gerekse işgal ettiği Türk eyaletlerinde, Osmanlı ve Rus tebaası Ermeni çetelerinin terhisini ve bu çetelerin tamamıyla feshini sağlamayı kabul etmiştir.⁹¹

Ermenilerin yaptığı katliamların artması üzerine Osmanlılar, barışı bir an önce, Türk Ordusu ile gerçekleştirmekten başka çare kalmadığına inanmışlardır. Türk ordusu bu değerlendirmeden sonra, Erivan-Culfa Demiryolunu tutarak, doğuda Kara Kilise, Tiflis-Bakü istikametinde ilerlemiştir. Sonuçta, Batum ve Kars tekrar geri alınmıştır.⁹²

*“Bu gelişmeler sırasında, Kuzey Kafkasyalılar ise İstanbul’a yardım istemek için bir heyet gönderip, 11 Mayıs 1918’de bir nota ile, bütün devletlere Kuzey Kafkasya’nın bağımsızlığını, “Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti” adı ile ilan ederek, bunu Osmanlı Devleti ile diğer ülkelere bunu bir nota ile duyurdular. Osmanlı Devleti, yeni devleti hemen tanıdı. Birleşik Kafkasya Cumhuriyetinin, İstanbul tarafından tanınması, Rusya’nın şiddetli tepkisine yol açtı. Bu şekilde, Türkiye’nin nüfuz ve hakimiyeti Kafkasya’da yayılmış bulunuyordu.”*⁹³ Transkafkasya’da ise, üç başlı, “Mavera-yı Kafkas Cumhuriyeti”nin istikrarlı bir devlet olamayacağı artık anlaşılmıştı. Sonuçta, Tiflis’te yaptığı son toplantısında (26 Mayıs 1918) kendisini feshederek, Mavera-yı Kafkas Cumhuriyeti’nin sona erdiğini ilan etmiştir.⁹⁴ Gürcüler bu meclisten ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir (26 Mayıs 1918) . Azerbaycan ve Ermenistan da bu hareketi takip etmişler ve 28 Mayıs 1918’de bağımsızlıklarını ilan

⁹⁰ YANAR, a.g.e., s.49.

⁹¹ PAMUK, a.g.e., s.13.; YANAR, a.g.e., s.49.

⁹² a.g.e., s.14.

⁹³ Ufuk TAVKUL, “Kafkasya: Etnik, Sosyal, Siyasi Problemler”, **Kök Araştırmalar Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Ankara, ,Bahar 1999, s.190.

⁹⁴ PAMUK, a.g.e., s.14.

etmişlerdir.⁹⁵ Osmanlı Devleti bu müstakil devletlerle, Batum'da, 16 Haziran 1918'de, ayrı ayrı barış anlaşmaları imzalamıştır.⁹⁶

Kafkaslarda kurulan bu yeni düzenin sürdürülmesi, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kazanmasına bağlıydı. Fakat, Birinci Dünya Savaşı müttefikler lehine sonuçlanınca, Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır. Mütarekenin, 11 ve 15'inci maddeleri gereği, Türkiye Azerbaycan'daki kuvvetleri geri çekmeyi kabullenmiştir. Nitekim, Mondros Mütarekesi'nin ardından İngilizler, Kafkaslara çıkarma yapmışlar ve bölgeyi işgal etmişlerdir.⁹⁷

Mart 1920'de, Kızılordu, Beyaz Orduların mukavemetini kırarak, bütün Kafkasya'yı işgale başlamıştır. 26 Nisan 1920'de, sınırı geçen Kızılordu, Bakü'ye ilerlemeye başlamıştır. Azerbaycan'ı bir kurşun bile atmadan fetheden Sovyetler, Kuzey Kafkaslarda ciddi bir ayaklanma ile karşılaşmışlardır. 1920'nin sonunda, komünistler vasıtasıyla, Ermenistan'ın egemenliğine son verilmiştir. Rusya, 1921 yılında, Zengezur bölgesini Ermenistan'a vererek, 1921 yılında da Gürcistan'ı işgal ederek, bölgede kesin egemen güç haline gelmiştir. 1920 Gümrü, 1921 Moskova ve Ankara Antlaşmaları ile de bugün kü Türkiye-Ermenistan sınırı çizilmiştir.⁹⁸

Rusya; 1922 yılında, bölgedeki üç ülkeyi (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan), "SSCB" çatısı altında, "Güney Kafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" adı ile birleştirdi. 1936 yılında ise, bu üç cumhuriyet ayrı ayrı Sovyet cumhuriyetlerine dönüştürülerek, doğrudan SSCB'ne bağlanmıştır. Bu durum, SSCB'nin dağıldığı, 1991 yılına kadar devam etmiştir.⁹⁹

11 Mayıs 1918 yılında, Kafkasya'nın kuzeyinde yaşayan ve Dağıstan'daki Türk ve Müslüman unsurlar tarafından kurulan, "Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti" de bir müddet sonra dağılmıştır. Ruslar, 1920 baharında, Kuzey Kafkasya'yı işgal ederken çok güçlü ayaklanmayla karşılaşmıştır. Ayaklanma başladığında, Dağıstan ve Çeçenistan'ın büyük bölümü, Kızılordu'nun tam kontrolü altındaydı. Bu nedenle isyancılar örgütlenmeye ve hareket alanlarını genişletmeye vakit bulamamışlardır.¹⁰⁰

⁹⁵ DEMİR, a.g.e., s.68.

⁹⁶ PAMUK, a.g.e., s.14. ; YANAR, a.g.e., s.50.

⁹⁷ PAMUK, a.g.e., s.14.; YANAR, a.g.e., s.50-51.

⁹⁸ PAMUK, a.g.e., s.15; YANAR, a.g.e., s.51.

⁹⁹ a.g.e., s.51.

¹⁰⁰ PAMUK, a.g.e., s.15; YANAR, a.g.e., s.52.

Kuzey Kafkasya halklarının, bağımsız siyasal birlikler kurmalarına temel oluşturacak, dağlı kimliği, 1918'den 1921'e kadar fiilen varlığını sürdüren, Dağ Cumhuriyeti bünyesinde var olmuştur. 1918 başında, Dağ Cumhuriyeti kurulmuş, Bolşevik Devriminden sonra, 1921'de bu cumhuriyet, "özerk cumhuriyet" haline getirilmiştir. 1922'de; Adigey, Çeçen, Karaçay-Çerkez ve Kabartay-Balkar Özerk Bölgeleri (oblast) kurularak, Dağ Özerk Cumhuriyeti küçültülmüş, 1924'de ise, bu özerk cumhuriyetin varlığına son verilerek, Kuzey Kafkasya liderlerinin hedeflerine de son verilmiş olunuyordu.¹⁰¹

2.1.6.Kafkasya'nın Siyasi Yapısı

Rusya Federasyonu; 89 özerk cumhuriyet, özerk bölge, oblast ve kraydan oluşmaktadır. RF'nuna bağlı Kuzey Kafkasya'da, yedi özerk cumhuriyet yer almaktadır.¹⁰² Bu bağlamda; Kafkasya bölgesinde, üç bağımsız cumhuriyet, dokuz özerk cumhuriyet ve üç özerk bölge bulunmaktadır¹⁰³. Bölgenin idari yapısı ise şöyledir¹⁰⁴;

Bağımsız Cumhuriyetler:

- Azerbaycan Cumhuriyeti; Başkenti Bakü, yüzölçümü 86.600 km2, nüfusu 7.021.000,
- Gürcistan Cumhuriyeti; Başkenti Tiflis , yüzölçümü 70.000 km2, nüfusu 5.700.000,
- Ermenistan Cumhuriyeti; Başkenti Erivan, yüzölçümü 30.000km2, nüfusu 3.400.000,

¹⁰¹ a.g.e., s.52.

¹⁰² 23 Haziran 2000 tarihinde çıkarılan bir yasa ile, RF yedi bölgeye ayrılmış, Kuzey Kafkasya, "Güney Rusya" adını almıştır. Ancak daha sonra, bu bölgenin sınırları kuzeye doğru genişletilerek, Kalmıkya Cumhuriyeti ve Volgograd'da Güney Rusya bölgesine dahil edilmiştir.

¹⁰³ PAMUK, a.g.e., s.15-16. ; AVŞAR, a.g.m.; 1877-1878.

¹⁰⁴ Fahrettin ÇİLOĞLU, RF'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar, SinatleYayınları, 1.Baskı, İstanbul, 1998, s.129-131.

Harita 2.9. Transkafkasya Cumhuriyetleri.

Kaynak: Atlas Dergisi, Avrupa Siyasi Haritası, İstanbul, Aralık 2004.

Özerk Bölgeler:¹⁰⁵

- Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Nahçıvan, yüzölçümü 5.500 km², nüfusu 300.000, Azerbaycan'a bağlı,
- Acaristan Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Batum, yüzölçümü 3000 km², nüfusu 400.000, Gürcistan'a bağlı,
- Abhazya Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Şuhumi, yüzölçümü 8.600 km², nüfusu 600.000, Gürcistan'a bağlı,
- Adıgey Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Maykop, yüzölçümü 7.600 km², nüfusu 436.000, RF'na bağlı, 1992'de, "özerk cumhuriyet" statüsüne yükseltilmiştir.
- Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Grozni, yüzölçümü 14.000 km², nüfusu 900.000, RF'na bağlı,
- Dağıstan Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Mohačkale, yüzölçümü 50.000 km², nüfusu 1.800.000, RF'na bağlı,
- İnguşya Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Nazran, yüzölçümü 7.000 km², nüfusu 400.000, RF'na bağlı,
- Kabartay-Balkar Özerk Cumhuriyeti; Başkent Nalçık, yüzölçümü 12.500 km², nüfusu 800.000, RF'na bağlı,
- Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Çerkesk, yüzölçümü 14.100 km², nüfusu 425.000, RF'na bağlı,

¹⁰⁵ AVŞAR, a.g.m., 1878.

- Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Vladikafkas, yüzölçümü 8.800 km2, nüfusu 634.000, RF'na bağlıdır.

Özek Bölgeler:¹⁰⁶

- Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi; Başkenti Hankendi/Stepanakert, yüzölçümü 4.400 km2, nüfusu 200.000, Azerbaycan'a bağlı,
- Güney Osetya Özerk Bölgesi; Başkenti Şikinvali Hankendi, yüzölçümü 3.900 km2, nüfusu 99.000, Gürcistan'a bağlıdır.

Harita 2.10. Kuzey Kafkasya'daki Özerk Cumhuriyet ve Özerk Bölgeler

Kaynak: Kaynak: Ali KÜLEBİ, "Halklar Coğrafyası: Kafkasya", *Cumhuriyet Strateji Dergisi*, Yıl:1, Sayı:12, 20 Eylül 2004, s.7-8.

2.2.Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu ve Jeostratejik Önemi

2.2.1. Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu

Kafkasya; Avrupa, Asya, Afrika kıtalarının buluşma noktasındaki menteşe ve bu menteşe üzerine vurulmuş kilit ve de kilidi açan anahtar değerindeki Anadolu'nun, bir uzantısı ve bütünleyicisi konumundadır. Kafkaslar, kıtaları kapsayan coğrafya bütününün, kuzey-güney bağlantılarından biridir. Kafkasya; Karadeniz yolu ile Avrupa içlerine, Hazar Denizi yolu ile Asya içlerine ulaşma imkanı verir. Böylece sadece kuzey-güney istikametinde değil, doğu-batı arasında da bağ oluşturur.¹⁰⁷

¹⁰⁶ AVŞAR, a.g.m., s.1878.

¹⁰⁷ Suat İLHAN, *Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1999.

Bölgeyi, Kafkasya Ötesi (Transkafkasya veya Güney Kafkasya) ve Kuzey Kafkasya'ya bölen Kafkasya Dağları, ekseri Pirene Dağları ile karşılaştırılmaktadır. Pireneler'de olduğu gibi, Kafkasya'da da ulaşım zordur. Bu özelliği ise, buradaki halkların ızalasyonda kalmasına, dolayısıyla yerli halkların yabancılara karşı, güvensiz davranmalarına sebep olmuş ve bu özellik düşmanlar tarafından işgalini zorlaştırmıştır.¹⁰⁸

Kafkasya'nın, coğrafi konumuna bakıldığında, buranın Avrupa-Afrika-Asya ana kolları arasına girmiş olan ve 5.000 km uzunluğundaki, Akdeniz-Ege Denizi-Boğazlar ve Marmara Denizi-Karadeniz-Azak Denizi gibi birbirine bağlı iç denizlerin oluşturdukları bir su koridorunun doğu ucunda bulunan, aynı zamanda Hazar Denizi ile de doğuya sokulmuş ve bağlanmış bir konumda olduğu görülür.¹⁰⁹ Ayrıca, Fırat ve Dicle ırmakları da, bu koridoru ortaya çıkaran, Hazar Denizi ile Karadeniz ve Akdeniz'in, Hint Okyanusu'na kolaylıkla bağlanmalarını sağlayacak, bir vaziyet ve istikamete haiz bulunmaktadır. Bu durumda Kafkasya kuzey-güney ve doğu-batı yollarının birleştiği bir bölge oluyor demektir.¹¹⁰

Kafkasya özellikle üç nedenden ötürü önemlidir :

- Jeostratejik anlamda, Orta Asya'ya giriş kapısıdır.
- Orta Asya bakımından, Batı pazarlarına açılan bir geçittir.
- Orta Asya ile bir bütün olarak ele alındığında ise, bölge önemli miktarda petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir.

Bölgedeki, yedi özerk cumhuriyet RF'na bağlı bulunmaktadır. Türkiye'nin de küçük bir bölümü Kafkasya sınırları içinde kalmaktadır. Bu duruma göre, Rusya ile Türkiye, Kafkasya'ya hem komşu aynı zamanda bir bölümleri ile Kafkas ülkeleridir.¹¹¹ *“Kafkasya; coğrafi konumunun özelliği ve sahip olduğu stratejik kaynaklar tekeliyle, evrensel güçlerin de öncelikli ilgi alanı içerisinde*

¹⁰⁸ DEVLET, a.g.m., s.219.

¹⁰⁹ Erol MÜTERCİMLER, *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*, İstanbul 1993, s. 35

¹¹⁰ İsmail BERKOK, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul 1988, s. 10.

¹¹¹ Suat İLHAN, *Kafkasların Coğrafi Konumu, Jeopolitik, Jeoekonomik, Jeostratejik Özellikleri ve Bölge Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadelesinin Geleceği*, Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 28-29 Nisan 1998, s.123.

*bulunmaktadır.Bu bölgeye hakim olmak, Asya, Avrupa ve Orta Doğu ekseninde, önemli bir üs edinmek demektir.*¹¹²

Kafkasya'nın jeopolitik konumu; Soğuk Savaş Döneminde ve Soğuk Savaş sonrasında büyük ölçüde farklıdır. Soğuk Savaş sonrasında dağılan, SSCB'nin çevresinde üç büyük boşluk oluşmuştur. Bunlar: Doğu Avrupa'da, Orta Asya'da ve üçüncüsü de Türkiye bağlantılı olarak Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'yu kapsayan bölgedir.¹¹³

Kafkaslar üzerinde üç geçit vardır. Bunlar: Hazar Denizi sahil yolu, Karadeniz sahil yolu ve Nalçik-Tiflis (askeri) yoludur. Hazar yolu üzerinde Çeçenistan, Karadeniz sahil yolu üzerinde Abhazya, Nalçik-Tiflis yolu üzerinde Kuzey ve Güney Osetya sorunlu bölgelerdir. Kafkasların diğer bir jeopolitik özelliği, sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynaklarıdır. Ayrıca Kafkasya; Orta Asya petrol ve doğal gaz yataklarının batıya gidiş yolu üzerinde bulunmaktadır. Kafkaslar, Orta Asya'nın sadece petrol değil, Türkistan'ın büyük ihtiyacı olan denizlere açılma zorunluluğunu karşılayabilecek, Hazar Denizi'nden en yakın ve kısa istikamet üzerindedir.¹¹⁴

*Jeopolitik yönden Kafkasya'nın coğrafi konumu, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının arasına girmiş olan ve 5 bin kilometre uzunluğunda bulunan Akdeniz-Ege Denizi-Boğazlar ve Marmara Denizi-Karadeniz-Azak Denizi gibi birbirlerine bağlı iç denizlerin vücuda getirdikleri bir su koridorunun ucunda, aynı zamanda Hazar Denizi vasıtasıyla da doğuya ve Orta Asya'ya bağlanmış bir vaziyettedir.*¹¹⁵

*“Bu koridorun şu özelliği de vardır: Bu koridor; kuzeyde Hazar Denizine akan Volga (İdil) Irmağı ve Karadeniz'e akan Don, Dinyeper, Dinyester ırmakları ve batıdan yine Karadeniz'e akan, Tuna Nehri vasıtasıyla da Avrupa'nın, güneyde Akdeniz'e akan Nil Nehri vasıtasıyla, Afrika'nın kara kısımlarının içlerine bağlanmaktadır”.*¹¹⁶ Bu durumda Kafkasya, kuzey-güney, doğu-batı yollarının birleştiği bir bölge özelliği kazanmaktadır. Kafkasya'nın bu coğrafik konumu

¹¹² Tekin TAŞDEMİR, *Türkiye'nin Kafkasya Politikasında Ahıska ve Sürgün Halk Ahıskahları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, Mayıs 2005, s.22.

¹¹³ a.g.m., s.124.

¹¹⁴ a.g.m., s.127.

¹¹⁵ Ufuk TAVKUL, “Tarihi ve Etnik Yapısıyla Kafkasya”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl:3, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997, s.1898.

¹¹⁶ a.g.m., s.1898.

etnolojik oluşmalara ve gelişmelere, tarihin akışına çok etkili olmuştur. Bu sebepten dolayı Kafkasya önemini her devirde korumuştur.

2.2.2. Kafkasya'nın Jeostratejik Önemi

Kafkasya'nın tarihi coğrafyası ve jeopolitik önemi, bölgenin stratejik önemini de artırmaktadır. Kafkasya'nın bu önemi, tarihte icra ettiği önemle paralellik arz eder. Geçmişte yaşanan olaylar veya Kafkaslar'ın çevresindeki güç merkezlerinin, birbirlerine karşı takip ettikleri politikalar bugün içinde aynen geçerlidir¹¹⁷.

*Kafkasya bir bütün olarak ele alındığında, dünyada çok az bölgede bulunan doğal zenginliklere sahiptir. Hem kendisi münhasıran zengin bir petrol havzasıdır ve hem de Basra Körfezini kontrol eden stratejik bir mevkiye sahiptir.*¹¹⁸

Kafkasya'nın giriş kapısı durumunda olan Kuzey Kafkasya, bölgenin kontrolünü sağlayabilecek, aslı stratejik öneme haiz olan kritik arazi kesimi özelliğini taşır. Kuzey Kafkasya'yı elinde bulunduran güç, Transkafkasya üzerinde, kontrol sağlamak için büyük avantaj sağlar. Rusya'da, bu bağlamda; Kuzey Kafkasya'yı elinde bulundurma gayreti içerisinde¹¹⁹ *Hazar Denizi'nden, Karadeniz'e kadar uzanan Kuzey Kafkasya, bu mücadelenin jeostratejik hedefi olagelmıştır.*¹²⁰

Kafkasya'nın jeostratejik önemini artıran ve üzerinde güç mücadelelerinin sahnelenmesine neden olan faktörler ve politikalar aşağıya çıkartılmıştır¹²¹ :

- “Kafkasya'daki halkların etnik ve coğrafi bakımdan kesin ve tabii sınırları yoktur. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Kafkas cumhuriyetleri içinde, çevresindeki hemen her ırk ve dinden gruplar bulunmaktadır. Bu durum, Kafkas halkları için bir istikrarsızlık kaynağını oluşturmaktadır. Üstelik Kafkasya'daki halkların hemen hepsi, çevresindeki büyük güç merkezlerinde bulunan halklarıyla akrabalık bağları bulunmaktadır. Örneğin; Türkler Türkiye ile, Acemler İran ile, Ruslar da Rusya ile akrabalık ilişkileri içindedir. Aynı şekilde Hristiyanlar Rusya ile, Müslümanlar da Türkiye ve İran ile ilişki içindedir. Çevre devletleri, Kafkasya'daki milli ve etnik bakımdan kendilerine yakın olan, bu gruplar vasıtasıyla,

¹¹⁷ ÖZTÜRK, a.g.m., s.7-8.

¹¹⁸ Sönmez CAN, “Jeopolitik Açından Kafkasya”, *Avrasya Dosyası*, Rusya-Kafkasya Özel, Cilt:3, Sayı:4, Kış 1996, s.209.

¹¹⁹ CAN, a.g.m., s.209.

¹²⁰ a.g.m., s.209.

¹²¹ ÖZTÜRK, a.g.m., s.8.

Kafkasya’da hakimiyet kurmak, geçmişte olduğu gibi, onları himaye yolu ile Kafkaslar’da nüfuz sahibi olmak bir politika izlemektedir. Bu da Kafkaslar’da bitip tükenmeyen bir istikrarsızlık demektir. Kafkaslar’ın bu çok farklı sosyo-kültürel yapısı bugünkü idari taksimatına da yansımıştır. Çevre devletleri olan Türkiye, İran ve Rusya bu yolla, Kafkaslar’a yerleşir ve güçlenirse, ötekiler aleyhine güçlenecektir. Başka bir ifadeyle, Kafkasya çevre ülkelerin birbirleriyle olan mücadelelerinin alanı haline gelmektedir”¹²².

• *“Çoğunlukla üçlü mücadele halinde süren hassas denge, Kafkasya’nın son yüzyıllar tarihine damgasını vurmuştur. Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler Birliği, önemli bir güç merkezi ve Batı ittifakını tehdit eden bir merkez konumunda olmuştur. Ancak, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra dengeler değişmiş, bölge önceden, sadece üç büyük güç merkezinin ilgi alanı iken, günümüzde bu güç alanları genişleyerek; başta ABD ve Avrupa Birliği’ni yakından ilgilendiren bir coğrafya haline gelmiştir. Bu bağlamda; Batının bölgeye olan ilgisi eskilere dayanmakla birlikte, günümüzdeki kadar kuvvetli ve belirleyici olmamıştır. Fakat yeni dönemde dengelerin değişmesiyle birlikte, ABD ve Avrupa Birliği doğrudan doğruya, Kafkas politikalarının içindedir. Bunun en önemli sebebi, Kafkasya’nın hem kendisinin zengin petrol kaynaklarına sahip olması (Harita 2.11.) hem de Orta Asya petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının, yollarının üzerinde bulunmasıdır.”¹²³ Her iki durumda da, Kafkasya Türkiye için vazgeçilmez hayati bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda; Kafkasya, Türkiye’yi siyasi, ekonomi, sosyal ve askeri açıdan oldukça yakından ilgilendiren bölgedir¹²⁴.*

• Kafkasya’nın Türkiye için önemi, sadece enerji kaynaklarına ulaşmak ile sınırlı kalmamaktadır. Bağımsızlıklarına kavuşmuş, Türk Cumhuriyetleri ile kara ve demir yolları vasıtasıyla, yakın ilişkilerin kurulması da en azından enerji kaynaklarına ulaşmak kadar önem taşımaktadır. Bu yolların Türkiye’ye kapatılması, her durumda büyük kayıplara sebep olacaktır. Böyle bir durumda, Türkiye sadece kaybetmekle kalmayacak, diğer güç merkezleri (Rusya, ABD, İran ve Avrupa Birliği) Türkiye aleyhine bölgede güçlenecektir. Kafkasya’da istikrar, bölgeye bir güven ortamı sağlayacağından, ekonomik faaliyetler de büyüyecek, ticaret hacmi

¹²² a.g.m., s.7-8.

¹²³ İLHAN, a.g.e., s.53.

¹²⁴ ÖZTÜRK, a.g.m., s.8.

genişleyecek, buna bağlı olarak, Kafkasya cumhuriyetlerinin ekonomik, sosyal ve kültürel vaziyetlerinde iyileşme olacaktır. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler, siyasi ilişkilerin iyileşmesini de beraberinde sağlayacaktır.¹²⁵

Harita 2.11.Hazar Denizi ve Petrol Boru Hatlarının Güzergahları

Kaynak: **Radikal Gazetesi**, 26.05.2005, s.1.

- Kafkasya’da stratejik önemi olan bir unsur daha vardır ki, o da sosyal yapıdır. Kafkas halkları; soy, dil, din, kültür ve tarihi geçmiş nedeniyle, Rusya ve İran’dan daha çok Türkiye’ye yakındır. Buradaki halkların büyük bir kısmı ya Türk’tür, ya akraba topluluklarıdır ya da Osmanlı döneminde, Rus baskısıyla, Kafkasya’dan göç ettirilmiş halkların torunlarıdır. Bu halkların kaderleri, geniş Türk tarihinin seyri doğrultusunda oluşmuştur. Osmanlı-Rus mücadeleleri sebebiyle, özellikle de; 19’uncu Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Kafkasya’dan Anadolu’ya büyük göç hareketleri meydana gelmiştir. Bu göç hareketleri sonucunda, Anadolu’da azımsanmayacak derecede, Kafkas kökenli bir nüfus oluşmuştur. Bu nüfus, Türk kültür dairesi içinde Anadolu ile bütünleşmiş bulunmaktadır. Kafkas kökenli Türk nüfusunun, Kafkasya ile hala akrabalık bağları bulunmaktadır. Güçlü akrabalık bağları, ülkeleri de birbirine yakınlaştırmaya önemli bir vasıta teşkil etmektedir.¹²⁶

¹²⁵ ÖZTÜRK, a.g.m., s.9.

¹²⁶ a.g.m., s.10.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAFKASYA'DAKİ KRİZ VE MÜCADELE ALANLARI İLE GÜÇ MERKEZLERİNİN KAFKASYA POLİTİKALARI

3.1.Kafkasya'daki Kriz Alanlarının Genel Değerlendirmesi

Bu bölümde, Kafkasya'nın genelinde kriz alanları ve bunların bölge ülkelerine yansımaları ile, bölge içi ülkelerin ve bölge dışı güç merkezlerinin, Kafkaslara yönelik politikaları ele alınacaktır.

3.1.1. Kafkasya'da Sorun ve Mücadele Sahaları

Kafkasya, dünyanın en büyük yüzölçümü bakımından en büyük, askeri güç bakımından ikinci büyük güç olarak bilinen, SSCB'nin dağılmasının ardından, jeopolitik bir sarsıntı geçirmiştir.¹²⁷ Bu bağlamda, Kafkasya bölgesinde jeopolitik boşluk alanı oluşmuş ve bölge oluşan jeopolitik boşluğu doldurmak isteyen, küresel ve bölgesel aktörlerin güç mücadelesine sahne olmuştur. Özellikle, Kafkasya, Soğuk Savaş sonrası, adeta şiddet saçan bir bölgeye dönüşmüştür. Kafkasya bölgesi, “Avrasya'nın Balkanları”dır.¹²⁸ “SSCB'nin, “böl ve yönet politikası” doğrultusunda, büyük bir kaosa sürüklenen Kafkasya'da son on yıl içerisinde, ekonomik kriz, savaş ve etnik çatışmalar çözümlenemez bir hal almıştır. Bölge halkı artık istikrarlı, barış ve güven dolu bir hayat yaşamak istemektedir.”¹²⁹

Kafkasya'nın etnik, dilsel ve dinsel yapısının heterojen olması en büyük problem sahasıdır. Günümüzde Kafkasya'da, 50'den fazla etnik grup yaşamaktadır. Bu etnik grupların birçoğu, Rus politikalarının bir sonucu olarak, birbirleriyle çatışma halindedir. Kafkasya'nın çok kültürlülüğü, dil, din ve mezhep farklılıkları ve dolayısıyla, ortak kullanım ve anlaşma dilinin, Rusça olması tarihsel gelişim sürecinde, Rusya'nın bölge üzerinde hakimiyet ve nüfuz alanı yaratmasının en büyük parametereleridir. Rus politikalarının temel esası; “böl ve yönet prensibi”ne dayandığından, bölgede Ermenistan hariç, Azerbaycan ve Gürcistan etnik çeşitlilik ve etnik gruplar arası çatışmalar nedeniyle, istikrarsızlık ve güç kaybı yaşamaktadır.

¹²⁷ Demet Şefika ACAR, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kafkaslar ve Güvenlik Sorunları”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl:3, Sayı:5, Temmuz 2005, s.165.

¹²⁸ Zbigniew BRZEZINSKI, **Büyük Satranç Tahtası Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekliliği**, Çev.: Ertuğrul DİKBAŞ ve Ergun KOCABIYIK, 2.Baskı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s.112:113.

¹²⁹ ACAR, **a.g.m.**, s.165.

Bu durum; bu ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasi ve güvenlik boyutlarına olumsuz olarak yansımakta, bölgeye Rusya'nın ve Batılı ülkelerin müdahalesini ve istismarını kolaylaştırmaktadır. Kafkasya'daki temel kriz bölgeleri aşağıdaki çizelgede görüldüğü şekildedir.

Çizelge 3.1. Kafkasya'da Temel Kriz Bölgeleri

Ülke	Anlaşmazlık	Tanımı	Durum
Rusya Federasyonu	Çeçenistan	Bağımsızlık talebi, 1994 ve 1996'de ayrılıkçı savaş (etnik çatışma) ,Radikal terörizm (en son 2004, K.Osetya, Beslan baskını)	1996'da ateşkes, Hasavyurt Ant. Çatışmalar ve kökten-dinci terör eylemleri sürüyor.
	Dağıstan	Çeçenistan bağlantılı ayrılıkçılık	Potansiyel/ Durgun
Ermenistan	Dağlık Karabağ	Azerbaycan ile toprak anlaşmazlığı	Potansiyel/ Durgun AGİT MİNSK Grubu devrede
Azerbaycan	Nahçıvan	Ermenistan ve İran ile sınır sorunları	Potansiyel/ Durgun
	Talış Bölgeleri	Bakü'nün güneyinde İranlı halkın yaşadığı bölge	Potansiyel/ Durgun
	Lezgi Bölgeleri	Dağıstan sınırında etnik ayrılıkçılar, Dağıstan'a ilhak olmak istiyor	Potansiyel/ Durgun
Gürcistan	Abhazya	1992-1993'te ayrılıkçı savaş, RF'nun güdümünde yönetim Gürcistan'dan ayrılarak RF'nuna katılmak istiyor	Potansiyel/ Durgun
	Acaristan	Yerel yönetim Tiflis'i tanımıyor	Potansiyel/ Durgun
	Cevaheti	Ermeni ayrılıkçılar; yerleşik "Mesket (Ahıska) Türkleri" ile gerilim	Potansiyel/ Durgun
	Mingrelia	Eski Gürcistan Devlet Başkanı Gamsakhurdia yanlıları	Potansiyel/ Durgun
	Güney Osetya	1990-1991 yıllarında ayrılıkçı savaş; RF'na ilhak olmak istiyor	Potansiyel/ Durgun
	Pankisi ve Kodori Vadisi	RF, Çeçen Gerillalarının bu bölgede üslendiğini ve Gürcistan'ın bu gerillaları himaye ettiğini savunuyor.	Potansiyel/ Durgun
	Rus askeri üsleri	Cevaheti bölgesinde Ahılkelek, Abhazya'da	

Kaynak: Nadir DEVLET, "Kafkasya, Orta Asya, Güney ve Doğu Asya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgelerinin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", **Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri Sempozyumu**, İstanbul, 27-28 Mayıs 2004, s.205.

3.1.2.Kafkasya'daki Ana Problem Sahalarının İncelenmesi

*Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, beliren özgürlük ortamı ve buna bağlı olarak gelişen bağımsızlık hareketleri, Kafkasya'da yaşayan, çeşitli etnik gruplar arasındaki çatışmaları da su yüzüne çıkarmıştır.*¹³⁰

Dünya üzerindeki en eski yerleşim birimlerinden birisi oluşu ve dünyadaki diğer topluluklarla ilişkisi olmayan, dilleri konuşan halkların yaşamasından dolayı, Kafkasya görünüşte, son derece heterojen bir etnik ve sosyal yapıya sahiptir. Komünizmin çöküşüyle ortaya çıkan ortam, Kafkasyalıların tarihlerine ve kültürlerine yeniden sahip çıkmalarına ve geçmişlerini keşfetmelerine imkan sağlamıştır. Ancak, her etnik grubun; ayrı bir dili, kökeni ve geçmişinin olması, bu etnik gruplar arasında çatışmalara sebep olmuştur.¹³¹

Kafkasya'daki, etnik çatışmaların en büyük sebebi, Çarlık Rusyasının Kafkasya'da uyguladığı, "böl ve yönet" politikasının, Sovyetler Birliği tarafından da aynı şekilde uygulanmasıdır. 1917 Bolşevik Devriminden sonra, Kafkas halklarını suni bir biçimde bölen ve aralarına sınırlar koyan Sovyet hükümeti, Kafkas halkları arasındaki çatışmaların baş provokatörüdür. Bugün de Rusya Federasyonu'nun, aynı politikayı izleme yolunda olduğu görülmektedir. Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan özgürlük ortamı ve asayişsizlik de, Kafkas halkları arasındaki milliyetçi hareketleri güçlendirmiş ve etnik çatışmaların kızışmasına sebep olmuştur.¹³²

Kafkasya bölgesinin temel olarak, tabiat yönünden ve yer altı kaynaklarının çok zengin olması ve ciddi nüfus baskısının bulunmaması sayesinde, açlık ve aşırı yoksulluk tehlikesi, eski Sovyetler Birliğinin diğer pek çok bölgesine nazaran Kafkasya'da daha az görülmektedir. Ancak aşırı merkezîyetçi Sovyet ekonomik sisteminin, mahalli makamların, ekonomilerini makul, şekilde yönetmelerine engel olması, her yerde hayat standardının ve kalitesinin düşüşünde etken olmuştur. Sanayinin gelişmesinde, mahalli ihtiyaçların karşılanmasına dikkat edilmediğinden, bunun sonucunda, etnik çekişmelerin, savaşa dönüştüğü bölgede; enerji, gıda, ilaç gibi zaruri ihtiyaçlar karşılanamaz hale gelmiş, neticede bu çöküntelere ve yokluklara sebep olan gerginlikler daha da artmış ve sürekli hale gelmiştir.¹³³

¹³⁰ TAVKUL, a.g.m., s.191.

¹³¹ a.g.m., s.191.

¹³² a.g.m., s.191.

¹³³ a.g.m., s.192.

Transkafkasya ülkelerinden Gürcistan'da, tarihi ve etnik açıdan, Kafkas halklarına dahil olan Abhaz ve Oset halkları yaşamaktadır. Gürcistan, Abhazya ve Güney Osetya'da etnik çatışma ve Cevahiti Ermenileri ile de etnik problemlerle karşı karşıyadır. Yine Transkafkasya ülkelerinden, Azerbaycan'ın kuzey bölgelerinde, tarihi ve etnik açıdan Kafkas halklarına mensup Lezgi, Avar ve Tsahur halkları yaşamaktadır. Azerbaycan ile bu halklar arasında da etnik problemler mevcuttur. Kuzey Kafkasya'da ise, Kuzey Osetya ile İnguşlar arasında, Karaçay-Malkarlılar ile Çerkesler ve Rus Kazakları arasında, Kumuklar ile Lezgiler ve Avarlar arasında etnik çatışma ve gerilim yaşanmaktadır. Bağımsızlığını ilan eden Çeçenistan ise, Rusya Federasyonu ile savaş sonrası gerginlik yaşamaktadır.¹³⁴ Dağlık Karabağ ile Azerbaycan'da Laçın koridorunu (Azerbaycan'ın %20'sini) işgal eden Ermenistan ile Azerbaycan arasında gerginlik devam etmektedir.

Kafkasya genelinde yaşanan sorun ve krizlerin genel çerçevesi çizildiğinde; Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan savaşta, Ermenistan'ın Rusya ve İran tarafından, Azerbaycan'ın da Türkiye tarafından desteklenmesi, ABD'nin bölgedeki devletlerle değişik boyutlarda ittifak halinde olması, ABD'nin İran'a, Türkiye'nin Ermenistan'a, Ermenistan'ın Nahçıvan'a ekonomik ambargo uygulaması, Rusya'nın Çeçenistan'a yardım ettiği iddiasıyla, Gürcistan'a müdahale etmesi, Gürcistan'ın Abhazya'ya ambargo uygulaması, bölgedeki ülkelerden hiçbirinin gerçek anlamda demokratik bir şekilde yönetilmemesi, tarihsel rekabetin büyük olduğu güçlü olduğu bölgede istikrarın sağlanmasını, sorunların ve krizlerin atlatılmasını güçleştirdiği görülmektedir.¹³⁵

3.1.2.1.Hazar Sorunu:

Hazar Havzası, petrol ve doğal gaz rezervleri açısından, zengin bir potansiyele sahip olduğu için, başta denize kıyısı olan Rusya, İran, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı ve bütün uluslararası toplumu yakından ilgilendirmektedir. SSCB'nin çöküşünün ardından, Hazar etrafındaki istikrarlı uzlaşma, yerini rekabet ve çatışmaya bırakmıştır. Soğuk Savaş sırasında, Hazar

¹³⁴ a.g.m., s.192.

¹³⁵ Mustafa AYDIN, "Geopolitics of Central Asia and The Caucasus; Continuity and Change Since The End of The Cold War", **The Turkish Yearbook of International Realations**, Sayı: XXXII 2001, Ankara, 2002, s.211.

havzasındaki kıyı devletler, sadece İran ve SSCB iken bugün bu devletlerin sayısı beşe çıkmış ve 1992'den bu yana Hazar'ın kontrolü ve kaynaklarının nasıl kullanılacağı sorunu, devletleri karşı karşıya getirmiştir.¹³⁶

Avrasya bölgesinde, denize çıkışı olmayan büyük bir su kütlesi olan, Hazar Denizi son yıllarda bölgesel güçlerin, uluslararası oluşumların karşı karşıya geldikleri bir bölge olmuştur. Sorun Hazar'ın deniz mi, göl mü sayılacağı ve hangi uluslararası normların uygulanacağıdır. Aslında bu sorunu ortaya atan RF'nin, gizli amacı, ortalığı bulandırarak çok uluslu petrol şirketlerinin bölgeden çekilmesini sağlayarak, Kafkaslar üzerinde tek başına kontrolü sağlamaktır. RF, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Azerbaycan tarafından çevrili; 423.300 Km² alanı ile dünyanın en büyük gölü olan Hazar Denizi'nin, Basra Körfezi ve Sibirya rezervlerinden sonra, en büyük petrol ve gaz rezervlerine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Doğal zenginliklerinin tespit edilmesi sonucunda, gittikçe artan bir önem kazanan bölgenin kıyıdaş ülkeleri, kendi hak ve menfaatlerine uyan görüş ve statüleri desteklemektedir.

Hazar Havzası'nda varlığı kanıtlanmış petrol rezervi 15-40 milyar varil, tahmin edilen petrol rezervi ise 70-150, bazı kaynaklara göre ise 200 milyar varildir.¹³⁷ Petrol haricinde ise, varlığı kanıtlanmış rezerv olarak 6.7-9.2 trilyon metreküp, tahmin edilen rezerv olarak ise 8 trilyon metreküp doğal gaz bulunmaktadır. Bölgeye yapılan yabancı yatırımların aynı şekilde devam etmesi ve çıkartılan petrolün dünyaya uygun şartlarda ihraç imkânlarının sağlanması hâlinde, Hazar Havzası'ndaki petrol rezervinin, 2010 yılında 3.9 milyon varil/gün ve doğal gaz miktarının da 201 milyar metreküp/yıla ulaşacağı değerlendirilmektedir.

Bu konuda ilgili ülkelerin görüşlerini ve son yıllarda meydana gelen gelişmeleri özetlemek gerekirse; Rusya, Hazar'ın deniz statüsünde olmadığını ve kapalı bir göl olduğunu iddia etmekte olup, 5 Ekim 1994'de, Hazar'da tek taraflı eylemleri tanımayacağı yönünde, bir deklarasyon yayınlamıştır.¹³⁸ Azerbaycan ve Kazakistan; Hazar'ın deniz olduğunu, kıyı ülkeler arasında her devletin kendisine

¹³⁶ Rustam MAMEDOV, "International Legal Status of The Caspian Sea: Issues of Theory and Practice", **The Turkish Yearbook of International Relations**, Research Center for International Political and Economic Relations Ankara University Faculty of Political Science, Sayı: XXXII , Ankara 2002, s.217.

¹³⁷ Kenan ÇELİK, "Azeri Petrolünün Dünyası ve Bugünü", **ASAM İnternet Arşivi**, Eylül 1999.

¹³⁸ Timuçin KODAMAN, "Azerbaycan Petrollerinin Uluslararası Politikadaki Önemi ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD Doktora Programı, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2002, s.73.

ayrılan sektörü kullanmasını, RF ve İran ise, Hazar'ı göl kabul ederek karasuları ihdası, diğer alanların ve enerji kaynaklarının ortak kullanımı görüşlerini savunmakta, Türkmenistan'ın tutumu ise belirsizliğini korumaktadır. İran ve RF, Hazar Denizi'nin kıyıdaş beş ülke arasında eşit paylaşımını istemektedir. Hazar Denizi kıyısının, ancak %12'sine sahip olan İran, eşit paylaşım durumunda Hazar Denizi kaynaklarının, %20'sine sahip olacaktır. İran'ın bu iddialarına özellikle Azerbaycan ve Kazakistan karşı çıkmaktadır. Bu hususta çıkan anlaşmazlık, İran ve Azerbaycan'ı bir dönem çatışmanın eşiğine getirmiştir. RF'nin, Hazar Denizi'ne sahili olan eski cumhuriyetleri ile ve eşit haklarla bir paylaşımı içine sindirememiş olması ile Hazar Denizi'nin uluslararası petrol şirketlerinin işletmesine açılmasının, Rusya'nın siyasi ve ekonomik nüfuzunun ortadan kalkmasına ve güvenliğinin sarsılmasına sebebiyet verebileceği ihtimali, bu konuda RF'yi özel bir konuma getirmektedir.¹³⁹

Hazar Denizi'nin kaynaklarını paylaşma konusunda, yaşanan sorunları gidermek amacıyla, Hazar Denizi'ne kıyısı olan beş ülke liderinin katılımı ile 23-24 Nisan 2002 tarihlerinde, Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta, bir zirve düzenlenmiştir. Toplantıda, Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenmesinin yanı sıra Türkmenistan ile Azerbaycan arasında sorun olan, Kepez ve Serdar petrol yataklarının paylaşılması da gündeme gelmiş, ancak her iki ülke de bu petrol yataklarını kaybetmek istemediklerinden dolayı, bir sonuca ulaşamamıştır. Azerbaycan'ın SSCB döneminde işlettiği bu doğal gaz ve petrol yataklarında, Türkmenistan da hak iddia etmektedir. Hazar Denizi'nin hukukî statüsünün eşitlik ve hukuk çerçevesinde belirlenmesi amacıyla yapılan, bu beşli zirve, ortak noktaların bulunamamasından dolayı, genel olarak başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

RF devlet başkanı Putin, aynı gün yaptığı bir açıklamada, RF'nin Hazar Filosunu güçlendireceğini beyan ederken, Türkmenistan Devlet Başkanı Türkmenbaşı; Azerbaycan'ın Kepez ve Serdar petrol yataklarına sahip çıkmasına şiddetle karşı çıkmış ve bunu çok sert biçimde dile getirmiştir. Azerbaycan; İran ve Türkmenistan tarafından zirve sonrası yapılan açıklamaları, "tehditkâr" bulduğunu açıklamıştır.

¹³⁹ Nuri ARAS, **Hazar Ekonomisi**, Ankara, 2001, s.175.

Hazar'ın statüsü ile ilgili tartışmalar özellikle, Azerbaycan'a yatırım yapan Batılı şirketleri, dolayısıyla Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının geleceği açısından da Türkiye'yi tedirgin etmektedir.

3.1.2.2. Dağlık Karabağ Sorunu:

Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu, 1920'de, iki ülke arasında ö çatışmaya yol açmış, bu durum karşısında Bolşevikler bölgeye girip, bölgenin haritasını yeniden çizmişler, Nahçıvan, Dağlık Karabağ ve Zangezur bölgelerini Ermeni yönetimine bırakmışlardır. Ancak 1921 yılında, bölgesel çıkarları gereği, Batılı devletlerin sömürgeciliğine karşı Mustafa Kemal Atatürk yönetiminde, bir Kurtuluş Savaşı veren Türkiye ile uzlaşma yollarını arayan, Bolşevik Rusya yönetimi Nahçıvan ve Dağlık Karabağ'ı, tek taraflı olarak, Azerbaycan'a devretmiştir. Böylelikle, Nahçıvan aracılığıyla, Türkiye, Azerbaycan ile ortak sınıra sahip olabilmıştır.¹⁴⁰

SSCB yönetimi altında, uzun yıllar dondurulan istikrarsızlık, Gorbaçov iktidarı döneminde, yeniden ortaya çıkmıştır.¹⁴¹ Dağlık Karabağ sorunu, 1980'lerin ikinci yarısında, SSCB'nin dağılmasına giden süreçte, Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinin dağlık kısmına yönelik iddiaları ile ortaya çıkmıştır. Mihail Gorbaçov'un, glastnost ve perestroika politikaları ile birlikte, Azerbaycan'a bağlı olan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi, 20 Şubat 1988'de Ermenistan ile birleşmeyi resmen talep etti. Azerbaycan bu talebi, ulusal çıkarlarına tecavüz olarak nitelendirdi ve Ermenistan'dan çıkartılan mültecilerin Sumgait'te, Ermenilerle çatışmalarıyla birlikte tansiyon yükseldi. 1988 sonbaharında ise olaylar alevlenerek, tüm Azerbaycan'da etnik savaşa dönüştü.¹⁴²

Azerbaycan ise, 26 Kasım 1991 tarihinde, Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsünü fesh ederek, bölgeyi doğrudan merkezi yönetime bağladığını ilan etmiştir. Bölge Ermenileri de, bir halk oylamasıyla, bağımsızlık kararı alarak, 12 Aralık 1991'de, "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti" olarak, BDT'ye girme başvurusunda

¹⁴⁰ Shireen T.HUNTER, "Azerbaijan: Searching For New Neighbors", Der.: Ian BLEMMER, Ray TARAS, **New States New Politics Building The Post-Soviet Nations**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.s.444.

¹⁴¹ YAPICI, **a.g.e.**, s.249.

¹⁴² KODAMAN, **a.g.e.**, s.62.,

*bulunmuştur.*¹⁴³ Bu durum, Azerbaycan ile Ermenistan arasında çatışmaya yol açmış, Azerbaycan topraklarının neredeyse, beşte biri Ermeni güçlerince, işgal edilmiştir.¹⁴⁴ Bir milyondan fazla Azeri mülteci konumuna düşmüş ve bunların çoğu Bakü ve Gence'ye sığınmışlardır.¹⁴⁵

Yaklaşık altı yıl süren çatışmaların ardından, ateşkesin imzalandığı, 12 Mayıs 1994 tarihine gelinceye kadar, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinin dağlık kısmının tamamı, bunun yanında yedi ilçesi daha, Ermenistan silahlı güçleri tarafından işgal edilmiştir. Savaş sırasında; RF'nin askeri ve Batı'nın maddi ve manevi desteğini eksik etmediği Ermenistan, komşu İran'ın da her türlü desteğini almıştır. Günümüzde Ermenistan halen, Azerbaycan'ın %20'lik kısmını, işgal altında bulundurmaya devam etmektedir. Ateşkes Anlaşması sonrasında taraflar arasında başlatılan barış görüşmelerinde, günümüze kadar olumlu bir sonuç alınamamıştır.

Türkiye Dağlık Karabağ sorunda Azerbaycan'ın yanında yer almış ve sorunun toprak bütünlüğü çerçevesinde, Azerbaycan lehine çözülmesi ve Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmesi yönünde politikalar benimsemiştir. Bu sorunlara bağlı olarak Ermenistan ile diplomatik ilişkilerini dondurmuş ve bu ülkeye karşı ambargo uygulama yolunu seçmiştir.¹⁴⁶

“Dağlık Karabağ Sorunu” Kafkasya'daki bölgesel istikrarın önündeki, en büyük engeli oluşturmaktadır. Sorunun taraflar arasında barış ile sonuçlanması halinde, bölge ülkelerinin, Batı ekonomileri ile bütünleşme sürecinin başlayacağı ve başta ABD ile AB üyesi ülkelere ait bazı sermaye sahiplerinin, bölgeye yatırım yapabilmeleri için uygun şartların oluşabileceği düşünülmektedir.

3.1.2.3.Nahçıvan Sorunu:

“Nahçıvan Hanlığı, 1829 yılında, İran tarafından, Rusya'ya bırakılmıştır. Hanlık, Rus hakimiyetine girmeden önce, son han Kerim Han Kengerli'dir. Türkmençay Antlaşması'ndan sonra, İran'dan göçmen olarak getirilen 70 bin

¹⁴³ HUNTER, a.g.m., s.454.

¹⁴⁴ a.g.m., s.454.

¹⁴⁵ Utku YAPICI, *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*, Otopsi Yayınları, 1.Basım, İstanbul, Mayıs 2004, s.172:173.

¹⁴⁶ Dış İşleri Bakanlığı Bilgi Notları, Ankara 2002.

Ermeni'nin bir kısmı, Türkler'e karşı nüfus çoğunluğunu sağlamak için Ruslar tarafından, Nahçıvan'a yerleştirilmiştir.”¹⁴⁷

1834'de, Hanlık arazisinde, 30.323 Ermeni bulunuyordu. 1886'da, Nahçıvan şehrinin nüfusu, 7.433 olup, bunun 4.512'si Müslüman (%60.7), 2376'sı Ermeni (%31.9) idi. Nahçıvan'ın nüfusunda, Türkler hep çoğunlukta olmuştur.¹⁴⁸

1917 Bolşevik Devriminden sonra Nahçıvan, Azerbaycan'a bağlı, özerk bir cumhuriyet haline getirilmiştir. Fakat Nahçıvan ile bağlı bulunduğu Azerbaycan arasında, toprak bağı bırakılmamış, ikisini birbirine bağlayan Zengezur bölgesi Ermenistan'a verilmiştir. Kazım Karabekir Paşa'nın, Doğu Harekatını müteakip, Ermeniler'le imzalanan, “Gümrü Anlaşması” (3 Aralık 1920) ile Nahçıvan geçici bir süre Türkiye'nin himayesine bırakılmıştır.¹⁴⁹

Nahçıvan, Türkiye ile SSCB arasında imzalanan, “Moskova Anlaşması” ile (16 Mart 1921) Azerbaycan'a bağlı özerk cumhuriyet statüsüne kavuşturulmuştur. Bu statü; 12 Ekim 1921'de, Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın taraf olduğu, “Kars Anlaşması” ile pekiştirilmiştir.¹⁵⁰

Nahçıvan, iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde Azerbaycan'a bağlı özerk bir cumhuriyettir. 557.000 nüfusa sahip cumhuriyetin altı reyonu (ili) bulunmaktadır. Azeri halkı içindeki iki etnik gruptan Lezgiler, ülkenin kuzeyinde, buna karşılık Lezgileri Ruslaşmış Azeri, kendilerini ise gerçek Azeri olarak gören Talışlar ise güneyde yaşamaktadırlar. İran'ın etkisinde kalarak İran yanlısı olan Talışlar, 1992 yılında bağımsız bir devlet kurmak istemişlerdir. Türkiye ile 12 km.lik bir sınıra sahip olan Nahçıvan'ın, Azerbaycan'la kara irtibatı bulunmamaktadır.

3.1.2.4.Çeçenistan Sorunu:

“1859 yılında tamamlanan Kafkas Savaşı'nın sonucunda, Çeçenistan Rusya ile birleştirilmiştir. 1922 yılında, SSCB bünyesinde, Çeçen Özerk Bölgesi kurulmuştur. 1934 yılında, Çeçen Özerk Bölgesiyle, İnguş Özerk Bölgesi birleştirilerek, Çeçen-İnguş Özerk Bölgesi oluşturulmuştur. 1936 yılında, bu özerk bölgeye, özerk cumhuriyet statüsü verilmiştir. 1944 yılında ise Almanlarla işbirliği

¹⁴⁷ PAMUK, a.g.e., s.67.

¹⁴⁸ a.g.e., s.67.

¹⁴⁹ a.g.e., s.67.

¹⁵⁰ a.g.e., s.68.

yaptıkları gerekçesiyle, Çeçen ve İnguşlar, Kazakistan'a ve Orta Asya ülkelerine sürgün edilmişlerdir. 1957 yılında, Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti yeniden tesis edilmiştir."¹⁵¹

Kasım 1990'den itibaren bağımsızlık talep etmeye başlayan Çeçenler, Ağustos 1991'de, yerel Sovyet hükümetini devirip, bölgenin kontrolünü ele geçirmişlerdir.¹⁵²

SSCB'nin dağılmasından sonra RF'nin girdiği demokrasi, serbest pazar ekonomisi ve ulusal devlet yapısına geçişi sürecinde, Kafkasya bölgesindeki eski SSCB ülkeleri ve özerk yönetimler, RF'nin egemenliğinden kurtulmak için zaman zaman çatışmalara yol açan girişimlerde bulunmuşlardır. RF, 1991'de bağımsızlığını ilan eden Çeçenistan'a, askeri harekâtı 1994'te başlatmıştır. Stratejik konumunun yanı sıra askeri, ekonomik ve diğerlerine "kötü örnek" teşkil etmesi nedenleriyle, önce Rus yanlısı muhalefet desteklenmiş, başarısız olununca da fiili müdahalede bulunulmuştur.¹⁵³ Ateşkeslerle sürüp giden savaşa 1996'da imzalanan Hasavyurt Antlaşması ile son verilmiş, Çeçenler birçok yönden kazanımlara sahip olmuşlardır.

Ancak Çeçen direnişçilerin amaçları, RF Federal Güvenlik Birlikleri'nin Çeçenistan'dan çıkarılmasıdır. Büyük ölçüde dış mali yardıma gerek duymaktadırlar. Bölgede faaliyette bulunan Arap unsurlar, dış yardım almaya ve Çeçen lider Maskhadov üzerinde mücadeleyi sürdürmesi konusunda etkili olmaya devam etmektedirler.

RF, birliklerini bu bölgeden çekmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde Çeçenistan'da konuşlanan kökten dinci Vahabi-Arap unsurlar ağırlıklarını artırmış ve Basayev gibi önde gelen Çeçen liderler üzerinde, dış malî yardım da sağlamak suretiyle, ağırlık kazanmışlardır.

RF' de meydana gelen bombalamalardan ve işlenen suçlardan sorumlu tutulan Çeçen lider Basayev'in RF' ye karşı direnişi, Dağıstan'a taşıma girişimleri üzerine, RF 1999 sonbaharında, Çeçenistan'a ikinci bir askeri müdahalede bulunmuştur. Devlet Başkanı Putin'in kararlı tutumu neticesinde, özellikle AB,

¹⁵¹ Okan MERT, **Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, Eylül 2004, s.83.

¹⁵² Jane ORMROD, "The North Caucasus: Confederation in Conflict", Der: Ian BLEMMER, Ray TARAS, , **New States New Politics Building The Post-Soviet Nations**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s.104.

¹⁵³ Hasan KANBOLAT, "RF'nin Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı", **Avrasya Dosyası**, Kış 2001, s.165-179.

Avrupa Konseyi ve ikili ölçekte Batı tepkileri sonuçsuz kalmış, RF birlikleri, sivillere karşı geniş çaplı insan hakları ihlallerine de sebep olarak- Çeçenistan'ın belli başlı kentleri üzerinde hâkimiyeti ele geçirmişlerdir. Çeçen direnişçilerin faaliyetleri ise bölgenin kırsal kesiminde sürmekte, zaman zaman Rus şehirlerinde de terör eylemleri biçiminde kendini göstermektedir. Ancak müdahaleleri meşrulaştırmak ve uluslar arası arenada haklılığını göstermek için şehirlerdeki terör olaylarının, Rus gizli servislerince yapıldığı da belirtilmektedir.

3 Eylül 2004 tarihinde, Kuzey Osetya'da meydana gelen kanlı Beslan okul baskını olayı ise, Rusya için 3 Eylül tarihinin, ABD'nin 11 Eylül sonrasında yaşadığı gibi, yeni bir dönemin başlangıcı olacak gibi gözükmektedir. Bölgedeki Çeçen-Rus mücadelesi, 450 Yıldır sürüyor olsa da, yakın dönem itibariyle, 1991 Yılında başlayan çatışmalar oldukça kanlı geçti. Rus ordusunun, ağır silahlarla giriştiği güç mücadelesi karşılığında Çeçenler, bazı radikal grupların da yardımıyla, Rusya'ya yönelik eylemlerde bulundular. Bu saldırıları, uluslararası kamuoyuna, 'terörizm' olarak kabul ettirmeye çalışan Rusya için Beslan baskını, iyi bir argüman oldu. Zaten, politikada usta bir satranç oyuncusu olan Putin, şimdiye kadar BM'de Çeçenlerle ilgili herhangi bir karar alınması aşamasında engelleme politikası uygularken, birden Beslan olayıyla ilgili olarak BM'den karar çıkartılması için girişimde bulundu. Bu girişim, Rusya'nın Çeçen terörünün uluslararası terörizm kapsamında değerlendirilmesi için arkasına BM'in desteğini alarak, daha baskıcı politikalar uygulamak için dayanak oluşturmaya çalıştığı yolunda yorumlara neden olmaktadır.

3.1.2.5.Gürcistan'daki Etnik Problemler:

*Gürcistan, bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından bu yana Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan'daki anlaşmazlıklarla uğraşmaktadır. Eski başkan Zviad Gamsakhurdiya'nın otoriter yönetimi ve "Gürcistan, Gürcüler içindir" politikası, silahlı çatışmalara zemin hazırlamıştır.*¹⁵⁴

¹⁵⁴ MERT, a.g.e., s.51.

3.1.2.5.1. Abhazya Sorunu:

Abhazya sorununun temelinde, Gürcistan sınırları içinde bulunan ve coğrafi olarak Kuzey Kafkasya'nın bir parçası olan, Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nin, bağımsız bir devlet olma isteği bulunmaktadır.¹⁵⁵

Abhazlar, 12'nci Yüzyıdan daha geriye uzanan, köklü bir devlet geleneğine sahip, Kafkasya'nın en eski yerli halklarından biridir. Sünni Müslüman olan Abhazlar, Abhazca konuşmaktadırlar.¹⁵⁶

*1864 Yılında, Batı Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğuna sürülen, Kafkas halklarının arasında, 100 bin Abhaz da yer alıyordu. Bu dönemde, Abhazya'nın Ahçıpsı, Aygba, Abjoka gibi yöreleri tamamen boşalmıştır.*¹⁵⁷

Gürcistan'ın kuzeybatısında, Karadeniz sahillerinde yer alan Abhazya'da, 1870'li yıllarda, nüfusun büyük çoğunluğu Abhazlardan oluşmaktaydı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, bölgenin nüfus yapısı değişmeye başlamıştır. Savaş sonrası 32 bin Abhaz, Kafkasya'yı terk ederek, Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Müslüman Abhazların, Türkiye'ye göç etmesinden sonra, topraksız Gürcü köylüleri, Batı Gürcistan'dan Abhazya'ya göç ederek bu topraklara yerleştiler. Bu göçler sonunda, 1897 yılında, Abhazya nüfusunun, %55.3'ü Abhazlardan %24.4'ü de Gürcülerden oluşmaktaydı.¹⁵⁸ *Kitle halinde yapılan göç ve sürgünlere rağmen, 1917'de, Çarlık Rusyası yıkıldığında, Abhazlar kendi ülkelerinde nispi bir çoğunluğa sahip bulunuyorlardı.*¹⁵⁹

Abhazlar; 1917 Bolşevik Devriminden sonra, kuzeyde yaşayan Kafkas halkları ile bütünleşme çabalarına girdiler. 1 Mayıs 1917'de Terekale (Vladikavkaz) şehrinde toplanan, Kuzey Kafkasya Halkları Kurultayı'na, Abhazya delegeleri de katılmıştır. 11 Mayıs 1918'de kurulan, Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'nin devlet sınırları, Abhazya'yı da kapsıyordu ve bu cumhuriyetin bayrağındaki, yedi yıldızdan biri de Abhazya halkını simgeliyordu.¹⁶⁰

¹⁵⁵ a.g.e., s.51-52.

¹⁵⁶ a.g.e., s.52.

¹⁵⁷ TAVKUL, a.g.m., s.192.

¹⁵⁸ a.g.m., s.192-193.

¹⁵⁹ a.g.m., s.193.

¹⁶⁰ Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'nin bayrağındaki, yedi yıldız; Abhazya, Adigey, Karaçay-Malkar, Kabartay, Osetya, Çeçen-İnguş ve Dağıstan bölgelerini simgeliyordu. a.g.m., s.193.

1921 yılında kurulan, Abhazya SSC ile, aynı yıl Gürcistan SSC ile birlik anlaşması imzalayarak, eşit statüde SSCB'ye girmiştir.¹⁶¹ 1922 yılında Abhazya'ya birlik cumhuriyeti statüsü verilmiş, ancak, 1930 yılında, Abhazya'nın statüsü, Gürcistan içinde bir özerk cumhuriyet statüsüne indirilmiştir..¹⁶²

Asimilasyon politikaları sonucu, bölgede Gürcü kökenli nüfusun artması nedeniyle, Abhazlar, 1970'li yıllarda, Gürcistan'dan ayrı bağımsız bir ülke olma yönünde, çalışmalara başlamışlardır.¹⁶³ Gorbachev yönetimi ile birlikte Abhazların bağımsızlık istekleri artmış, 28 Haziran 1988'de, SSCB'ne başvuruda bulunarak, kendilerine, "Sovyet Cumhuriyeti" statüsü verilmesi talebinde bulunmuşlardır.

Gürcistan'ın, 9 Nisan 1991 tarihindeki bağımsızlık ilanına misilleme olarak, Abhazya Parlamentosu da, 23 Temmuz 1992'deki oturumunda bağımsızlığını ilan etmiş ve Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nin adındaki "Sovyet, Sosyalist ve Özerk" sıfatlarını kaldırarak, 1991 yılında, SSCB'den ayrılarak, bağımsız bir cumhuriyet olan Gürcistan'dan bağımsızlığını ilan etmiştir.¹⁶⁴ Ancak bugüne kadar hiçbir ülke Abhazya'nın bağımsızlığını tanımamıştır.

*Bu gelişmeleri müteakip, 1992'de Gürcü Ordusu, Abhazya'yı işgal etmiş, başkent Sukhumi'ye girmiş, kanlı çatışmalar başlamıştır.*¹⁶⁵ Çatışmalar üzerine Kuzey Kafkasya'nın özerk cumhuriyetleri, Abhazlar lehine, RF'ye baskıda bulunmuştur. RF'nin konuya müdahalesi, olayların hızlanmasına ve Gürcistan ile ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır. RF nezaretinde, Abhazya ve Gürcistan arasında yapılan bir anlaşma ile, 20 Mayıs 1993'den itibaren ateşkesin yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. Ancak, ateşkese uyulmamış ve Temmuz 1993'de çatışmalar yeniden yoğunlaşmıştır. Abhaz güçleri, 15-30 Eylül 1993 tarihleri arasında ilerleyerek, Abhazya sınırlarını, doğal sınır olarak ortaya çıkan İnguri Nehri'ne kadar dayandırmıştır. Çatışmalar sonucu, nüfusun çoğunluğuna sahip olan Gürcülerin büyük bölümü (250 bin kişi), Abhazya'dan kaçmak zorunda kalmış ve yerlerine, Abhaz asıllılar yerleştirilmeye başlanmıştır.¹⁶⁶

¹⁶¹ MERT, **a.g.e.**, s.52.

¹⁶² TAVKUL **a.g.m.**, s.193.

¹⁶³ MERT, **a.g.e.**, s.52.

¹⁶⁴ **a.g.e.**, s.52-53.

¹⁶⁵ Erol KARAYEL, "Kafkasya'da Etnik Çatışmalar: Sebepler ve Çözümler", **Kafkas Vakfı Bülteni**, Kış 1998. www.kafkas.org/bgkafkas/etniksorunlar.html (23.10.2005)

¹⁶⁶ MERT, **a.g.e.**, s.53.

*Aralık 1993’de, taraflar BM denetiminde, Cenevre’de görüşmelere başlanmıştır.*¹⁶⁷ Çatışmaları durdurmak amacıyla, taraflar arasında 4 Nisan 1994 tarihinde, yeni bir ateşkes anlaşması imzalanmış ve anlaşmanın uygulamasını denetlemek üzere, değişik milletlerden görevlendirilen, BM Gürcistan Gözlemci Heyeti (UNOMIG) barışı koruma işlemini gerçekleştirmek üzere, Suhumi’ye yerleştirilmiştir. Tarafların talebi üzerine, Haziran 1994’de Gürcistan ve Abhazya’yı bölen İnguri Nehri civarında kurulan, tampon bölgeye 2.500 kişilik bir BDT Barış Gücü askeri (sadece Rus askerlerinden oluşmaktadır) yerleştirilmiştir.¹⁶⁸ RF kuvveti, BDT Barış Gücü olarak halen iki ülkeyi ayıran sınır boyunca görev yapmaktadır.

Abhazya Meclisi, 1994’de kabul ettiği yeni anayasa ile egemen bir devlet olarak, “Abhazya Cumhuriyeti”nin kurulduğunu ilan etmiş, Gürcistan hükümeti tarafından, bu girişim kınanmıştır. RF, Gürcistan’ın toprak bütünlüğünü tanıdığını açıklamıştır. BM Güvenlik Konseyi, söz konusu kararın, tarafların soruna görüşmeler yoluyla çözüm bulma yükümlülüğü ile çeliştiğini belirtmiş ve Gürcistan’ın toprak bütünlüğüne olan taahhüdünü teyit etmiştir.¹⁶⁹

Anlaşmazlığın temelinde, Abhazya’nın sttüsünün ne olacağı hususu yatmaktadır. Abhazlar tam bağımsızlık isterken, Gürcüler, Gürcistan’ın toprak bütünlüğünü korumaya çalışmakta, federasyon ve konfederasyon sistemine sıcak bakmamaktadır. Diğer önemli bir sorun da mültecilerin durumudur. Çatışmalarda, yaşadıkları yerleri terketmek zorunda kalan Gürcülerin, Abhazya’ya geri dönüşü sürüncemede kalmaktadır. Abhazlar, Gürcülerin geri dönüşünü için önkoşul olarak, egemenliklerinin tanınmasını ısrar ederken, Gürcüler geri dönüşün, Abhazya ile federal özerklik anlaşması imzalandıktan sonra, olmasını istemektedir. Gürcistan eski Devlet Başkanı Shevardnadze, bölgede RF politikasının baskısını azaltmak için, BDT (Rus) Barış Gücünün, uluslararası barış kuvvetiyle yer değiştirmesini ya da böyle bir kuvvetle desteklenmesini istemiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁷ a.g.e., s.53

¹⁶⁸ a.g.e., s.53

¹⁶⁹ a.g.e., s.54.

¹⁷⁰ Yavuz G.YILDIZ, Kafkas Topluluklarının Siyasi ve Ekonomik Yapıları ve Gelişmeleri ile Bunlar Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadeleleri ve Türkiye’nin İzlemesi Gereken Politikalar”, **Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye’nin Önemi Sempozyumu**, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 28-29 Nisan 1998, s.180.

Abhazya Özerk Cumhuriyeti tam bağımsızlıktan taviz vermemekte, Gürcistan ile eşit iki ülke prensiplerine dayalı konfederasyon tezini benimsemektedir. Çatışmalar döneminde, Gürcistan'ı terk etmek zorunda kalan yaklaşık, 200.000 Gürcü'nün geriye dönüşünü, Abhazların bölgede azınlık durumuna düşeceği gerekçesiyle kabul etmemektedir. UNIMOG'un tahminlerine göre Abhazya'nın şu andaki nüfusu 230.000 olup, bunun 90.000'i Abhaz, geri kalan 40.000'i Gürcü olmak üzere, Rus, Ermeni ve Rum'dur.

*Halihazırda, Abhazya Özerk Cumhuriyeti fiili bağımsız devlet gibi davranmakta, Gürcü-Abhaz anlaşmazlığı devam etmektedir.*¹⁷¹

Önceleri; Gürcistan üzerindeki nüfuzunu devam ettirmek istemesi nedeniyle Abhaz yönetimi destekleyen RF, muhtemel bir bağımsızlığın emsal teşkil edebileceği endişesi ile, son zamanlarda, Gürcistan sınırlarının içinde yer alacak bir çözümün, daha uygun olacağını dile getirmektedir. Bu bağlamda, RF Devlet Başkanı Putin; Abhazya'daki sorunu Gürcistan'ın bir iç sorunu olarak gördüklerini, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünden yana olduklarını, RF'nin başka bir ülkenin topraklarında çatışmaya girmeye niyeti olmadığını, Abhazya'daki RF birliklerinin çekileceğini, Gudauta'daki üssün boşaltılacağını, sadece sınır birliklerinin takviye edileceğini beyan etmektedir.

3.1.2.5.2.Acaristan Sorunu:

Acaristan Özerk Cumhuriyetinde nüfusun, %80'nini Gürcüler, %10'unu Ruslar, %5'ini Ermeniler oluşturmaktadır. Acaristan'da yoğun bir Müslüman nüfus mevcuttur. 140 bin nüfuslu Batum'da, Müslüman sayısı nispeten az olmasına rağmen, köy ve kasabalarda kendilerini, "Müslüman Gürcü" veya "Acaralı Müslüman" olarak tanımlayan ve çoğunlukla Türkçe bilen bir nüfus yaşamaktadır.¹⁷²

*Gürcistan toprakları içinde özerk cumhuriyet olan Acaristan'da yaşayan Acarlar, etnik olarak Müslüman Gürcü olmalarına rağmen, 1921'de Sovyet-Türk Dostluk Antlaşması'nın bir sonucu olarak, özerklik elde etmişlerdir.*¹⁷³

"Acaristan'ın özerkliğine dair ilk resmi vesika, 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşmasıdır. Söz konusu antlaşmanın, 6'ncı maddesinde, Türkiye; Batum Livasına

¹⁷¹ MERT, a.g.e., s.55.

¹⁷² a.g.e., s.58.

¹⁷³ YILDIZ, a.g.m., s.180,

ilişkin topraklar ile Batum kenti ve limanı üzerindeki egemenlik haklarını, her topluluğun kültürel ve dinsel haklarını sağlayacak ve bu halkın yaşadığı yerlerde, isteklerine uygun bir tarım toprakları rejimi kurma imkanına sahip olacak şekilde, geniş bir idari özerkliğe kavuşması şartıyla, Gürcistan'a devretmeyi kabul etmiştir. Kızıldordu'nun, 1921'de Gürcistan'ı işgal etmesi ve Gürcistan'ın Rusya egemenliğine girmesini müteakip, 1937 yılında, Acaristan'ın, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Acaristan Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyeti olarak hukuki statüsünü tanımıştır.”¹⁷⁴

Bu özerklik, Acarlara ayrı bir kimlik kazandırmış ve Acarların, İslam'a bağlılıkları artmıştır. Son yıllarda, Hristiyan Gürcüler, Müslüman Gürcülerin Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne tehdit oluşturduklarını iddia etmektedirler. Bu bağlamda, Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki çatışmalar, 1991 yılında, Müslüman halkın, “Hristiyanlaştırılma”ya ve “Acaristan'ın özerkliğini kadırma” ya yönelik politikalara karşı gösteriler ile başlamıştır. 1993'te, Acaristan'daki silahlı Acar grupları tarafından, Rus kuvvetlerine karşı kışkırtmalar meydana gelmiştir. Acarların talepleri, bağımsızlığın yanı sıra dinsel amaçları da içermektedir.¹⁷⁵

Acaristan yönetimi, merkezi yönetimi tam olarak karşısına almadan, RF'nin desteğine dayalı bağımsız bir politika izlemektedir. RF; Gürcistan'ın en problemli bölgelerinde kurduğu askeri üsler ile, hem bu bölgedeki özerk yönetimlere destek sağlamakta, hem de bölge halkının ekonomik yaşantısına katkı sağlayarak, kendine bağımlı hale getirmektedir. RF'nin, Acaristan'da bulunan her iki üssünde de benzer uygulamalar içinde olması, bölge halkını kazanarak, gerektiğinde merkezi yönetime karşı bir baskı aracı olarak kullanabileceği konusundaki iddiaları, destekler niteliktedir. Bu bağlamda, Acara Özerk Cumhuriyeti'nin lideri Abaşıdze'nin Rusya'nın askeri ve siyasi desteğini bir koz olarak kullandığı görülmüştür. Abaşıdze, Gürcü kamuoyunda, bir Rus generali gibi davrandığı imajını yaratmıştır.

Acara Özerk Cumhuriyeti'nin lideri, bölgesinde bulunan RF Üssü'nün çekilmesini istememiştir. 2004 Yılında, Gürcistan'da yapılan, “Kadife Devrim” ile Gürcistan Cumhurbaşkanlığına gelen, Saavaşkili'nin Acaristan lideri Abaşıdze ile ilişkileri aşırı derecede gerginleşmiştir. Abaşıdze, göndermediği vergi gelirlerini göndermeye başlamış, Saavaşkili'yi Batum'a sokmak istememiş, Tiflis yönetiminin

¹⁷⁴ MERT, a.g.e., s.58.

¹⁷⁵ YILDIZ, a.g.m., 180.

ambargo uygulaması üzerine iki lider Batum'da görüşmüşler, temel konularda anlaşmaya vardıklarını bildirmişlerdir. Gürcistan'ın Diskoria-2004 tatbikatı esnasında, Batum ile Tiflis arasında bağlantıyı sağlayan, iki karayolu ve bir demiryolu köprüsünün, Abaşıdze'nin talimatıyla yıkılması ipleri koparan son hamle olmuştur. *Saavaşkili, Abaşıdze'yi azlettiğini açıklamış, aynı gün RF Savunma Bakanı, Abaşıdze'yi Moskova'ya götürmüştür.*¹⁷⁶

RF'nin örtülü olarak merkezi yönetime karşı, Acara Özerk Yönetimi'ni desteklemesi nedeniyle, merkezi yönetim ile Acara Özerk Cumhuriyeti arasında mevcut problemler devam etmekle birlikte, kısa dönemde siyasi bakımdan büyük çaplı bir sorunun yaşanmasına neden olabilecek bir gelişme beklenmemektedir.

3.1.2.5.3. Güney Osetya Sorunu

Orta Kafkaslarda, Kafkas dağlarının kuzey ve güney yamaçlarında yaşamakta olan Osetler, Hint-Avrupa ırkına mensup, İran kökenli bir Kafkas halktır. Bugün Kuzey Osetya-Güney Osetya şeklinde, suni olarak bölünmüş olan Osetya'nın, kuzey bölümü Rusya Federasyonu'na bağlı iken, güney bölümü ise Gürcistan sınırları içindedir.¹⁷⁷

Güney Osetya; yaklaşık 100.000 nüfusuyla, merkezi Gürcistan'da Kuzey Osetya'nın uzanımı şeklinde bir görünüme sahiptir. Günümüze kadar devam eden Gürcü-Oset düşmanlığının temeli; Osetlerin 1918, 1919 ve 1920 Yıllarında meydana gelen köylü ayaklanmasında, Bolşeviklerin yanında yer alması, söz konusu her üç ayaklanmanın da, Gürcü Hükümeti tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasına dayanmaktadır.

Gürcistan'da Sovyet rejiminin kurulmasından sonra da, Oset halkının Çarlık Rusyası dönemindeki ikiye bölünmüşlük durumu devam etti. Güney Osetya, 20 Nisan 1922'de, özerk bölge statüsüyle, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlandı.¹⁷⁸ Diğer bölümü, Kuzey Osetya bölgesi adıyla, 1925'te RF'ye bağlanmıştır. Kuzey Osetya Özerk Bölgesi, 5 Aralık 1936 yılında özerk cumhuriyet statüsüne yükselmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁶ MERT, a.g.e., s.60.

¹⁷⁷ TAVKUL, a.g.m., 197.

¹⁷⁸ a.g.m., s.198.; MERT, a.g.e., s.61.

¹⁷⁹ a.g.e., s.61.

*“1979 sayımında, Güney Osetya’da, Osetler nüfusun %66’sını oluşturmaktaydı. 1989’da, Kuzey Osetyalılar Güney Osetya ile birleşmeyi, Güney Osetya da Gürcistan içinde özerk cumhuriyet statüsünün güvenceye alınmasını ve bağımsızlık istediğini açıkladı.”*¹⁸⁰

SSCB’nin yıkılışı döneminde Güney Osetyalılar’ın, Kuzey Osetya ile birleşme talepleri, 1989 yılında taraflar arasındaki gerginliğin en üst seviyeye çıkmasına neden olmuştur. 1990 yılında Güney Osetya’nın bağımsızlığını ilan etmesine karşılık, Gürcistan’ın, “bölgenin özerklik statüsünü kaldırdığını ilan etmesiyle” taraflar arasındaki siyasi gerginlik, kanlı çatışmalara dönüşmüştür. 1989 yılı Eylül sonlarında, Gürcü askeri birlikleri, Güney Osetya bölgesine girdiler ve silahlı çatışmalar başladı.¹⁸¹

RF’nin desteği sayesinde, Osetler’in galibiyetiyle sonuçlanan çatışmalarda; 53.000’den fazla Güney Osetya vatandaşı bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Çatışmalar döneminde Kuzey Osetya’ya geçen 17.000 Osetyalı’nın haricinde, büyük çoğunluğu oluşturan Gürcü mültecilerin ise, halen Gürcistan içinde, dağınık bir şekilde yaşadıkları bilinmektedir.

Güney Osetya ekonomik durumunun, Gürcistan’dan daha kötü olması, özellikle elektrik ve doğal gaz bakımından merkezi yönetime bağımlılık, Güney Osetya’yı siyasi bakımdan Gürcistan’a yakınlaraştıran sebeplerin başında gelmektedir.

Ancak Güney Osetya Parlamentosu’nda RF yanlısı Komünist Parti ve Sosyal Demokratların çoğunlukta olması ve bunların büyük çoğunluğunun Kuzey Osetya ile bütünleşmeyi desteklemeleri, taraflar arasındaki sorunun barış yoluyla çözümlenmesini engellemekte, ekonomik nedenleri ikinci plana itmektedir. Rusya açısından bu bölge, stratejik konuma sahiptir. Ayrıca bir sorun olarak varlığı, Rusya’nın Gürcistan üzerinde denetim kurmasını sağlamaktadır.¹⁸²

*RF, Aralık 2000’de, Gürcistan vatandaşlarına vize uygulaması getirirken, Abhazya ve Güney Osetya sakinlerini bu uygulama dışında tutarak, Gürcistan’ın toprak bütünlüğüne saygı duymadığını göstermiştir.*¹⁸³

¹⁸⁰ YILDIZ, a.g.m., s.176.

¹⁸¹ TAVKUL, a.g.m., s.198.

¹⁸² YILDIZ, a.g.m., s.177.

¹⁸³ MERT, a.g.e., s.64.

Bu nedenle; Güney Osetya Ö.B.Parlamentosu, 09 Haziran 2004 tarihli oturumunda, Rusya Federasyonu (RF) ile birleşme kararı aldı. Güney Osetya Devlet Başkanı Eduard Kokoev, 12 Haziran 2004 tarihinde, Moskova'da basına; “Osetya halkının bölünmüş bir halk olduğunu, uluslararası camianın Güney Osetya problemini bölünmüş halk kapsamında ele alması, ayrıca toprak bütünlüğüne ilişkin kanun ve taleplerin yanı sıra bir milletin kendi seçimini yapma hakkını da göz önünde bulundurması gerektiği, yakın bir tarihte Osetlerin Güney ve Kuzey bölümlenmesinden kurtularak, Osetya'nın Rusya Federasyonu'na dahil olacağına inandığı, Güney Osetya'nın Rusya Federasyonu'na dahil edilmesi için gerekli olan müracaatın DUMA'ya ve Rusya Federasyonu Hükümeti'ne yapıldığı” açıklamasında bulundu.

Bölgedeki mevcut statünün devamı yönünde, RF denetimindeki Barış Gücü'nün görevine devam etmesinde ısrarlı olan Güney Osetlerin, son dönemdeki gelişmeler ışığında, RF desteği olmadan tek başına merkezi yönetime karşı mücadeleye girişemeyeceği, Abhazya, Acara ve Ermeni azınlığın ayrı ayrı veya müşterek bir şekilde merkezi yönetime karşı yürütebileceği bağımsızlık mücadelesine iştirak etmek suretiyle, fırsattan yararlanabileceği değerlendirilmektedir.

3.1.2.5.4.Cevaheti Ermenileri Sorunu :

Günümüzde, Cevaheti olarak bilinen Mesketiya, M.Ö. 3'üncü Yüzyılda Gürcü Krallığının bir parçası olmuştur. Bu olaydan hemen sonra, Ermeni Krallığı bu bölge üzerinde feodal bir yönetim kurmuş ve M.S.9'uncu Yüzyıla kadar Gürcü ve Ermeni prensleri, kendi egemenlikleri için çekişme içinde olmuşlardır. Bunun yanı sıra Müslüman İran İmparatorluğu ile Bizans İmparatorluğuda bölgedeki olayların akışını etkilemişlerdir.¹⁸⁴

M.S. 9'uncu Yüzyıldan, 16'ncı Yüzyıla kadar Cevaheti, Mesketiya ile birlikte Gürcü Devleti'nin bir parçası olmuş, daha sonra Gürcü Devleti 16'ncı Yüzyılda feodal bölgelere ayrılınca, Gürcistan'ın güney bölümü Osmanlı İmparatorluğu

¹⁸⁴ Robert M. CUTLER, “Kafkasya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri”, **Türkiye, NATO ve AB Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri Sempozyumu**, (İkinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri, İstanbul, 27-28 Mayıs 204), SAREM Yayınları, Ankara, 2004, s.115.

tarafından fethedilmiştir. 1829 Yılında yapılan, “Edirne Antlaşması” sonrasında, bölge Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılarak, Rus İmparatorluğu’na geçmiş, böylece Ruslar tarafından, Gürcistan’ın güneyine Ermeniler yerleştirilmiş ve Cevaheti önce Rus İmparatorluğu’na bağlı Tiflis eyaletinin bir parçası olmuş, daha sonra Bolşevik Devrimiyle, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin bir parçası olmuştur.¹⁸⁵

Gürcistan, 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, güvenliğinin ve bağımsızlığının hassas noktalarını Abhazya ve Güney Osetya oluştururken, 1999 yılında RF-Çeçen savaşının patlak vermesiyle birlikte, Çeçenistan ile sınır bölgesi ve Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Güneybatı Gürcistan, ülke güvenliğinin öncelikli hassas noktaları olarak ön plana çıkmaya başlamıştır.

Bugün güneybatı Gürcistan’da Ermeni nüfusu; değişik kaynaklara göre Cevaheti Vilayeti’nin % 91’ni, Mesheti Vilayeti’nin ise % 30’nu oluşturacak şekilde yaklaşık olarak 400.000-600.000’e ulaşmış bulunmaktadır. Bunun ana sebebi, her iki vilayette toplam 220 köyde yaşayan, 115.000 Ahıska Türkü’nün, 14-17 Ekim 1944 tarihlerinde zamanın SSCB yönetimi tarafından, Orta Asya’ya sürgün edilmesidir.

1980’li yılların ikinci yarısında başlayan, Dağlık Karabağ Sorunu’nun, bölgeye sıçramasını engellemek üzere, Gürcü yönetimince bölgeye yönelik sosyal ve ekonomik kalkınma programı uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda bölgedeki okullarda, Ermenistan tarihinin okutulmasına, kendi dillerinde eğitim yapmalarına ve eğitim kitaplarının Ermenistan’dan getirilmesine müsaade edilmiştir. Ayrıca bölgeye tanınan kültürel özerklik gereği, bu bölgede yaşayan öğrencilerin çoğu üniversite eğitimi için Ermenistan’a gitmiş ve halen de gitmeye devam etmektedir. Sosyal ve siyasal alandaki özerklik, ekonomiye de yansımış, söz konusu özerk uygulamaların doğal sonucu olarak da, bölgede tedavülde Gürcü para birimi yerine, uzun süreden beri Rus ve Ermeni para birimleri geçerli hale gelmiştir. Cevaheti’de bulunan Ermeniler Rusya Federasyonu ile ilişkilerine devamlı var olan toplumsal düzenlerinin, bir parçası olarak, önem verme eğilimindedir. Ermeniler, böyle bir durum sonrasında, RF’nun kuklası haline geleceklerinin farkında olmalarına rağmen, başka bir alternatifleri de bulunmamaktadır.¹⁸⁶

Siyasi, sosyal ve kültürel alanda, büyük bir özerkliğe sahip olan Ermenilerin bulunduğu bölgeye, 1995 yılında, RF’nin baskısı sonucu, dört Rus askeri üssünden

¹⁸⁵ a.g.m., s.115.

¹⁸⁶ a.g.m., s.117.

birisi yerleştirilmiştir. RF'nin, Acaristan Özerk Cumhuriyeti'ndeki askeri üste olduğu gibi Ahılkelek'teki üste de çalışanların % 70-90 oranlarına varan bir şekilde RF vatandaşı Ermeni olması ve üssün bölge ekonomisine büyük katkı sağlaması, Batum ve Ahılkelek üslerinin geri çekilme plânının tartışıldığı bir dönemde, RF'ye durum üstünlüğü sağlamak ve bölge halkı ile merkezi yönetimi karşı karşıya getirme yönünde, RF'ye baskı unsuru imkanı yaratmaktadır.

Gürcistan'ın güney bölgesinde yaşayan Ermeni azınlığın, kendi bölgesinde, merkezi yönetimin askeri tatbikatına müsaade etmeyecek kadar, özel haklara kavuştuğu görülmektedir. Olası Azerbaycan-Ermenistan barışı sonrasında, siyasi, sosyal ve kültürel yönden Ermenistan ile bütünleşen Ermeni azınlığın; öncelikle özerk cumhuriyet statüsü talebiyle başlayacak mücadelesine, bağımsızlık iddiası ile devam edeceği öngörülmektedir. Gürcistan'ın, iki ülke arasındaki sınırın işaretlenmesi maksadıyla yaptığı görüşme taleplerine, Ermenistan'ın bugüne kadar olumlu cevap vermemesi, bu öngörüye destekler görünmektedir.

3.1.2.5.5. Ahıska Türkleri:

Ahıska diyarı, Gürcistan Cumhuriyeti'nin güneyinde yer alır ve Türkiye ile ortak sınıra sahiptir. Ahıska bölgesi, Çıldır (Ardahan) yöresinden, Kür Nehri'nin yukarı akarı ve Çoruh Çayı havzasından başlayarak, Mezheth-Cevahet dağı silsilesi boyunca, Borçalı'ya kadar uzanır.¹⁸⁷

1578 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Gürcistan'ı fethetmesinden sonra; İç Anadolu bölgesinden, özellikle; Konya'dan, Tokat'tan, Yozgat'tan seçilen Türkler, Ahıska ve civarına yerleştirilerek, bölge tamamen Türk yurdu olmuştur.¹⁸⁸

1578 yılından, 1828 Rus işgaline kadar, Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde bulunan, 50 bin Türk nüfuslu Ahıska, önce Kars'ı ele geçiren Ruslar tarafından işgal edilmiş, 1829'da imzalanan, "Edirne Antlaşması" ile Rusların eline geçmiştir. Milli mücadele çerçevesinde, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde, Türk toprakları teker teker esaretten kurtulurken, 7 Mart 1921'de Ahıska, 11 Mart'ta Batum ve 14 Mart'ta Ahılkelek (Yenişehir), Türk ordusu

¹⁸⁷Rasim BAYRAKTAR, **Ahıska:21.Yüzyılda İnsanlık Dramı**, D.E. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, s.8.; MERT, **a.g.e.**, s.64.

¹⁸⁸B.Zakir AVŞAR, S.Zafer TUNÇALP, **Sürgünde 50. Yıl Ahıska Türkleri**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2004, s.6.; MERT, **a.g.e.**, s.65.

tarafından kurtarılmıştır. Ancak, siyasi başarısızlıklar sonucunda, imzalanan, 16 Mart 1921’de, “Moskova Antlaşması” ile Batum, Ahıska, Ahılkelek ve Acara bölgeleri Rusya’ya bırakılmıştır. Sovyet Rusyası da buraları, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin Tiflis vilayetine bağlamıştır.¹⁸⁹

1938 Sovyet Anayasası’nın kabulünden sonra, bu bölgedeki Ahıskalılar kayıtlara Azerbaycan, dilleri ise Azeri olarak geçirilmiş, 1940 yılında ise resmi dilleri Gürcüce olmuştur.¹⁹⁰

1944 yılında, Sovyet Rusyanın aldığı kararla, yaklaşık 120 bin Ahıska Türkü topyekün, Orta Asya’ya sürgüne gönderilmiştir. Semerkant’tan, Almaata’ya kadar uzanan uçsuz bucaksız büyük bir araziye dağıtılan Ahıska Türklerine, özel kamp hayatı yaşatılmış ve yerli halk onlara düşman kesilmiştir. 1945’de Almanların yenilgisiyle neticelenen, İkinci Dünya Savaşı sonucu, savaştan dönen Ahıska Türkleri, kim için ve ne için savaştıklarını sorgulamaya başlamaları üzerine, kısa bir süre içerisinde tutuklanıp, Sibiry’a sürgüne gönderilmiştir. Gerek Sibiry’a gerekse Orta Asya’ya techir edilenler, alışamadıkları hava şartları, açlık ve bulaşıcı hastalıklar nedeniyle, ölüme mahkum olmuşlardır.¹⁹¹

14-17 Ekim 1944 tarihinde, dönemin SSCB Devlet Başkanı Stalin’in emriyle, yerlerinden sürgün edilen Ahıska Türkleri’nin nüfusu, SSCB’nde yapılan son sayıma göre 250.000’e ulaşmış olup, Gürcistan sınırları içinde bulunan anayurtlarına, dönüş problemi halen çözülememiştir.

1950’li yıllarda oluşmaya başlayan vatanlarına geri dönüş istekleri, SSCB döneminde olumlu karşılanmamıştır. Gürcistan’ın bağımsızlığına kavuşmasını müteakip, işbaşına gelen Zviad Gamsakhurdia döneminde ise, toplam nüfusu 370.000’e ulaşan Ahıska Türkleri’ne, Gürcü kimliği ile ikamet etmek ve Mesheti Vilayeti dışında bir yere yerleşmek önerileri sunulmuştur. Devlet Başkanı E.Şevardnadze’nin, Temmuz 1996’da çıkardığı bir kararname ile, Ahıska Türkleri’nin durumuyla ilgili bir komisyon kurulmuştur.

Eylül 2000 ayında, azınlıklarla ilgili Avrupa Komisyonu’nun himayesinde, Gürcistan’da yapılan toplantıda da, Gürcistan’ın Avrupa Konseyi’ne üye olması çerçevesinde, Avrupa Azınlıklar Komisyonu’nun bu ülkeye sunduğu, “Ahıska

¹⁸⁹ a.g.e., s.65-66.

¹⁹⁰ a.g.e., s.66.

¹⁹¹ a.g.e., s.68.

Türkleri'nin 12 yıl içinde aşamalı olarak Gürcistan'a dönme planı" görüşülmüştür. Ancak söz konusu toplantıda Gürcü yetkililerin "geri dönenlerin Gürcü ad, soyadı ve kimliğini kabul etmesi" konusundaki ısrarları nedeniyle bir sonuç alınamamıştır. 1990'lı yıllardan itibaren konuya duyarlılığını artıran Türkiye, 1992 yılında çıkardığı, "Ahıska Türkleri'nin Türkiye'ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun" ile, Ahıska Türkleri'nin gerek Türkiye'ye yerleştirilmesi, gerekse eski SSCB sınırları içinde hâlihazır ikamet ettiği ve vatandaşı olduğu devletlerde kalmaya devam edecek olanlara çifte vatandaşlık statüsünün verilmesini kabul etmiştir.¹⁹²

Ahıska Türkleri bugün 13 ülkenin, 264 değişik bölgesinde yaşamaktadır. RF'nin 28 yerleşim biriminde 70 bin, Kazakistan'da 145 bin, Azerbaycan'da 106 bin, Kırgızistan'da 57 bin, Özbekistan'da 30 bin, Ukrayna'da 18 bin, Türkiye'de 200 bin, çeşitli ülkelerde 3 bin olmak üzere, toplam 629 bin Ahıska Türkü yaşamaktadır. Bunların sosyal, kültürel ve eğitimle ilgili pek çok problemleri mevcuttur. Bu problemlerin başında, Ahıska Türklerinin, "Türk kimlik"lerini korumaya yönelik verdikleri mücadele yer almaktadır.¹⁹³

Ahıska Türkleri'nin, mevcut sorununun çözümünü etkileyen önemli bir faktör de, bugün Ahıska (Cevahati)'da yaşayan, Ermeni azınlığın ve Ermenistan'ın Gürcistan'a yönelik tutumudur. Bölgede, nüfus çoğunluğunu Ermeniler oluşturmakta ve Gürcistan'ın fiili hareketi zayıf gözükmektedir. Burada Ermeniler silahlı insan gücüne dahi sahiptir. Ermeniler, Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönüşünü şiddetle karşı çıkmakta ve Türklerin geri getirilmesi halinde, bölgede olayların çıkabileceğini ve hatta Ermenistan ile birleşebileceklerini ima etmektedir. Bütün bu sebepler yüzünden, Ahıska'nın, yeni bir "Dağlık Karabağ" olmasından endişelenen Gürcistan, bölgedeki ayrılıkçı potansiyelin önünü alabilmek için, bu Ermeni azınlığını rahatsız edebilecek, gelişmelerden uzak durmaya özen göstermekte ve taviz vermektedir.¹⁹⁴

3.1.2.6. Kafkasya'da Faaliyet Gösteren Kökten Dinci Akımlar:

Gerçekte kökten dincilik, Kafkasya'da bir kriz kaynağı değildir. Ancak, krizlere neden olan önemli etkenlerdendir. Bununla birlikte, kökten dincilik genel bir

¹⁹² MERT, a.g.e., s.71.

¹⁹³ a.g.e., s.72.

¹⁹⁴ a.g.e., s.73.

yapıdan ziyade, özel bir yapıya sahiptir. Yani bölgenin dışından, gelen Vahhabiler, Kafkasya'daki krizin bazı yönlerinin, “İslami” boyut kazanmasından, şüphesiz önemli bir rol oynamış olsalar da, yerel özellikler, Vahhabilerin etkisini, “köktenci İslam”dan, “siyasi İslam”a çevirmiştir. Başka bir ifadeyle; İslam, bölgede küresel cihat için sosyal bir araçtan ziyade, etnik-ulusal kimlik oluşturulmasında bir araç durumundadır. *Kafkasya'daki İslami etkinin, açıkça görüldüğü Çeçen-Rus çatışması bile İslami kimliğin, bölge dışındaki Müslümanlarla dayanışma sağlamadığı, ulusal bir savaş olarak kalmıştır.*¹⁹⁵

Çeçenistan'da Vahhabilerin esas etkisi, ilk Çeçen-Rus Savaşı'nın sonunda hissedilmeye başlandı. Ancak, bu etki oldukça sınırlıydı. O dönemde şeriati benimsetme çabaları başarısız olmuştur. Muhafızlar (Aslan Maşhadov karşıtları) ile yabancı cihatçılar arasındaki ittifak, 1990'ların sonunda, Çeçenistan'daki köktenci İslam'ın artan etkisini göstermektedir. 1999'dan bu yana, Çeçen direnişçilere ülke dışından, yeniden mali destek ve gönüllü savaşçılar sağlanmıştır. Propaganda desteği, çok sayıda İslami kökenli savaşçının, bölgeye akın etmesi kadar etkili olmamış olsa da, mali destek yabancı cihatçılar için yeni bir etki yaratmış ve yabancı İslami medya, Çeçenlerle dayanışma içine girmiştir. Mali destek; köktenci ve ılımlı Çeçen milliyetçileri arasındaki dengeyi de etkilemiş ve köktencilerin, ılımlılara karşı gücünü arttırmıştır. Aslan Maşhadov, ne yabancı İslamcılardan ne de Moskova'dan destek görmüştür.¹⁹⁶

*Kafkasya'da, Radikal İslamın etkisine açık bölge, Kuzey Kafkasya'dır.*¹⁹⁷ Vahhabiliğin radikal bir dini anlayışa zemin hazırlayan karakteri, SSCB'nin dağılmasından sonra, Sünni mezhebinin ağırlıkta olduğu Kafkaslar bölgesinde hızla yayılma imkanı sağlamıştır. Bu radikalleşmenin ilk belirtilerinden biri, Astrahan'da kurulan, “İslami Yeniden Doğuş Partisi”dir. Genel olarak, Nakşibendi ve Kadiri tarikatlarının köklü olduğu Dağıstan'da, SSCB'nin dağılmasından sonra Suudi destekli Vahhabilik ön plana çıkmıştır.¹⁹⁸ Kuzey Kafkaslar'da özellikle Çeçenistan ve Dağıstan'da, ve Transkafkasya'da Azerbaycan'da etkinlik mücadelesini sürdüren Vahhabilik, RF ve Çeçen

¹⁹⁵ CUTLER, a.g.m., s.119.

¹⁹⁶ a.g.m., s.120.

¹⁹⁷ YAPICI, a.g.e., 68.

¹⁹⁸ a.g.e., 68.

direnışçiler arasında çatışmaların sürdüğü bölgede, “militan” karakteriyle, genel olarak barışın hüküm sürdüğü Azerbaycan’da ise, “İslami tebliğ ve yardım” adına yürüttüğü propaganda faaliyetleri ile öne çıkmaktadır. Bölge halkının İslami inanış ve geleneklerine aykırı olmasına rağmen, özellikle Suudi kökenli destekle bölgede taban bulan Vahhabi hareket, “Birleşik Kafkas İslam Devleti” kurmak amacıyla, Dağıstan topraklarına sızmıştır. Bunun sonucu ise, hala devam eden RF-Çeçen çatışmasının başlaması ve Kuzey Kafkaslar’ın günümüzdeki görünümü almasıdır.

Son durum itibariyle, Kafkaslar’daki Vahhabilik faaliyeti, Suudi kökenli kuruluşların, çoğunlukla Azerbaycan’ı geçiş yolu olarak kullanmak suretiyle, bölgeye ve savaş bölgelerinden kaçan göçmenlere aktardıkları yasal yardımlarla, Çeçenistan’daki direnişe sağlanan yasadışı lojistik destekten oluşmaktadır.

Kuzey Kafkasya’da sürdürülen Suudi Arabistan kaynaklı, Vahhabi destekli Çeçen direnişinin arkasında, sadece şeriat esaslarına göre yeniden bir devlet kurma amacı değil, Hazar Havzası petrol ve doğal gaz rezervlerinin paylaşımı sorunu ve RF’nin bölgedeki gücünün azaltılması stratejileri de bulunmaktadır. Bölgede çatışmalar sürdükçe, Bakü-Novorossisk boru hattından petrolün taşınmasının aksayacağı, petrol fiyatlarının daha da yükseleceği ve başta Suudi Arabistan olmak üzere, petrol ihraç eden Arap ülkelerinin bundan kazançlı çıkacağı hesapları yapılmaktadır.

*“Rusya Fedrasyonu; ülkenin güçlü devlet imajına uygun olarak, Ağustos 1999’da başlayan, İkinci Çeçenistan Savaşı’nda sert tedbirler alınmak suretiyle, radikal İslamın Çeçenistan’da durdurulması, kökten dinci grupların Kafkaslardan atılması ve böylece diğer Müslüman cumhuriyet (Kabartay-Balkar, Karaçay-Çerkez ve Adıgey Ö.C.) ve bölgelerde (Kuzey Osetya) de İslam motifli ayrılıkçı hareketlerin önününün kesilmesini hedeflemiştir.”*¹⁹⁹

Kuzey Osetya’daki Beslan katliamından sonra, 12 Eylül 2004’de getirilen yeni bir yasal düzenleme ile²⁰⁰ kökten dinci hareket ve terörizme karşı mücadelede yeni tedbirler alınmıştır.

¹⁹⁹ USLUBAŞ, a.g.m., s.54.

²⁰⁰ a.g.m., s.54.

3.2. Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikaları

SSCB'nin dağılmasının ardından, bozulan ekonomik sistemle birlikte, eski Sovyet devletleri yeniden yapılanma için geçiş dönemi yaşamışlardır. Eski SSCB cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilan etmesi ve BM'ye üye olması ile Rusya, Kafkasya coğrafyasının dışına doğru itilmeye zorlanmıştır. Kuzey Kafkasya ve Transkafkasya'nın jeopolitik konumunun değişmesiyle, Rusya'nın stratejik amaçları sekteye uğramış, dolayısıyla, Rusya için Müslüman dünyasının, ideolojik ve politik eğilimlerine karşı tampon bölge olarak gördüğü, bölge genelinde ve Hazar Havzası'ndaki hakimiyeti de azalmıştır.²⁰¹

Rusya'nın Kafkasya politikasını açıklamadan önce, Kafkasya'nın, Rusya için jeopolitik ve stratejik konumunu ortaya koymak gerekmektedir. Bu bağlamda; *“Kafkasya; Rusya için, Avrupa ile Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü olmanın yanı sıra, Karadeniz ve Hazar Denizine kıyısının olması sebebiyle, Rusya'nın Karadeniz-Boğazlar-Akdeniz yolu ile Süveyş Kanalına inebilmesine imkan sağlaması yönünden de, Rusya'nın stratejik menfaatleri açısından son derece önemli bir jeopolitik bölgedir.”*²⁰²

*“Kafkasya'nın, Rusya için ayrıca iki özelliği bulunmaktadır. Bunlardan biri, Asya'daki rakipleri Türkiye ve İran ile buluşma noktası olması, ikincisi de Kafkasya'nın Orta Asya'ya açılan kapı durumunda olmasıdır. Kafkasya'nın ayrıca Ortadoğu yolu üzerinde bulunması önemli bir faktördür.”*²⁰³

Rusya Federasyonu, eski Sovyetlerin mirasına konan bir güç olarak, varlığını devam ettirmek ve kendisine yönebilecek tehditlere karşı koymak için, Kafkasya'yı kontrolü altında tutarak bir “tampon bölge” oluşturabilmek amacıyla.²⁰⁴

Kafkasya, Rus ekonomisi için tam anlamıyla, bir hammadde kaynağıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sahip olduğu petrol yatakları, Rusya'nın ilgi alanındadır. Ayrıca, Kafkasya'da mevcut zengin doğalgaz, altın, gümüş, demir, aliminyum, bakır, çinko, kurşun, uranyum, kobalt, kömür vb. gibi yer altı kaynakları,

²⁰¹ Shireen T.HUNTER, “International and Regional Actors: Their Politics and Impact on The Transcaucasus”, CSIS, Washington D.C., USA, 1994, s.146.

²⁰² TAVKUL, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2002, s.17-18.; Emir, ARİF (ŞİHALİYEY), **Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya, İran, Türkiye Rekabetleri ve Ermeni Faktörü**, Naturel Yayınları, Ankara, 2004, s.235., DEMİR, **a.g.e.**, s.89.

²⁰³ ARİF (ŞİHALİYEY), **a.g.e.**, s.235., DEMİR, **a.g.e.**, s.89.

²⁰⁴ TAVKUL, **a.g.e.**, s.235.

Rus hükümetleri tarafından, Rus milletinin kalkınması için sömürülmüştür.²⁰⁵ “Rusya’nın, Transkafkasya’daki potansiyel güç ve nüfuzu tartışılabilir. Ancak, Rusya’nın en büyük kaygısı, Transkafkasya’da kaybolmakta olan egemenliğini yeniden kurmak değil, Hazar Havzası’ndan kopmamaktadır. Rusya, Hazar Havzası petrol ve gazının başlıca taşıyıcısı olmak amacından da vazgeçmiş değildir.”²⁰⁶

Petrol ve doğal gaz rezervleri açısından, Kafkasya’nın Rusya için önem arz etmesi yanında, Hazar petrollerinin batıya ulaştırılmasında düşünülen ve mevcut boru hatlarının üzerinde yer alması sebebiyle, Kafkasya Rusya için paha biçilmez bir değerdedir.²⁰⁷ Başka bir ifadeyle; Kafkasya, Rusya’nın güvenliğinin yanısıra, Hazar Havzası enerji kaynaklarının kontrolü ve dünya pazarlarına ulaştırılması bakımından da önemlidir.²⁰⁸ Bölgede aynı zamanda, petrol rafinelerinin ve petrokimya tesislerinin yer alması, Rusya için stratejik ve ekonomik önem taşımaktadır.²⁰⁹ Rusya, Hazar Havzası’nda, SSCB’nin halefi olarak payını ve nüfuzunu korumak istemektedir.²¹⁰ Bu sebeple, çıkarlarını gözetken, Bakü-Novororossisk Boru Hattı projesinin, petrol şirketleri tarafından kabul görmesi için Çeçenistan sorununa askeri müdahalede bulunarak, bölgeye çözüm getirme arayışı içerisine girmiştir. Rusya, Çeçenistan’a müdahalesini haklı gösterme adına, Avrupa’ya, “biz sizin, uyanan İslam fundamentalizmine karşı, güvenceniz ve tehlikeyi göğüsleyecek tampon bölgesiyiz, o halde yanımızda ve arkamızda olmalısınız” diyerek, Batının korkulu rüyası olan İslam tezini işlemeyi bilmiştir.²¹¹

“Kafkasya; bir kara devleti olan Rusya açısından; ²¹²

- Sıcak denizlere ulaşmasına imkan sağlayacak, stratejik istikametlerden en kısa olanlarının, çıkış noktasını teşkil eder ve bu istikametleri kontrol eden bölgedir.
- Elde bulundurduğu sürece, Doğu Akdeniz ve Basra Körfezi’ni uzaktan kontrol eder.

²⁰⁵ a.g.e., s.235.

²⁰⁶ CÖMERT, a.g.e., s.36.

²⁰⁷ a.g.e., s.235

²⁰⁸ USLUBAŞ, “Putin’li Rusya”, **Jeopolitik Dergisi**, Yıl:4, Sayı:13, İstanbul, Şubat 2005, s.57.

²⁰⁹ a.g.e., s.236.

²¹⁰ Nazim CAFERSOY, “Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi”, **Stratejik Analiz**, C:1, Sayı:8, Aralık 2004, s.54.

²¹¹ Can SÖNMEZ, “Jeopolitik Açıdan Kafkasya”, **Avrasya Dosyası**, Rusya-Kafkasya Özel, Kış 1996, s.210.

²¹² YANAR, a.g.e., s.72.

- *Rusya'nın güney cephesini savunmasında, kuvvet tasarrufu sağlayacak, savunulması kolay bir bölgedir.*
- *Güneye taarruz için, uygun bir çıkış bölgesidir.*
- *Balkanlar'dan yapılacak bir harekatta, tali taarruz istikameti olarak kullanıp, küçük düşman kuvvetlerinin, angaje edilmesini sağlar.*

Rusya, Kafkasya'yı Soğuk Savaş döneminde, Basra Körfezi ve Doğu Akdeniz'e ulaşacak bir koridor olarak görürken, bugün ise tehlikeli etnik ve dini akımların, güney-kuzey istikametinde, Rusya'ya sıçrayabileceği bir üs olarak algılamaktadır. Gerçekte bağımsızlık akımları, sadece Transkafkasya ile sınırlı kalmamış, Kuzey Kafkasya'daki Türk ve Müslüman Özerk Cumhuriyetler (Dağıstan, Çeçenistan, İnguşya, Kabartay-Balkar, Karaçay-Çerkez, Kuzey Osetya, Adıgey ve Kalmuk) ile daha kuzeyde, Başkırdistan ve Tataristan'da da canlılığını korumaktadır. İleride atılabilecek yanlış adımların, bu canlılığı daha kuzeye Mari, Mordovan, Çuvaş ve Komi toplumları ile doğuda Hakas, Gorno-Altay, Buryat ve Yakutisatan'a kadar taşıma ihtimali oldukça yüksektir.²¹³ Görüldüğü üzere, RF'nun kırılma noktası ve toprak bütünlüğünün bozulması, Kafkasya bölgesindeki gelişmelere bağlıdır.

Yukarıdaki genel değerlendirme çerçevesinde; RF'nun, Kafkasya politikası, Rus dış politika doktrinlerindeki temel değişimlerden büyük oranda etkilenecek oluşmuştur. RF'nun 1994'ten itibaren Kafkasya politikasında büyük ölçüde sertleşme olmuştur. Bu sertleşme ve aktif dış politika arayışları aslında, Rus dış politikasının, geleneksel ana hedefleri olan; sıcak denizlere inmek, Ortodoks halkın birliği ve Rus milliyetçiliği, ekonomik çıkarlar, petrol boru hatları, Hazar Denizi'nin statüsü de dikkate alınarak yeniden üretilmesi idi. Yeniden politika üretme sürecinde, bölgede temel rakip olarak, Türkiye görülüyordu. Bu durumda, Rusya'nın Kafkasya politikasını belirleyen temel unsur, Türkiye'nin yakınındaki güney kanadını (Ermenistan ve Azerbaycan) askeri açıdan güçlendirmek ve Türkiye'yi bölgenin dışında tutmak oldu. Bu amaçla; Türkiye sınırında, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da askeri üsler edinmek, bölgede Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA)'nın Kuzey Kafkasya Kanat Bölgesi için belirlediği sınırların çok üstünde askeri yığınak yapmak, Türkiye'yi Dağlık Karabağ barış sürecinden ve

²¹³ Servet CÖMERT, **Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001, s.35.

bölgeden uzak tutmaya çalışmak gibi politikalar izlendi.²¹⁴ Moskova, ayrıca Kafkasya politikasında, bölgedeki istikrarsızlığı ve çatışma ortamını kendi çıkarları için kullanma yoluna gitti.²¹⁵

Rusya bir yandan, bölgedeki çatışmaları (Gürcü-Abhaz, Gürcü-Oset, Azeri-Ermeni, Oset-İnguş) manipule ederken, bir yandan da güney bölgesini oluşturan Kafkaslar'da, silahlı kuvvetlerinin yeniden yapılanma faaliyetlerini devam ettirmektedir. 1992 yılından itibaren, Transkafkasya'daki cumhuriyetlerden geri çekilen birlikler, silah, araç ve teçhizatlar, Kuzey Kafkasya bölgesine yerleştirilmiştir. Bugün Rusya'nın Ermenistan'da Erivan ve Gümrü'de olmak üzere iki askeri üssü, Gürcistan'da da Batum, Ahılkelek ve Vaziani'de olmak üzere üç askeri üssü bulunmaktadır.²¹⁶ Ayrıca, *Abhazya ve Güney Osetya'da Rus birlikleri mevzilenmiş durumdadır.*²¹⁷ Rusya Federasyonu, "güney sınırimız boyunca; Ermeni-Azeri, Gürcü-Oset, Gürcü-Abhaz gibi bölgesel çatışmalar RF'nun güvenliğini tehdit etmektedir. RF topraklarında, Çeçen, İnguş ve Osetler, ayrılıkçı eylemleriyle, mevcut tehdidi tırmandırmaktadırlar. Kafkasya bölgesindeki çatışmalar; bölücülük, köktendincilik ve iç karışıklıklar, RF topraklarına sıçrayabilir. Kuzey Kafkasya'da devam eden iç karışıklıkları, önlemek ve ayrıca kökten dinciliğin yarattığı tehdide karşı koymak için, RF bölgede, önemli oranda askeri varlığa ihtiyaç duymaktadır." bahaneleriyle, AKKA'nın değiştirilmesini ve tavanlarının kaldırılmasını talep etmekte ve tavanların şimdiki durumda kalması halinde, AKKA'ya uymayacağını ifade etmektedir.²¹⁸

²¹⁴ DEMİR, a.g.e., s.91.

²¹⁵ John W.R.LEPINGWELL, "The Russian Military and Security Policy in The Near Board", *Survival*, Cilt:36, Sayı:3, Güz 1994, s.77.

²¹⁶ İdil TUNCER, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye", Der.:Gencer ÖZKAN, Şule KUT, **En Uzun On Yıl, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündemindeki Doksanlı Yıllar**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s.438.

²¹⁷ Transkafkasya'daki Rus askeri gücünün sayısı toplam, 20 bin asker ve 5500 sınır muhafızından ibarettir. Karadeniz ve Hazar Denizi'ndeki en önemli kıyı askeri üsleri de Azerbaycan'da kalmıştır. Rusya, bu sebeple Astrahan'da, yeni askeri donanma üsleri inşa etme girişimindedir. TAVKUL, *Jeopolitik Konumu*....., s.13.

²¹⁸ Kasım 1990'da imzalanan, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA)'na taraf 22 ülkenin, anlaşmanın yürürlüğe gireceği tarihten, 40 ay sonra ellerine bulundurabilecekleri toplam nazami konvansiyonel silah ve teçhizat sayıları, 40 bin tank, 60 bin zırhlı savaş aracı, 40 bin top, 13.600 savaş uçağı ve 4 bin saldırı helikopteridir. Bu sayılar, doğu ve batı ülkelerine eşit uygulanacaktır. Güliden AYMAN ve Nürşin Ateşoğlu GÜNEY, "Değişen Uluslar arası Koşullarda Strateji, Türkiye ve Komşuları", Der.:Faruk SÖYLEMEZOĞLU, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s.152.; YANAR, a.g.e., s.73.

Rusya'nın Kafkasya politikasını, onun genel stratejisinin bir parçası olarak görmek ve değerlendirmek gerekir. Kafkasya, özellikle, Azerbaycan, Türkiye ve İran ile buluşma noktası, Orta Asya'ya açılan bir kapıdır. Petrol zenginliği ise belki hepsinden de önemlidir. Nihayet, Rusya bu bölgeyi, Türkiye'nin etki alanına bırakarak, diğer Orta Asya cumhuriyetlerine örnek teşkil etmesini istememektedir. Rus dış politikası bu doğrultuda oluşturulmaktadır. Bu nedenle, Kafkaslar bölgesinde kendi yarattığı siyasi ve etnik tırmandırmaları bahane ederek, mevcut uluslararası antlaşmaların hilafına, Kafkasya bölgesine yeniden Rus güçlerini yığmaya çalışmakta olduğu bilinmektedir. Ermenistan'da Rus askeri üslerinin mevcudiyeti ve bu üslerin baskı sonucu, Gürcistan tarafından da kabulü²¹⁹ *Türkiye'yi oldukça rahatsız etmiştir.*²²⁰

Rusya, bu üslerin kabullenmeleri için Gürcistan ve Azerbaycan'da bir iç savaş başlatmış, sonunda devlet liderlerini, ülkelerini Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'na üye yapmak zorunda bırakmıştır. Dönemin Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze'nin, Kasım 1993'te, "Abhazya düştükten sonra, istemediğim halde, BDT'ye katılmak tek seçenektir" açıklaması, Rusya'nın bölgedeki dengeleri kendi lehine ne kadar çok zorladığının da somut bir kanıtıdır.²²¹

Rusya; Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'da üs istediğini, bu üç ülkede Rus askeri bulunduracaklarını ve Gürcistan'daki birliklerinin ise Türkiye sınırında olmasını istediğini/olacağını belirtmiştir. Rusya bu suretle, hukuk dışı bir şekilde, İran ve Türkiye ile yeniden , eskiden olduğu gibi hudut haline gelmiş olacaktır. Gütülen birinci amaç; Orta Asya kapılarını kontrol etmek, Türkiye'ye kapatmak ve başta Türkiye olmak üzere İran'ı baskı altında tutmaktır. Rusya; Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerini artan bir şekilde baskı altına almakta ve kendine bağlayarak, dışarıya karşı kapatmak istemektedir.²²² Bu bağlamda; RF, arka bahçesi olarak gördüğü Transkafkasya'da, siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel açılardan hegemonyosunu devam ettirmek istemektedir. Yakın çevresine; Türkiye, İran gibi

²¹⁹ Rusya, bu konuda, Azerbaycan'a baskı yapmakta, Azerbaycan ise buna kesinlikle karşı çıkmaktadır.

²²⁰ TAVKUL, a.g.e., s.236.

²²¹ a.g.e., s.236.

²²² a.g.e., s.236.

bölge ülkelerinin ve ABD, AB ve Çin gibi küresel aktörlerin hiçbir surette müdahale etmesini istememektedir.²²³

Bölgede eski nüfuzunu kazanmaya çalışan Rusya, bir taraftan, “yakın çevre”²²⁴ politikası ile eski Sovyet toprakları üzerindeki iddialarını ortaya koyarken, diğer taraftan bölgedeki etnik çatışmaları, bölgeye yeniden yerleşmekte bir araç olarak kullanmak istemektedir.²²⁵ Rusya, Batıyla bütünleşme çabasında olan ve kendine göre Gürcistan ve Azerbaycan’ın bu sadakatsizliğini, Abhazya, Dağlık Karabağ ve Güney Osetya’daki ayrılıkçı güçlere destek vererek, cezalandırmayı başarmıştır.²²⁶ Transkafkasya’da, Gürcistan ve Ermenistan üzerinde hakimiyetini artıran Moskova, bilhassa Gürcistan’da Acaristan, Abhazya ve Güney Osetya etnik ihtilaflarını ustaca kullanmak suretiyle, Tiflis’e baskı yapabilmekte ve bölgedeki askeri varlığını koruyabilmektedir. Aynı şekilde, Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle ve Türkiye’ye karşı sınır güvenliğini korumak gerekçesiyle, Ermenistan’daki askeri mevcudiyetini sürdürmeyi başaran Moskova’nın, Kafkasya’daki nüfuzunu yeniden tesis ettiği görülmektedir.²²⁷

Kafkasların dağlık coğrafi yapısı, bölgede çok az alternatif yolun ve ulaşım ağının bulunmasına imkan sağlamaktadır. Kafkas sıradağları, Kuzey Kafkasya ile Transkafkasya’yı, dolayısıyla Rusya Federasyonu ile Gürcistan ve Azerbaycan’ı birbirinden ayırırken, birbiriyle ilişkili bölgeler arasında, doğrudan ulaşım imkan vermemektedir. Örneğin birbirine komşu olan, Gürcistan’a bağlı Abhazya Özerk Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu’na bağlı, Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti arasında doğrudan ulaşımı sağlayacak bir karayolu bulunmamaktadır. Kuzey Kafkasya’dan Transkafkasya’ya, sıradağların üzerinden aşarak geçebilen, iki karayoludan biri, Kuzey Osetya’dan Güney Osetya’ya ulaşımı sağlayan, “Daryal geçidi”dir. Bu yol, Rusya Federasyonu’ndan Gürcistan’ın başkenti Tiflis’e ulaşımı sağlamaktadır. Tarihte en çok kullanılan ve askeri amaçla kullanıldığından dolayı

²²³ RF’nun, BDT Barış Gücü çerçevesinde, Güney Osetya ve Abhazya’da askerleri bulunmaktadır. RF, Transkafkasya’daki çatışma alanlarına, kendisi dışında hiçbir devlet veya uluslararası örgütün barış gücü kapsamında, asker göndermesini istememektedir.

²²⁴ *Yakın Çevre*; RF dış politikasında eski SSCB cumhuriyetlerini ifade etmek için kullanılan ve RF için tarihi, güvenlik ve ekonomik açıdan ayrıcalıklı ve önemli olmaları nedeniyle, bu cumhuriyetleri diğer devletlerden ayıran önemli bir kavramdır.

²²⁵ HUNTER, **a.g.m.**, s.155-156.

²²⁶ Alexander RONDALI, “Küreselleşmenin Kafkasya’nın Güvenlik Stratejilerine Yansımaları”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Sempozyumu**, (İstanbul, 29-30 Mayıs 2003, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003, s.215.

²²⁷ USLUBAŞ, **a.g.m.**, s.57.

diğer adı askeri yoldur. Dağıstan'dan Azerbaycan'a ulaşımı sağlayan, "Derbend geçidi" ile de Rusya ve Kuzey Kafkasya'dan Azerbaycan'ın başkenti Bakü'ye ulaşmak mümkündür.²²⁸

*Bu durumda, Rusya açısından, Kafkasya'ya deniz taşımacılığının stratejik önemi artmakta ve Karadeniz sahilindeki, Abhazya Özerk Cumhuriyeti ile Hazar Denizi kıyısındaki, Dağıstan Özerk Cumhuriyeti önem kazanmaktadır.*²²⁹

Rusya'nın, halihazırda, Karadeniz kıyısında, küçük bir çıkış noktasının bulunması sebebiyle, Kafkasya'da, Rus nüfusunun çoğunlukta olduğu Krasnador, Rostov ve Stavropol bölgelerinde istikrarlı yapının korunması, Rusya'nın menfaatleri açısından önem taşımaktadır. Rusya'nın Transkafkasya politikası, Rusların tarihi güney politikasının en önemli bir parçasıdır. Rusya'nın güney politikasının temel hedefi; "sıcak denizlere" ulaşmaktır.²³⁰ *Bu amaca ulaşmak için izlenmesi gereken istikamet, Hint Okyanusu sahillerine kadar jeopolitik olarak yayılmaktır.*²³¹ *"Kafkaslar'da meydana gelebilecek büyük bir etnik çatışma ve savaş halinde, Rusya'nın, Karadeniz'e çıkış noktasını kaybetmesi durumunda, Karadeniz–Boğazlar–Akdeniz–Süveyş Kanalı yolu ile sıcak denizlere inme imkanı ortadan kalkacak ve Rusya dünya pazarlarına ürün ihracında büyük zararlara ve kayıplara uğrayacaktır. Karadeniz ve Kafkasların özel jeostratejik konumu sebebiyle, Rusya'nın, Kafkasya'yı ve dolayısıyla Karadeniz'e çıkış noktasını elinde bulundurması, ona büyük kolaylık ve imkan yaratmaktadır. Karadeniz'den Hint Okyanusu'na ulaşmak, Rusya'nın kuzeybatısındaki St.Petersburg limanlarından ulaşmaktan 6 bin kilometre, Uzakdoğu'daki Nahodka limanından ise 8 bin kilometre daha yakındır. Rusya'nın Karadeniz'de, Kafkasya kıyılarında, Novorossisk ve Tuapse olmak üzere iki limanı mevcuttur. Her iki limanda da petrol tesisleri yer almaktadır. Novorossisk Bakü'den ve Kazakistan'dan gelen petrol boru hatlarının Karadeniz'e açılma noktasında yer almaktadır."*²³² Bununla birlikte, Kafkasya

²²⁸ TAVKUL, **a.g.e.**, s.18

²²⁹ **a.g.e.**, s.18.

²³⁰ Sıcak denizlere inmek, tüm Rus imparatorlarının hayali olmuştur. Çok geniş coğrafyaya sahip olan Rus İmparatorluğu ve sonrasında SSCB, büyük bir kara gücü olmuş, ancak tam anlamıyla bir deniz gücü olamamıştır. Dugin, SSCB'nin çöküşünde, ekonomik ve ideolojik sebeplerden çok jeopolitik faktörlerin etkisi olduğunu belirtmektedir. Ona göre, SSCB'nin çöküşü kara gücünün, deniz gücü karşısında, topyekün yenilgisi sonucu gerçekleşmiştir. Aleksandr DUGIN, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, Çev.: Vügar IMANOV, Küre Yayınları, İstanbul, 2003, s.293.

²³¹ DUGIN, **a.g.e.**, s.177.

²³² TAVKUL, **a.g.e.**, s.18-19.

bölgesinde iki eksen birbiriyle çatışmaktadır. Doğu-Batı (dikey) eksenini oluşturan; ABD- Türkiye-Gürcistan ve Azerbaycan'a karşı, Kuzey-Güney (yatay) eksenini RF-Ermenistan-İran oluşturmaktadır. RF'nun elindeki seçenek, Kafkaslar üzerinden, İran vasıtasıyla, Basra Körfezi'ne inmektedir. Oluşturulan Moskova-Erivan-Tahran eksenini, RF açısından, bu amaca hizmet etmektedir.²³³

*Rusya'nın geçmişte olduğu gibi, değişmeyen Kafkasya politikası ve askeri stratejisi; güneye Ortadoğu ülkelerine ve İslam aleminin en hassas bölgesine, Akdeniz ve Basra Körfezi'ne karşı sıçrama tahtası vazifesi gören Kafkasya'nın, en kritik bölgesini elde bulundurmaya özen göstermektedir.*²³⁴

Rusya yönünden, Transkafkasya'yı önemli kılan diğer bir husus ise, güney yönünden güvenliğinin sağlanmasıdır. Rusya kendine tarih boyunca rakip olan ve tehdit oluşturan İran ve Türkiye ile arasında Transkafkasya'yı, tampon bir bölge (güvenlik koridoru) olarak görmektedir. RF'nun, Transkafkasya'daki çatışmaların kendi topraklarına sıçrayıp, bütünlüğünü tehdit etmesi için yeterli nedenler vardır. Bu bölgedeki sorunlu alanların ikisi RF ile sınırdadır. Güney Osetya ve Abhazya, Gürcistan'a bağlı özerk bölge ve cumhuriyet olmalarına rağmen, RF'na dahil olmak istemektedirler. Ayrıca, Kuzey Kafkasya halkları, bu sorunlu bölgeler ile iç içedir. Nitekim, Çeçenistan, "Federasyon Antlaşması"nı imzalamayarak, bağımsızlığını ilan etmiştir. RF, Transkafkasya'da oluşan bu sorunlar yumağının, kuzeyi etkilemesi gibi istenmeyen bir durumun, zincirleme reaksiyon ile tüm bölgeyi sarmasından endişelenmektedir. RF, Transkafkasya'da sınırlar ve sorunlar açısından, statükonun devamından yana bir politika izlemektedir. Yani bir anlamda, istikrarlı istikrarsızlığı korumak istemektedir.²³⁵

Bugün Rusya'nın izlediği dış politika; Soğuk Savaş şartlarının, sert ve uzlaşmaz karakteristiğini taşımasa bile, temel hedefleri itibarıyla, Sovyetler Birliğinin eski politikasından izler taşımaktadır. Bu çerçevede, Rus dış politikası iki önemli ilkeyi temel almaktadır. Bunlar²³⁶;

²³³ SSCB döneminde de Moskova'nın güney politikasında, en önemli partneri İran olmuştur. Her iki devletin de Batıyı ve özellikle ABD'yi bölge dışında tutma çabaları, bu ortaklığı derinleştiren en önemli unsurdur. Nazmi GÜL ve Gökçen EKİCİ, "Azerbaycan ve Türkiye ile Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan'ın Dış Politikası", **Avrasya Dosyası**, Cilt:7, Sayı:1, 2001, s.370.

²³⁴ YANAR, **a.g.e.**, s.72.

²³⁵ TAVKUL, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002, s.192.

²³⁶ Akif KEMİK, "Kafkaslarda Türkiye-ABD İşbirliği", **Harp Akademileri Bülteni**, Yıl:36, Sayı:196, İstanbul, Temmuz 2000, s.161.

- Eski Varşova paktı üyelerinin, NATO’ ya üyeliğini engellemek veya en azından tarafsızlığını sağlamak,

- “Yakın Çevre” politikası ile, Barış Gücü kuvvetleri (Abhazya ve Güney Osetya’da olduğu gibi) oluşturarak, eski Sovyetler Birliği toprakları üzerinde yer alan uzlaşmazlıklara bizzat müdahale etmektir.

Rusya içinde bulunduğu ekonomik yapıyı düzelttiği ölçüde, ”yakın çevre“deki çıkarlarını koruma eğilimi artacak, ekonomik ve siyasi yolları kullanarak, bir şekilde, Kafkasya da bağımsızlığını kazanmış devletleri kendisine bağımlı hale getirmeye çaba gösterecektir.

Bu çerçevede, Rusya’nın “Yakın Çevre” (near abroad) politikası oluşturma gerekçeleri şunlar olabilir²³⁷;

- Avrasya jeopolitiğini, askeri ve siyasi anlamda kontrolü altında bulundurmak ve gerektiğinde, kendi yayılma alanları ile savunma saha derinliğini saklı tutmak,

- Çevresinde gelişerek, kendi siyasi ve ülkesel bütünlüğünü bozacak, etkin ve dini akımların etkisini kırmak,

- Eski Sovyet Cumhuriyetlerinde kalan Rus azınlığın, hak ve çıkarlarını korumak,

- Tarım kaynaklı hammadde ihtiyacının karşılanmasında, devamlılığı sağlamak,

- Sanayi ve ekonominin, temel girdisi olan, petrol ve doğalgaz rezervleri ile bunların çıkartılma, taşıma ve pazarlanmasında mutlak anlamda kontrol sağlamaktır.

“Bu değerlendirmeler doğrultusunda; Rusya’nın Kafkasya politikası²³⁸;

- *Kafkaslar, buna bağlı olarak Avrasya’yı çıkarları doğrultusunda kontrol etmek ve ABD aleyhinde kullanmak,*

- *ABD’nin kendine stratejik ortak olarak seçebileceği ülkeler ile işbirliği yapmasını engellemek,*

- *Kaybettiği değerleri, belirli bir zaman sonra, tekrar kazanmak ve eskisine nazaran daha büyük bir siyasi, ekonomik ve askeri güce sahip olarak, ABD’nin karşısında yerini almak“,*

²³⁷ a.g.m., s.161.

²³⁸ a.g.m., s.161.

• Ermenistan ile stratejik ortaklığını pekiştirmek, Gürcistan'daki etnik problemleri koz olarak kullanarak, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tehdit etmek ve Azerbaycan'ın Hazar Havzasındaki enerji kaynakları ve terminallerini kontrol altına almak maksadıyla, Dağlık Karabağ çözümü için Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı koz olarak kullanmaktır.

Kafkasya'da, istikrarın sağlanması için RF'na karşı ya da onun bölgedeki etkinliğini azaltmaya yönelik, ortaya çıkması muhtemel bir bloklaşma, Rusya'nın bölge ile doğrudan bağlantılı ekonomik, siyasi çıkarlarını ve büyük olasılıkla da toprak bütünlüğünü tehdit edecektir. Bu sebeple, Rusya bölgedeki, “dondurulmuş istikrarsızlık”²³⁹ durumundan yararlanarak, Transkafkasya'daki devletlerin ekonomik kalkınmalarını ve bağımsızlıklarını kontrol altına almak, Kafkasya ve Hazar Havzası'ndaki petrolü de, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek ve bölgedeki sorunları kendi arzu ettiği bir şekilde çözüme ulaştırmak istemektedir.²⁴⁰ *RF'nun, bölgede kendisine karşı oluşabilecek, herhangi bir bloklaşmayı engelleyebilmek için, “milli ve dini özellikleri ve husumetleri istismar ederek” çeşitli provakatif uygulamalara başvurusu ihtimali yüksektir.*²⁴¹

3.3.ABD'nin Kafkasya Politikaları

SSCB'nin çözülmesinin ardından, Kafkasya'da yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması ve RF'nun bu devletleri, egemenliği altında tutma isteği, ABD'yi harekete geçirmiştir. ABD, Kafkasya bölgesinde; radikal İslamın yayılmasını önlemek, İran'ı kontrol altında tutmak, bölgenin tabii kaynaklarının işletmesinde önemli bir rol almak, bölgedeki cumhuriyetlerde, Batının güvenlik ve ekonomik sistemini kurmak, bölgede demokrasi ve insan haklarının gelişimini sağlamak istemektedir. Bu amacını gerçekleştirirken, Rusya ile ilişkileri bozmamaya özen göstermektedir.²⁴²

“ABD; tarihlerinin büyük bir bölümünde, yabancı hakimiyetinde yaşadıkdan sonra, SSCB'nin dağılmasıyla, yeniden bağımsızlıklarını elde eden Kafkasya ve Orta Asya ülkelerine yakın ilgi duymaktadır. Bu ülkeler, bugün bağımsızlıklarını, refah ve

²³⁹ ACAR, **a.g.m.**, 175.

²⁴⁰ Ariel COHEN, *Avrasya Boru Hatları Stratejisi*, **Avrasya Etütleri Dergisi**, İlkbahar 1996, s.2.

²⁴¹ YANAR, **a.g.e.**, s.72.

²⁴² İdris BAL, “Türk Cumhuriyetlerinde Milletleşme Süreci ve İç ve Dış Politikaya Etkisi”, **Avrasya Etütleri**, Özel Sayı, Sayı:20, Yaz 2001, s.33.

*güvenliklerini güvence altına almaya çalışmaktadır. ABD, bu ülkelerin başarıya ulaşmasını kendi çıkarlarına uygun görmektedir. Özellikle, Kafkasya ülkelerindeki reformlar başarıya ulaştığı takdirde, bunun Rusya ve Ukrayna dahil diğer ülkeler üzerinde de benzer domino etkisini göstererek gelişmeyi teşvik edeceği değerlendirilmektedir.”*²⁴³

Bu bölge ile tarihsel bağları olmayan ABD’nin, bölge ile ilgilenmesinin en önemli sebebi, ekonomiktir. Diğer bir sebep ise jeopolitiktir. Rusya Federasyonu’nun, bu bölgede tekrar eskisi gibi etkinlik kurmasını istememektedir. Bu bölgedeki etkinlik daha önce belirtildiği gibi Ortadoğu’yu da etkilemektedir. Dünya petrol rezervlerinin, %16’ya yakını bu bölgededir. Bu petrol kaynaklarının tekrar Rusya Federasyonu kontrolüne girmesi de istenmemektedir.

*“ABD’nin, Kafkasya’ya yönelik çıkar tasarımlarının temelinde, “enerji” yatmaktadır. 11 Eylül sonrasında, Afganistan ve Irak’a yönelik, ABD operasyonlarında olduğu gibi, ABD’nin hedefi; petrol rezervleri üzerinde, mutlak hakimiyet kurmak ve petrol fiyatları üzerinde kontrol sağlamaktır. Enerji talebi ve arzı arasındaki açığı, yıldan yıla büyüyen ABD için, petrol ithalatının, Hazar’da yapılacak yatırımlarla çeşitlendirilmesi son derece önemlidir. ABD yönetimi, petrolün çıkarılmasında olduğu gibi, taşınmasında da belirleyici olmak istemektedir. ABD, Rusya’nın Orta Asya’nın doğal kaynaklarını ve boru hatlarını kontrol altına alıp, bölgede nüfuzunu arttırmaya çalışmasına karşı çıktığı için, bölge ülkelerinin başka alternatiflere yönelmesini istemektedir.”*²⁴⁴

ABD’nin bölgede oynadığı rol, 1991’den bu yana muhtelif safhalardan geçmiştir. Başlangıçta Washington, bu bölgenin Rusya’nın nüfuz alanı olduğunu kabul ederek, nüfuz konusunda bir iddiada bulunmaya hevesli olmamıştır.²⁴⁵ ABD, SSCB’nin dağılmasının ardından, bağımsızlıklarını açıklayan ülkeler ile ilişkilerinde mesafeli davranmıştır.²⁴⁶ ABD’nin bu siyaseti her şeyden önce, Sovyetler Birliği’nin bir “süper güç” olarak sahip olduğu mevkiye gösterilen saygıdan kaynaklanmaktaydı. Fakat, bir diğer sebebi de, Hazar bölgesi hakkında bilgi ve

²⁴³ Atilla SANDIKLI, **Küreselleşen Dünyada Birlik Oluşturma Stratejisi ve Egemen Devletler Birliği**, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 2003, s.180-181.

²⁴⁴ YAPICI, **a.g.e.**, s.277-278.

²⁴⁵ Svante E. CORNELL, “Kafkaslar ve Orta Asya’da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar”, Çev. ve Der.: Yılmaz TEZKAN, **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, Ülke Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Temmuz 2000, s.171.

²⁴⁶ AĞACAN, **a.g.m.**, s.29

inisiyatif noksanlığı ve bir o kadar da bölgedeki Amerikan menfaatlerinin fark edilmesindeki gecikmeydi. Washington esasta, Sovyetler Birliği'nden sonra ortaya çıkan Müslüman devletler için, "Türkiye Modeli"ni benimseyerek, bu yeni bağımsız devletlerin bağımsızlığını olduğu kadar, Türkiye'nin burada nüfuz sahibi olmasını desteklemek şeklinde kendi siyasetini sınırlandırdı.²⁴⁷

*ABD, bölgede, 1993-1995 yılları arasında, Moskova merkezli, bir dış politika izlerken,*²⁴⁸ 1994 ve 1995'de Amerikan siyaseti bir değişime uğramıştır. Başlangıçta, Rusya'yı bir "stratejik ortak" olarak niteleyen, Rusya'nın, "Yakın Çevre Politikası"nın, barışa hizmet ettiğini söyleyen ve bunu, "Monroe Doktrini" çerçevesinde, ABD'nin Panama ve Grenada'daki hareketine benzeten ABD, daha sonra bu tutumunu değiştirmiş, Rusya'ya hoşgörüsünü BDT ülkelerinin bağımsızlıklarını, ihlal sınırına geri çekmiştir.²⁴⁹

*1996 yılı ve sonrasında, bağımsız cumhuriyetler ile yakın ilişkiler içerisine girmiş, özellikle Transkafkasya cumhuriyetlerinin Batı ile bütünleşme isteklerine sıcak bakmıştır.*²⁵⁰ ABD, Kafkasya bölgesinde, istikrarı korumak, Rusya'nın bölgeyi tekrar kontrolü altına almasını önlemek ve İran'dan tecrit etmek amacıyla, ön plana çıkan bir politika izlemektedir.²⁵¹

Azerbaycan petrolleri, Dağlık Karabağ ihtilafında, her iki tarafa da eşit davranacak şekilde, Beyaz Saray'ı etkilemeye başlamıştır. Bununla beraber bu dönemde, Rusya'ya, gösterilecek saygı ABD için hayati bir faktör olmaya devam etmekteydi. Bu gidişi değiştiren olay, Çeçenistan savaşı olmuştur. Çeçenistan olayı, Amerikan siyaset tasarımcılarına, Rusya'nın gerçek askeri yeteneğini gösterdi: Yani, bu yetenek, bir hayli büyük ölçüde dert çıkarabilir ama ciddi taarruzi bir askeri tehdit oluşturamazdı. Diğer bir ifadeyle, ABD'nin Rusya'ya duyduğu saygının önemli bir kısmı yok olmuştur. 1996'nın ikinci yarısında, ABD siyasetinin, Hazar bölgesinde, gittikçe iddialı olması tesadüfi değildir. Bu dönemde, ABD Kafkasları ve

²⁴⁷ CORNELL, **a.g.m.**, s.171.

²⁴⁸ AĞACAN, **a.g.m.**, s.29.

²⁴⁹ CÖMERT, **a.g.e.**, s.36.

²⁵⁰ AĞACAN, **a.g.m.**, s.29.

²⁵¹ CÖMERT, **a.g.e.**, s.36.

Hazar bölgesini, hayati Amerikan menfaatlerinin bulunduğu bölge olarak kabul ettiğini açıklamıştır.²⁵²

*“ABD, aralarındaki uyuşmazlık nedeniyle, Ermenistan ile Azerbaycan karşısında eşit mesafeli bir tutum izlemekte ve bu ülkelerle ikili düzeyde askeri işbirliğine girmemektedir. Bununla birlikte ABD, her iki ülkeyi de BİO gibi uluslararası güvenlik düzenlemelerine ve ihracat kontrol rejimlerine daha aktif biçimde katılmaya özendirilmektedir.”*²⁵³

ABD’nin, Kafkaslardaki hamlesinin temel hedefi; Hazar petrolü ve doğalgazının kontrolünü sağlamaktır. Tekele yakın konumu ile, Batılı sanayi ülkelerine karşı, petrolü koz olarak kullanan, Arap egemen OPEC karteline olan bağımlılıktan kurtulabilmek için, ABD’nin bölgeye yaşamsal önem atfetmektedir. Nitekim, Washington Kafkasya’yı, “hayati çıkarlarının bulunduğu bir bölge”, NATO ise, “Stratejik Bölge” ilan etmiştir.²⁵⁴ ABD’nin büyük kısmını, Ortadoğu’dan olmak üzere, 2020’ye kadar, toplam enerji talebinin üçte ikisinden fazlasını, ithal etmek zorunda olduğu değerlendirildiğinde, bu bölgenin ABD için taşıdığı önem ortadadır.²⁵⁵

Bölgenin 4 trilyon \$ değerinde, 200 milyar varillik bir petrol rezervine sahip olması, ABD açısından, bölgenin önemi artırmaktadır. ABD’nin bölgede enerji kaynakları ile ilgili politikası; bölgede barış ve refahın oluşturulması, dünya enerji ikmal kaynaklarının çeşitlendirilmesi, çok taraflı boru hatlarının geliştirilmesi, petrol ve doğal gaz kaynaklarının işletilmesine iştirak gibi hedeflere dayandırılmaktadır. Bu strateji çerçevesinde, Hazar Havzası’nı geçen ve Bakü-Ceyhan’ı içeren, “Doğu-Batı Enerji Koridoru”, bir çok ülkeye büyük ekonomik fayda sağlayacak bir hat olarak önem kazanmaktadır. Aynı konuda Azerbaycan, Türkmenistan, Gürcistan ve Kazakistan’ın da destekleri sağlanmıştır. ABD, petrol ve doğal gaz hatlarının, İran üzerinden geçişine, tamamen karşıdır.²⁵⁶

“ABD, bölgedeki tabii kaynakların geliştirilmesini, ancak aynı zamanda da bölgenin Rusya’nın jeopolitik alanına girmesini istememektedir. ABD, bu bölgedeki

²⁵² CORNELL, a.g.m., 171.

²⁵³ SANDIKLI, a.g.e., s.181.

²⁵⁴ A.Serdar ERDURMAZ, “ABD’nin Kafkaslardaki Hedefleri”, Cumhuriyet Strateji Dergisi, Yıl:1, Sayı:46, 16 Mayıs 2005, s.18.

²⁵⁵ ERDURMAZ, a.g.m., s.18.

²⁵⁶ SANDIKLI, a.g.e., s.181.

*Hazar Havzası petrol boru hattı projesini, Novrossisk'e ulaşması halinde Rusya'nın tekeline gireceğinden istememiş ve hattın Azerbaycan-Türkiye üzerinden Akdeniz'e ulaşmasını istemiştir.*²⁵⁷

ABD'nin, Kafkasya coğrafyasındaki, öncelikli amaçlarından biri de; Rusya'yı kontrol altına alabilmektir. Moskova'nın yeniden kontrolü eline geçirmesi halinde, Rusya'nın, bölgeden dışlanmasının daha zor olacağını ve Rusya'nın uluslararası sistemde, ABD egemenliğini sarsacağını düşünmektedir. ABD, aracı devlet ya da ülkeleri kullanarak, Moskova'yı sınırlamaya çalışırken, ulusal çıkarlarına yönelik Hazar Havzası petrolleri ya da NATO'nun genişlemesi gibi konularda da Rusya'ya karşı, taviz vermemeyi düşünmektedir.²⁵⁸

*ABD'nin, Avrupa'nın doğusunda tespit ettiği, "jeopolitik eksen" ise; İran'ın mevcut gücünün muhafazası ile, "İran-Rusya-Çin arasında oluşabilecek bir jeostratejik denge"nin bölge ve ABD'nin global gücü üzerine yapacağı olumsuzluğu kabul etmemek üzerine kuruludur.*²⁵⁹

ABD'nin "jeostratejik hedefi"; global süper güç olarak algılanmasını sağlayan bütün değerlerin korunması, Avrupa'da kendisine hasım olabilecek bir gücün ortaya çıkmasının önlenmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Avrasya'da oluşan boşluğun doldurulması sonucu, meydana gelen jeopolitik ve jeostratejik dengenin muhafazası, Rusya'nın tekrar karşısına global bir güç olarak çıkmasının önlenmesi, Çin'in arzu edilen sınırlar dahilinde dengeleyici bir güç olarak kalmasının sağlanması ve sonuçta tespit ettiği ve işbirliği içinde olduğu stratejik partner ülkeler vasıtası ile mevcut statükonun devamının sağlanması biçimindedir.²⁶⁰

*"ABD'nin, Kafkasya'ya ilişkin politikası ise şöyle belirlenmiştir:*²⁶¹

- *Bölge ülkelerinin demokratikleşme, serbest piyasa ekonomisine geçme, ABD ile ticaret ve yatırımların artırılması çalışmalarını destekleme,*
- *Bölge ülkelerine; güvenlik, tehdit, işbirliği perspektifleri çizerek, kendi belirlediği politikaların dışında farklı siyasal, askeri ve ekonomik ilişkilerin ortaya çıkmasına engel olmaktadır."*

²⁵⁷ KEMİK, a.g.m., s.162.

²⁵⁸ ACAR, a.g.m., s.176.

²⁵⁹ KEMİK, a.g.m., s.162.

²⁶⁰ a.g.m.,s.163.

²⁶¹ KEMİK, a.g.m., s.163.

ABD'nin hedefi; Orta Asya ve Kafkasya içine sıkışmış bu ülkeleri, Batıya ulaştırabilecek çıkış noktaları yaratarak, Rusya'nın Avrasya'daki ülkeler üzerindeki politik, ekonomik ve askeri nüfuzunu mutlaka kırmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, “nihai hedefi” ise; Avrasya'da kalıcı ve genişlemeci bir statüye sahip olmaktır. Bu amaç ve hedefe ulaşmak maksadıyla uygulanan stratejinin temel unsurları;²⁶²

- Ülke yönetimlerinde ABD yanlısı kişilerin görev almasını sağlamak, (Gürcistan)
- Çok uluslu ABD şirketlerinin ekonomik gücü ve etkinliği ile ülkeler üzerinde politik nüfuz kazanmak, (Azerbaycan)
- Resmi dış yardımlarla, ülkeler üzerinde askeri ve ekonomik açıdan bağımlılık yaratmaktır.

Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ve hatta İran üzerindeki politikalarının amacı budur. Bu sağlandıktan sonra, Rusya'nın tamamen küresel alanda etkisiz bırakılması sağlanabilecek, bir anlamda Avrasya'daki tarihi yapı yeniden oluşturulacaktır.

Ermenistan, Gürcistan ve Bulgaristan arasında imzalanan, “birleşik ulaştırma anlaşması”, kara, deniz ve demiryolu ile Ermenistan'ı, Avrupa'ya bağlamayı amaçlamaktadır. Türkiye üzerinden Ermenistan'a giden hava sahasının açılması konusundaki ABD ve AB'nin Türkiye'ye yönelik politik baskılarını, bu strateji çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.²⁶³

Amerika ve Avrupa, petrol şirketleri, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'daki ortak yatırımları ve NATO'nun Barış İçin Ortaklık (BİO) projeleri ile siyasi ve ekonomik etkinlik kazanma gayreti içersindedir. ABD, Gürcistan'daki seçimleri yenileterek, ABD'de eğitim görmüş Saakasvili'yi işbaşına getirtmiştir. Uygulama, 200 yıl önceki sömürge yönetimlerine atanan yöneticilerin durumunu andırmaktadır.²⁶⁴

Transkafkasya'daki doğal kaynaklar üzerinde, Rusya'nın “tekeli”nin ortadan kalkması, bu kaynaklar üzerinde tekel kurma çabalarına son vermemiş, hatta artırmıştır. Bu kaynaklar üzerinde “Büyük Oyun” oynanmaktadır. ABD belgelerinde,

²⁶² Nejat TARAKÇI, “Rusya Arka Bahçesini Topluyor”, **Jeopolitik Dergisi**, Yıl:3, Sayı:10, İstanbul, Bahar 2004, s.53.

²⁶³ **a.g.m.**, s.53.

²⁶⁴ **a.g.m.**, s.53.

Amerika'nın, Azerbaycan ve Hazar Denizi'nde etkin güç olarak ortaya çıkmasının, kendi ulusal çıkarları için kaçınılmazlığı açık biçimde vurgulanmakta ve bunun, dünya ekonomisinin istikrarı, dünya enerji arzının güvenliği, bölge ülkelerinin bağımsızlığı ve İran'ın izolasyonu için yaşamsal önemde olduğu belirtilmektedir.²⁶⁵

Bu bölge ile tarihsel bağları olmayan ABD'nin ulusal çıkarları bağlamında, Körfez ve Hazar bölgesine özellikle önem verdiği ve bu bölgelerde, ABD dışında bir devletin, bölgesel güç olmasının, kendi çıkarlarına darbe vuracak gelişme olarak algılayacağından, müdahaleye başvuracağını, "stratejik değerlendirme raporları"nda belirtmektedir.²⁶⁶

ABD'nin, Transkafkasya'ya ilişkin politikası; demokratikleşme, serbest piyasa ekonomisine dönüşü destekleme, ABD ile ticaret ve yatırımların artırılması temeline dayandırılmakta; diğer yandan da ABD, kendi stratejik değerlendirmeleri çerçevesinde, bölge ülkelerine güvenlik, tehdit, işbirliği perspektifleri çizerek, kendi belirlediği politikaların dışında farklı siyasal, askeri ve ekonomik ilişkilerin ortaya çıkmasını önlemeye çalışmaktadır. Buna en somut örnek, Türkiye'nin bölgede İran ve Rusya ile çıkarlarının çatıştığını ileri süren ABD'nin, bu ülkelerle ilişkilerini geliştirmeyi de ihmal etmemesidir.²⁶⁷

ABD Yale Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Profesörü Nicholas J.Spykman (1893-1948), Halford Mackinder'ın (1861-1947), "Kara Hakimiyet Teorisi"ne karşı, "Kenar Kuşak Teorisi"ni geliştirmişti. Spykman'a göre, hakim güç "Heartland (Kalpgah)" değil, başta Amerika olmak üzere, İngiltere, Güney Afrika, Japonya, ABD ve Kanada'dır. Kalpgah'a ulaşmak için, Müslüman Türk bölgelerine hakim olunması gerekmektedir.²⁶⁸ Spykman'ın görüşlerini test etmeye çalışan ABD, SSCB döneminin 75 yıllık geçikmişliğini, "küresel sürecin simgeleriyle" telafi ederek, Heartland'ı ele geçirmek için ya da değil, Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde hakimiyet arayışındadır. Bu arayışın en önemli nedenlerinden biri de, enerjidir. 11 Eylül sonrasında, Afganistan ve Irak'a yönelik ABD operasyonlarında olduğu gibi,

²⁶⁵ Yavuz Gökalp YILDIZ, **Kafkas Topluluklarının Siyasi ve Ekonomik Yapıları ve Gelişmeleri ile Bunlar Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadeleleri ve Türkiye'nin İzlemesi Öngörülen Politikalar ve Etkinlikler**, Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 28-29 Nisan 1998, s.172:173.

²⁶⁶ a.g.m., s.197.

²⁶⁷ a.g.m., s.198.

²⁶⁸ Ramazan ÖZEY, "Türk Dünyasının Jeopolitik Önemi ve Başlıca Problemleri", **Avrasya Etüdleri-Bağımsızlığın Onuncu Yılında Türk Cumhuriyetleri Özel Sayısı**, Ankara, Yaz 2001, s.86.

hedef, petrol rezervleri üzerinde mutlak hakimiyet kurmak ve petrol fiyatları üzerinde kontrol sağlamaktır. Nitekim, 11 Eylül'den dört ay önce, 2001 yılı Mayıs ayında, George BUSH hükümeti döneminde yayımlanan, "Ulusal Enerji Politikası Geliştirme Grubu Raporu" na göre, ABD petrol konusunda, iki temel politika ortaya koyuyordu: alternatif enerji kaynaklarından da yararlanılacak bir programla yerel üretimin artırılması ve petrol ihracatının Güney Afrika ve Hazar gibi bölgelerde yapılacak yatırımlarla çeşitlendirilmesidir.²⁶⁹

ABD'nin enerji konusunda, "çeşitlendirme" politikasının amacı; belli bir bölgeye olan bağımlılığın azaltılması ve bu yolla petrol bölgelerinde, ortaya çıkabilecek politik ayaklanmaların petrol arzını etkileyip, küresel anlamda bir ekonomik kriz yaratma olasılığının bertaraf edilmesidir.²⁷⁰

ABD yönetimi, petrolün çıkartılmasında olduğu gibi, taşınmasında da belirleyici olmak istemektedir. ABD, Rusya'nın Orta Asya'nın doğal kaynaklarını ve boru hatlarını, kontrol altına alıp, bölgede nüfuzunu artırmaya çalışmasına karşı çıktığı için, bölge ülkelerinin başka alternatiflere yönelmesini istemektedir. Ayrıca ABD, İran'dan geçecek bir boru hattına da karşıdır.²⁷¹

ABD, politikasında sadece ekonomik pragmatizmi ön plana çıkarmamakta, bunu politik pragmatizmle bütünleyerek, ekonomik ve politik boyutlarda çıkarlar kazanmak istemektedir.

ABD eski başkanlarından Jimmy Carter'ın, Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski, "Büyük Satranç Tahtası" isimli kitabında ABD'nin bölgeye yönelik politikasının²⁷²; "*ABD, jeostrateji politikasının en öncelikli bölgesi, Avrasya olmalıdır. Birincisi, malum, bu bölge muazzam doğal gaz ve petrol rezervleri ihtiva etmektedir ve dünya enerji tüketimi baş döndürücü bir hızla artmaktadır. İkincisi, bu "Avrasya Balkanları" büyük bir istikrarsızlığa ve hatta kargaşaya gebe durumdadır. Bu yüzden, Rusya, İran ve Türkiye gibi bölgesel güçler, bu alanın kontrolü için çatışabilirler. Böyle bir çatışmayı önlemek ve bu devletlerden herhangi birinin,*

²⁶⁹ YAPICI, a.g.e., s.172:173.

²⁷⁰ Thomas, VALASEK, "Terror and Oil in Central Asia", CDI Russia Weekly, 13 Haziran 2002, <http://www.global.policy.org/wtc/analysis/2002/0613oil.htm> (29.12.2006)

²⁷¹ Dinçer TAŞCIKAR, "Orta Asya'daki Ekonomik Reformlar ve Yeni Büyük Oyun", Der.: Alaeddin YALÇINKAYA, **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998, s.241-242.

²⁷² BRZEZINSKI, a.g.e., s.112:113.

bölgede liderliği ele geçirmesine mani olmak için, ABD'nin buraya güçlü bir şekilde müdahalesi şarttır.” diyerek açıklamaktadır.

Bu genel öngörüden sonra, bölgeye odaklanılırsa; ABD (ve Almanya, Fransa) gibi güç odaklarının, Kafkasya politikasını, bu ülkelerin Rusya ile ilgili genel politikalarından ayırmak mümkün değildir.²⁷³

“Bu genel yaklaşımdan hareketle, ABD'nin Kafkasya politikasını çözümleyebilmek için, öncelikle onun, Rusya Politikasını anlamak lazımdır. ABD'nin Rusya politikası, iki yönlü bir dengeye dayanmaktadır. Dengenin bir yanı, Rusya'nın bir kere daha, ABD ve diğer Batı Dünyası için tehdit etmeyecek bir ekonomik ve siyasi yapıya dönüştürülmesi ve “kontrol edilebilir” bir güç olarak korunması, dengeyin diğer yanı ise Rusya'nın “ölümüne” mani olunmasıdır.”²⁷⁴

Bu sebeple, ABD'nin Orta Asya ve Kafkaslar politikasının “toleranslarını” ve “yavaşlığı” doğal kabul etmek gerekmektedir. Fakat bu tutumun, özellikle Transkafkasya'da, Rus hükümrancılığını arttırıcı faaliyetlere müsamaha göstereceği beklenilmemeli, tam tersine ABD'nin, Transkafkasya'daki etkinliğini yavaş bir tempo da olsa kararlı bir şekilde arttıracağını değerlendirmek, gerçekçi bir beklenti olacaktır.²⁷⁵

ABD'nin, Transkafkasya'daki ülkelere verdiği desteğin, yeterince “adil” olduğunu da söylemek de mümkün değildir. Yardım ve destekte, bölgenin en problem yaratan ülkesi, Ermenistan'ın öncelik alması, özellikle dikkat çekicidir. Bu çelişkiyi anlamak, kısmen mümkün olabilmektedir. Zira, 1990'dan beri ABD hükümetleri, hem ABD'deki Ermeni asıllı (Ermeni diasporası) vatandaşlarının etkileri hem de devletin iç yasaları sebebi ile, bölge ülkelerinden Azerbaycan'a ve kısmen Gürcistan'a gerekli yardımları, gerekli boyutlarda yapamamaktadır.²⁷⁶

ABD'nin, Transkafkasya'da, özellikle Türkiye açısından, en önemli etkisi, “Bakü-Tiflis-Ceyhan enerji koridoru”na verdiği destektir. Bu güzergahın önemi, ekonomik olmaktan da ileride, siyasidir. Zira, bu güzergahın, düzenli çalışması halinde, Transkafkasya devletleri ve bu güzergaha Hazar geçişli hatların da

²⁷³ Ahmet AKÖZ, “Stratejik Açıdan Türk-Kafkas İlişkilerinin Değerlendirilmesi”, **Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II: XIX ve XIX Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar**, İstanbul, 24-26 Ekim 2001, s.300:301.

²⁷⁴ a.g.m., s.300.

²⁷⁵ a.g.m., s.300.

²⁷⁶ a.g.m., s.300.

bağlanması halinde, Kazakistan ve Türkmenistan, Rusya'nın gölgesi dışına çıkarak, Batı dünyasına açılma imkanına kavuşarak, yalnız ekonomik değil, gerçek bir anlamda, "siyasi bağımsızlık"larını da kazanmış olacaklardır.²⁷⁷

ABD, Kafkasya bölgesinin istikrarı ve Rusya'nın bölgesel etkinliğinin kırılmasının, Karabağ sorununun çözülmesinde olduğunu bilmektedir. Bölgeden dışlanabileceğinden korkan Moskova, buradaki radikal milliyetçilerin, barış karşıtı çabalarının başarıya ulaşmasından fayda ummaktadır. Batı ile ekonomik ve güvenlik alanında oluşacak olumlu ilişkiler, Karabağ sorununu çözümüyle birlikte, Ermenistan'ın, Moskova'dan uzaklaşmasına sağlayacaktır. Washington'un, iki ülkedeki (Azerbaycan ve Ermenistan), radikalleri tasviye etmeden, bölgede Moskova'nın etkisini silemeyeceği de açıktır.. Her iki ülkede de barış için karşılıklı taviz verilmesi gerektiğine inananlar gün geçtikçe artmaktadır.²⁷⁸

ABD'nin, Kafkasya'ya yönelik stratejisinin ilk ayağı; bölgeye Amerikan yatırımcılarının, güvenli bir biçimde girmeleri için uygun zemin hazırlamaktır. Bu bağlamda; bölge ülkelerinin, ekonomik liberizasyon programı uygulamalarını teşvikten ve bölgede istikrarsızlığın önlenmesi önem kazanmaktadır. ABD, istikrarsızlığın önlenmesi konusunda, zamanla bölgede daha aktif bir konuma gelmiştir. ABD, ayrıca 11 Eylül'den faydalanarak, ilk kez Gürcistan'a asker sokmuştur.²⁷⁹ ABD ile Gürcistan arasında, 2001'de bir Savunma Anlaşması imzalanmış, anlaşmaya göre de Amerikan askerleri, Gürcistan'a (Pankisi Vadisi) gelmiştir. O günden bu yana, ABD ile Gürcistan arasında, tümü askeri olmak üzere Tiflis'e yakınıki havaalanı ile ülkenin batısındaki bir havaalanının, ABD uçakları için kullanılmasının muhtemel olduğu açıklanmıştır. ABD'nin, Azerbaycan'da halihazırda askeri üssü mevcut değildir. Ancak, ABD'nin Azerbaycan'da üs kurmak girişimleri sürmektedir. Azerbaycan eski Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, 1998 yılında, Azerbaycan'da hiçbir yabancı devletin birliğinin ve askeri üssünün²⁸⁰ olmadığını ve bundan böyle de olamayacağını açıklamış ise de, daha sonra NATO

²⁷⁷ a.g.m., s.301.

²⁷⁸ Emin GÜRSES, "Kafkasya'da Uluslararası Rekabet", *Avrasya Dosyası Dergisi*, Fasikül:23, Cilt:7, Sayı:1, İlkbahar 2001, s.262.

²⁷⁹ YAPICI, a.g.e., s.278.

²⁸⁰ Rusya'nın, Azerbaycan'da, Gabala'da radar üssü mevcuttur. Rusya bu üssü 10 yıllığına ve 7 milyon Dolar'a kiralamıştır. Bkz.: BİLBİLİK, a.g.e., s.80.

üyeliğine talip olmuştur. Yeni Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev de aynı politikaları benimsemiş bulunmaktadır. ABD, Ermenistan'da bir üsse sahip değildir.²⁸¹

*“ABD’nin, bölgeye yönelik dış politika stratejisinin bir diğer ayağı da, bölgede kültürel hegemonyosunu kurmaktır. Kültürel hegemonyo kurma bağlamında, ABD’nin üç aracından biri dildir. Bu araç, bölgede, İngilizce eğitimini teşvikten geçmektedir. İkinci araç, dindir. ABD, bölgede, “İlmli İslam”ı desteklemektedir. İlmli İslam; kadın hakları, müspet ilim, bağımsızlık ve laiklik gibi konularda değil, uluslararası güç odaklarına karşı konumlanışta, ılımlıdır. ABD’nin demokrasiyi yayma konusundaki ideali ise üçüncü araçtır. ABD’nin demokratikleşme konusunda, bölgeyi destekleme programları, demokratikleşme konusunda atılan adımlarla birlikte, hükümet dışı kuruluşların (Soros Vakfı gibi) bölgeye yerleşmesini desteklemektedir. Bu kuruluşlar vasıtasıyla, bölgede (Soros Vakfının, Gürcistan’daki Kadife Devrimi, oluşturmada olduğu üzere) Amerikan müdahaleciliğinin temelleri atılmaktadır.”*²⁸²

Özetle; ABD’nin Kafkasya politikası ve stratejisi görünürde, bölgeye demokrasi, insan hakları, güvenlik, ekonomik refah sağlamak görünmekle beraber, buzdağının altında; bölgeyi nüfuzu altına alarak, Orta Asya’ya ve Asya’ya hakim olmak, enerji kaynaklarını, terminallerini ve taşınmasını kontrol altına almak, Rusya-İran ittifakına karşı, ABD-Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan eksenini ile denge sağlamak, Rusya’yı nötralize etmek amaçları bulunmaktadır. Özellikle Transkafkasya’da, Rus askeri mevcudiyeti, Ermenistan-Azerbaycan ile ilgili toprak sorunları, enerji terminallerinin güvenle Bakü-Ceyhan vasıtasıyla, Türkiye üzerinden Batıya aktarımının sağlanması, ABD’nin bölgedeki güç mücadelesini direkt etkileyen hususlardır.

*Son yıllarda, daha aktif bir politika izleyen ABD, bölgesel ekonomik ve politik mekanizmayı güçlendirmek,*²⁸³ *doğu-batı enerji taşımacılığı projelerini geliştirme çalışmalarına destek sağlamak ve bölgede İran’ın etkisini sınırlayan ABD*

²⁸¹ Erol BİLBİLİK, **NATO, İstanbul Zirvesi ve Geniş Ortadoğu Stratejisi**, Otopsi Yayınları, 1.Basım, İstanbul, Ağustos 2004, s.80-81.

²⁸² YAPICI, **a.g.e.**, s.278-279.

²⁸³ ABD; Ermenistan üzerindeki Rus hegemonyasını kabul ederken, Gürcistan ve Azerbaycan’a yönelik Rus baskısına karşılık vermiştir. HUNTER, **a.g.m.**, s.161.

yatırımlarını artırmak için Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan ile iletişimini canlı tutabilmeyi hedeflemektedir.²⁸⁴

ABD, özellikle Transkafkasya’da, Gürcistan vasıtasıyla, RF’nu kontrol altına almak ve bölgeye ekonomik, siyasi ve askeri alanda yerleşmek istemektedir. Ancak, Ermenistan’ın kaygıları nedeniyle, halen RF nüfuzu altına olması ve RF’nun askeri üsleri vasıtasıyla Transkafkasya’yı güvenliğinde, ileri karakol olarak kullanması, ABD’nin bölgeyi kontrol altına almasını geciktirmektedir. ABD, RF’un zayıf düşerek, bölgenin istikrarsızlık (etnik çatışmalar, radikal terörizm, ekonomik istikrarsızlık, vb.) ve kaosa düşmesini de istememektedir. RF’un kontrollü bir güce ve kendi sınırları içinde hakimiyetini de öngörmektedir. Aksi halde enerji kaynaklarının kontrolü ve işletilmesi başta olmak üzere; radikal terörizm, etnik çatışmalar söz konusu olabilecektir.

3.4. Transkafkasya Ülkelerinin Kafkasya Politikaları

3.4.1. Genel

*“Coğrafi olarak, Kafkas sıradağlarının kuzeyinde yer alan Kuzey Kafkasya, Avrupa kıtasında, güneyinde kalan Transkafkasya ise Asya kıtasında yer almaktadır. Siyasi olarak ise, Kafkasya’nın tamamı Avrupa’nın bir parçasıdır. Karadeniz ise coğrafi olarak Avrupa’dadır.”*²⁸⁵

Sovyetler Birliği döneminde, Karadeniz ve Hazar büyük ölçüde Sovyet denizleriyken, günümüzde Karadeniz Avrupa denizi, Hazar Denizi ise Avrasya denizi haline dönüşmektedir. RF içinde yer alan Kuzey Kafkasya’da özerk cumhuriyet ve bölgelerin üzerinde oluşan federe cumhuriyetler devletleşme süreci yaşarken, 1991 yılında elde ettiği bağımsızlığından bu yana kimlik arayışında olan, Transkafkasya (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) cumhuriyetleri, Doğu (Rusya Federasyonu, BDT, Avrasya vb.) dünyasından, Batı (ABD, AB, NATO vb.) dünyasına kaymaktadır. Bu Batı dünyasına, kayış sürecinde, Transkafkasya cumhuriyetleri, dış politikalarını oluştururken, bir yandan Batı ile iyi ilişkiler

²⁸⁴ 11 Eylül süreciyle oluşan konjonktürden yararlan ABD, terörizmle mücadele çerçevesinde, Mayıs 2002’den itibaren, 2000 Gürcü askerinin eğitilmesini hedefleyen, 21 aylık Gürcistan Eğitim ve Donatım Programı (GTEP) başlamış ve bu çerçevede 200 Amerikan asker/danışmanı Gürcistan’a gönderilmiştir. AĞACAN, **a.g.m.**, s.31.

²⁸⁵ Hasan KANBOLAT, “Kafkasya’nın Jeopolitiğinde Değişim Sinyalleri”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Ankara, Sayı:60, Nisan 2005, s.88.

geliştirmeye çalışmakta, diğer taraftan da Sovyet döneminde, “Büyük Kardeş” olarak nitelendirilen, Rusya Federasyonu’nu da kızdırmamaya gayret göstererek, Doğu ile ilişkilerini bozmamaya çalışmaktadırlar. Bu durum, “ikili siyaset” olarak nitelendirilse de, aslında Kafkasya’nın Doğu ile Batı arasındaki tarihsel sıkışmışlığını da açıkça yansıtmaktadır.²⁸⁶

Rusya’nın güneyinde yer alan, Transkafkasya cumhuriyetleri, eski SSCB devletlerinden farklı olarak, şu benzerlikleri göstermektedir²⁸⁷;

- Bu devletlerin hepsinin, ekonomik, politik, askeri güçleri ve aynı zamanda nüfusları, hakim bölgesel güç Rusya’nın çok altındadır. Bununla birlikte, su ve ekilebilir toprak azlığı çekmeleri ve toplumsal barışı bozacak şekilde halkın büyük bölümünün fakir olmasıdır.

- Bu ülkelerden hiçbiri bir askeri çatışma halinde, uluslararası barış misyonlarının (BM, AGİT, NATO) gündeme geleceği, Batı korumasına güvenemezler. Ancak, bölge artık SSCB döneminde olduğu gibi, tartışmasız tek başına Rusyas’nın ilgi alanı değildir; fakat Doğu Avrupa gibi, Batının örtülü korumasının olduğu bir alan da değildir.

- Bu devletler, ayrılıkçı hareketler ve etnik grupların çatışmaları nedeniyle, toprak bütünlükleri tehlikede olan, mevcudiyetleri tehlikeye düşebilecek devletlerdir. Dağlık Karabağ savaşı yüzünden, Azerbaycan ile Ermenistan arasında olduğu gibi bir etnik temizlik, Gürcü-Abhaz, Gürcü-Oset gibi etnik çatışmalar tekrar gündeme gelebilir.

- Gürcistan dışında, Azerbaycan ve Ermenistan’ın açık denizlere kıyısı yoktur. Bu durum nakliye blokajlarını etkili kılmaktadır. Demiryolları, boru hatları (petrol ve doğalgaz) Orta Asya’ya ve Ural’ın endüstri merkezlerine yönlendirilmiştir. Sadece Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı dışındaki istikametlere de (İran, Çin) uygun bağlantıların inşaatına da henüz başlanmamıştır.

Yukarıda belirtilen bu noktalar birleştirildiğinde; Transkafkasya ülkelerinin iç ve karşılıklı çatışmaları ile büyük bir tehlikenin ortaya çıkacağını, bunun da dış

²⁸⁶ a.g.m.,s.88.

²⁸⁷ Roland GÖTZ, “Güney Kafkasya ve Orta Asya’da sSiyasi Çıkar Alanları”, Çev.:M.Murat TAŞAR, Der.: Yılmaz TEZKAN, **Menfaatlar Çatışması Ortasında Türkiye**, Ülke Kitapları, Birinci Baskı,İstanbul, Temmuz 2000, s.175-176.

güçlerin, bölgeye daha güçlü askeri, politik ve ekonomik müdahalelerinin olabileceği değerlendirilmektedir.²⁸⁸

*“Kafkasya’daki, Doğu (Ermenistan)-Batı (Gürcistan, Azerbaycan) kutuplaşması, Kafkasya’nın yakın geleceğini belirleyecek en önemli unsurlar arasında yer almaya aday gözükmektedir. Bu bağlamda, Kafkasya’yı değerlendirebilmek için Kafkasyasız bir Rusya ve Rusyasız bir Kafkasya tarihinin eksik olacağı, buna karşın SSCB’nin dağılması sonrası, Batı’nın Kafkasya’ya yıldan yıla nüfuz etmesi ile Kafkasya için yeni bir tarihin yazılmaya başlandığı anımsanmalıdır.”*²⁸⁹

SSCB’nin dağılması sonrası yeniden şekillenmeye başlayan Kafkasya’nın güneyinde yer alan üç eski Sovyet cumhuriyetinin (özellikle Gürcistan ve Azerbaycan), Rusya Federasyonu’ndan gittikçe uzaklaşarak, Batı’ya yaklaşmasının sonucunda, önümüzdeki on yıllarda, Batı’ya yakın ve NATO ile AB üyeliğine kabul edilmiş, Transkafkasya ülkelerinin olabileceği iddia edilebilir.²⁹⁰

Kafkas ülkelerinden, Azerbaycan ve Gürcistan’ın temel politikaları, Rus nüfuzundan ve müdahalesinden sıyrılmaktır. Azerbaycan bu yolda, en fazla başarıya ulaşmış ülke görünümündedir. Gürcistan, Rus kuvvetlerinin mevcudiyetinden (Abhazya ve Güney Osetya’daki Rus Barış Gücü ve Acaristan ve Cevahiti’deki Rus üsleri) kurtulma peşindedir. Ermenistan ise, Dağlık Karabağ ihtilafı yüzünden, Rusya’ya muhtaç olup, Rus kuvvetlerinin ülkesinde kalmaya devam etmesine, sıcak bakmaktadır.²⁹¹

Kafkas Cumhuriyetlerinin, RF’nun ağırlığını dengeleyecek politikalar geliştirmeye, eski dönemin izlerini mümkün olabildiğince silmeye çalıştıkları bir gerçektir. Bugün Kafkasya’da, siyasi açıdan RF’na en bağımlı ülke, Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle Ermenistan’dır. Gürcistan ise Abhazya, Güney Osetya ve Çeçen mülteci sorunu nedenleriyle belirli ölçüde RF’nun etkisi altında kalmaktadır. Ayrıca RF’nun bölgeye yönelik emellerini muhafaza ettiği, bu itibarla da bölge devletlerinin politikalarının kendi hedefleri dışına çıkmasına izin vermemekte, diğer ülkelerin rol sahibi olmasından da rahatsızlık duyduğu görülmektedir.

²⁸⁸ a.g.m., s.176.

²⁸⁹ KANBOLAT, a.g.m.,s.88.

²⁹⁰ a.g.m.,s.88-89.

²⁹¹ CÖMERT, a.g.e.,s.35-36.

Gürcistan ve Azerbaycan tarafından; içinde bulunulan ekonomik yetersizlikler, iç ve dış siyasi istikrarsızlıklardan çıkış yolu olarak, RF'nin nüfuz alanından hızla uzaklaşıp, Batı kurumları ile entegre olmak ve Batı'daki düzeni uygulamak olarak görülmüştür. Bu çerçevede, söz konusu değerlerin günümüzde koruyucusu konumunda olan, ABD ve AB ile ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmıştır. Türkiye'de bu çerçevede kabul edilmiş, Azerbaycan'la olan tarihi, kültürel ve etnik yakınlığına ilave olarak Tiflis tarafından da bölgede güvenilecek tek ülke haline gelmiştir. Azerbaycan ve Gürcistan, birkaç yıldır Rusya'nın yörüngesinden kurtulmaya çalışırken, kendi aralarındaki jeopolitik işbirliğini genişleterek, Batı demokrasileri ve özellikle de NATO ittifakı ile stratejik işbirliklerini artırmışlardır.

Transkafkasya ülkelerinden, Ermenistan, ABD'yle olan yakın ilişkilerine rağmen stratejik ortaklık anlamında tercihini RF'den yana yapmıştır. Buna karşılık Gürcistan ve Azerbaycan tüm yönleriyle Batı ile entegrasyonu öngören bir dış politika stratejisi izlemektedir. RF'ye karşı duydukları güvensizliğin ve RF'nin yayılmacı tutumunun verdiği endişeyi gidermek için, Batı'dan güvenlik teminatı istemektedirler. Azerbaycan'ın, NATO birliklerinin Azerbaycan topraklarında bulunmasına yeşil ışık yakışını ve Gürcistan Devlet Başkanı Shevardnadze'nin değişik zamanlarda, "2005'de NATO'nun kapısını çalacağını" açıklamasını, bu endişenin siyasi sahneye yansımaları olarak, değerlendirmek gerekmektedir.²⁹² Diğer yandan Shevardnadze, 18 Mart 2002 günü yaptığı açıklamada; Gürcistan'ın uzun dönemde NATO üyesi olmak istediğini belirtirken, muhtemel NATO üyeliğinin, RF'ye tehdit oluşturmayacağını vurgulama ihtiyacını hissetmiştir.²⁹³

*"Transkafkasya bölgesi; bölgesel entegrasyonun güç merkezidir. Burada öncelikle, Azerbaycan ve Gürcistan, bütünsel Kafkasya temelini yaratmak için gereken önkoşullara sahiptirler. Bu önkoşullar şunlardır:*²⁹⁴

- *Tarih boyunca, Azerbaycan ve Gürcistan halkları, barış içinde etnik ihtilaf ve anlaşmazlık olmaksızın yaşamışlar; yüzyıllardır Gürcistan'da Azeriler, Azerbaycan'da ise Gürcüler barış içinde yaşamaktadır.*

²⁹² Kamil, AĞACAN, "Bağımsızlığının Onuncu Yılında Gürcistan", **Stratejik Analiz Dergisi**, Mart 2002, s.35

²⁹³ **Defence and Security**, 20 Mart 2002, s.23.

²⁹⁴ Eldar ISLAMIYOV, Ziya KENDERLİ, "Küreselleşen Dünyada Kafkasya: Entegrasyonun Yeni Modeli", **Avrasya Dosyası**, Küresel Değerlendirme Özel, Cilt:9, Sayı:33, s.48-49.

- *Ermenistan, Azerbaycan'a karşı işgalci politika uygulamakta, devamlı olarak, komşularına karşı toprak talebinde bulunarak, Azerbaycan ve Gürcistan'da Ermenistan bölücülüğünü desteklemektedir. Bu durum, Ermenistan'ın, bugünkü aşamada Transkafkasya'nın entegrasyonuna katılmasına olanak sağlamamaktadır.*

- *Azerbaycan ve Gürcistan'ın, coğrafi ve sosyo-demografik parametreleri (toprak, nüfus vb.) aşağı-yukarı aynıdır.*

- *Azerbaycan ve Gürcistan'ın jeopolitik kalkınma stratejisinin de benzer yönelimi vardır.*

- *Azerbaycan ve Gürcistan, Hazar Denizi ve Karadeniz arasında, önemli ulaşım koridorunu oluşturmaktadır. Bu koridorun önemi, TRACEKA projesinin gerçekleşmesinden dolayı artmaktadır. Ulaşım hatları, malların ve hammaddelerin gerekli yönde (Batı, Doğu, Güney ve Kuzey) taşınmasına imkan vermektedir.*

- *Azerbaycan ve Gürcistan, bölgesel politik ve ekonomik birliklere (GUUAM, KEİ, BİO) beraberce katılmıştır.*

- *Azerbaycan ve Gürcistan, bölgesel projelerden Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz hattının çekilmesi ve kullanılmasına birlikte katılmışlardır.*

- *Azerbaycan ve Gürcistan tarafından, 1996 tarihinde imzalanan, "Kafkasya Bölgesinde Barış, Güvenlik ve İşbirliği Hakkında Sözleşmesi", ekonomik ilişkilerinin kurulmasının ve geliştirilmesinin temelidir".*

Ermenistan'ın Azerbaycan ile açık, Gürcistan ile kapalı ihtilafları olmasına rağmen, Transkafkasya'da entegrasyon süreçleri, Azerbaycan-Gürcistan işbirliğinin genişlemesi suretiyle artmaktadır.²⁹⁵

Yukarıda belirtildiği şekilde, Ermenistan; Rusya ve İran ile birlikte güçlü bir şekilde hareket ederken, bu iki etkili gücü, bölgede, Türkiye ve Batı'ya karşı denge noktaları olarak görmektedir. Azerbaycan ve Gürcistan, NATO ülkeleri ile olan ilişkilerine etki edecek önemli adımlar atarak, Türkiye ve ABD ile kendi jeopolitik ittifakını geliştirirken; buna mukabil son 15 senedir, hiçte şaşırtıcı olmaksızın

²⁹⁵ a.g.m., 49.

biçimde, Dağlık Karabağ sorunu, Ermenistan'ı, Azerbaycan ile Gürcistan'ın bölgede kurmuş olduğu işbirliğinden uzaklaştırmıştır.²⁹⁶

3.4.2 Azerbaycan'ın Kafkasya Politikaları

*“1991’de, bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, bölgesel bütünlük ve bağımsızlık için iç ve dış tehditlerle savaşımıştır. Bağımsızlık sonrası dönemin ilk yılları zor olmasına rağmen, Azerbaycan halkı tarafından seçilmiş olan Ebulfez Elçibey tarafından bir yıllık yönetimi sırasında, bütün Rus güçlerinin ve sınır birliklerinin geri çekilmesinde başarı sağlandı.”*²⁹⁷

Elçibey döneminde, ülke politik ve ekonomik bir kaosa sürüklenmeye başladı. Elçibey 1993’te görevinden alınarak, yerine Haydar Aliyev ile getirildi. Aliyev, öncelikle, Azerbaycan'ın bağımsızlığını garantiye almak için büyük güçlerin ilgisini dengelemeye çalıştı. Aliyev’in başkanlığı sırasında, Azerbaycan, Moskova tarafından, Rus askeri üslerinin topraklarında kurulmasına izin verilmesi için şiddetli baskıya tutuldu. Ancak, Aliyev’in akılcı politikaları sonucu bu gerçekleşmedi. Kremlin, Dağlık Karabağ savaşını bahane ederek, sınır birliklerini tekrar geri yerleştirerek, Azerbaycan-İran sınırlarındaki Rus kontrolünü kurmak için bastırmıştır. Moskova, Azerbaycan'ın, geniş petrol yataklarından faydalanmayı ümit ederek, Azerbaycan'ı Rus firmalarına petrol haklarından büyük pay vermesi için zorlamıştır.²⁹⁸

Azerbaycan; anlaşmazlıkların olduğu bölgede barışın henüz sağlanamamış olması ve birçok istikrarsızlık faktörleri, Azerbaycan'ın bölgede, ciddi şekilde bozulan güç dengesini tekrar sağlamak için, ABD ve Türkiye’den dış yardım almak zorunda kalmıştır. Müteakip yıllarda, Azerbaycan; Türkiye ile savunma antlaşmaları imzalayarak, NATO’yu kendi topraklarında üsler kurma yönünde de düşünmeye başlamıştır.²⁹⁹

²⁹⁶ Elkhan NURİYEV, “Jeopolitik Hamleler ve Yaklaşan Tehlikeler Güney Kafkasya Vakası”, Çev.: Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Başkanlığı, **Harp Akademileri Dış Baim Bülteni**, Yıl:37, Sayı:279, Kasım 2001, s.60-61.

²⁹⁷ Azerbaycan’da, Rusya tarafından hazırlanan, Gebele’deki önceden uyarılan, “askeri faaliyetlerin” askeri bir üs olarak değerlendirilemeyeceği konusunda görüşe varılmıştır. Sovyetler Birliği sonrası kurulan ilk cumhuriyet olan Azerbaycan, bölgesindeki Sovyetler Birliği’ne ait üsleri tahliye etti. Rus sınır birliklerinin ve Rus Barış Güçlerinin yerleştirilmesine ilk karşı çıkan ülke Azerbaycan olmuştur. **a.g.m.**, s.52.

²⁹⁸ **a.g.m.**, s.55.

²⁹⁹ **a.g.m.**, s.55-56.

*“Azerbaycan’ın politikalarının merkezinde; Ermenistan’la arasındaki Dağlık Karabağ sorunu ve sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynaklarını en güvenli ve mümkün olan en kısa zamanda dünya pazarlarına sunma ve bu sayede ekonomik kalkınmasını finanse etme amacı yatmaktadır. Geçmişte Ermenistan-Azerbaycan Savaşı’nda Türkiye’nin izlediği politikalar sonucu Azerbaycan, Rusya ile iyi ilişkiler yolunu seçmiş ve gerek Türkiye, gerekse Rusya’ya eşit mesafede durmak zorunda kalmıştı. Benzer bir politikayı bugün de sürdürerek, 11 Eylül sonrasında, ABD ve Rusya arasındaki yakınlaşmayı derhal kendi dış politikasına yansıtmış ve Rusya’ya karşı daha uzlaşmacı bir tutum takınmıştır.”*³⁰⁰

Azerbaycan gerçek anlamda bağımsızlığına sahip olabilmek için güvenilir, kesintisiz petrol ve doğal gaz yollarına ihtiyaç duymaktadır. Ancak mevcut tüm ihracat yolları tamamen Rusya üzerinden geçtiğinden, Bakü-Ceyhan çözümü, kesintisiz ihracat olanağı sağlayacak en akılcı yoldur.³⁰¹

Azerbaycan’ın Ermenistan ile olan 17 yıllık geçmişe sahip anlaşmazlığının, ulusal ekonomisini şiddetli bir şekilde etkilemesine rağmen, son yıllarda imzalamış olduğu birkaç petrol antlaşması ve yabancı yatırımın gelişme süreci ile önemli bir ekonomik ilerleme kaydetmiştir. Kasım 1994’te imzalanması ile, Azerbaycan’ın dünyadaki önemini artıran ve Hazar Denizi bölgesinde, Batı’nın varlığının kurulmasını sağlayan, özellikle Azerbaycan’ın liderliğini kuvvetlendiren, “yüzyılın antlaşması” önem kazanmaktadır. Bunu dışında Azerbaycan’ın; TRASECA, İpek Yolu, alternatif boru hattı ve GUUAM gibi bölgesel projelerin gerçekleştirilmesinde de önemli rolü olmuştur.³⁰²

“Dağlık Karabağ anlaşmazlıklarının dinamikleri, iç siyasetteki gerilim, diğer birçok jeopolitik faktörler, Azerbaycan’ın dış politikasının yönünü şiddetle etkileyerek, Azerbaycan’daki dengenin, uzun dönemde kritik olarak devam etmesine neden olmuştur. Azerbaycan’ın bağımsızlığından beri, dış politikasını

³⁰⁰ Ertan ERSOY, “11 Eylül Saldırıları Sonrası Kafkaslar Hazar Havzası Orta Asya’da Değişen Dengelerin Petrol ve Doğal Gaz Politikalarına Yansımaları, , **Jeopolitik Dergisi**, İstanbul, Nisan 2002, s.34.

³⁰¹ A.Necdet,PAMİR, **Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya ve Kafkasya’da Bitmeyen Oyun**, 1999.

³⁰² NURIYEV, **a.g.m**, s.52.

*şekillendirilmesinde, Transkafkasya çevresindeki, jeopolitik gelişmeler dahilinde, yakın ve şimdiki zamanda gerçekleşen olaylar, büyük rol oynamıştır”.*³⁰³

3.4.3 Gürcistan’ın Kafkasya Politikaları

Gürcistan, Sovyetler Birliği’nden sonraki bağımsızlık döneminin başlarından itibaren, Batı lehinde sıkı bir tavır sergiledi. Gürcistan’ın dış politikasındaki bu tutum, ülke içindeki karmaşıklık faktörlerinin büyümesine hız vermesi yanında, Moskova’nın; Gürcistan’ın farklı bölgelerindeki hizip gruplarını ve etnik azınlıkları ayaklandırarak, hepsini Rusya’ya bağımlı hale getirmeye çalışmasında, büyük katkısı olmuştur. Bu jeopolitik manevra, açık bir şekilde Moskova tarafından yönetilmiş ve sonuçta eski Başkan Eduard Şhevarnadze’nin yönetimindeki, Gürcistan Hükümeti’nin, Rus birliklerinin varlıklarını varlığını kabul etmesindeki baskının sağlanmasında, başarılı olmuştur.³⁰⁴ Aynı zamanda, Gürcistan’ın askeri askeri üslere vermiş olduğu haklar ile, Rus Barış Gücünün, Abhazya ve Güney Osetya’daki varlıklarına rağmen, bu bölgedeki etnik anlaşmazlıklar, çözümsüz kaldı ve Rusya, Gürcistan’ın bölgesel bütünlüğünü kazanması için etkili bir işbirliğini kabul etmedi. Gürcistan hükümetinin, Abhazya ve Güney Osetya üzerinde, hiçbir etkili kontrolü olamamıştır.³⁰⁵

*“Gürcistan, uzun zamandan beri Rusya’nın, Abhazya’nın ayrılıkçılık hareketine yaptığı, resmi olmayan yardımlardan dolayı sıkıntılar duymaktadır. Tiflis, ayrıca Abhazya’daki Rus Barış Gücünün, NATO birlikleri ile değiştirilmesini savunmuştur.”*³⁰⁶

Gürcistan bir yandan ekonomik, etnik ve siyasi sorunlarla meşgul iken diğer yandan Türkiye ile ilişkileri geliştirme yönünde büyük çaba sarfetmektedir. Türkiye’yi hem batıya açılan bir kapı ve ekonomik gelişmesine katkıda bulunabilecek bir ekonomik güç, hem de RF’nun nüfuzunu dengeleyebilecek bir komşu olarak görmektedir. Bu niyetin bir yansıması olarak, Türk-Gürcü siyasi ilişkileri, en üst düzeyde pürüzsüz bir şekilde devam etmektedir. Özellikle, 2000-2001 döneminde Türkiye-Gürcistan askeri ilişkileri ivme kazanmıştır.

³⁰³ a.g.m., s.54-55.

³⁰⁴ Rus askeri birlikleri, Gürcistan’ın Vaziani yakınındaki Tiflis, Akhaltinski, Batum (Acaristan) ve Gdauta (Abhazya) bölgelerine yerleştirilmişti. a.g.m., s.57.

³⁰⁵ a.g.m., s.57.

³⁰⁶ a.g.m., s.57.

Rusya, Gürcistan'daki boşalttığı asker ve teçhizatı, Ermenistan'daki Türkiye sınırına yakın, Gyumri üssüne aktardı. Kalan malzemeler ile Azerbaycan'dan alınan bölgelerdeki, Ermenistan birlikleri donatılmıştır.³⁰⁷

Gürcistan, son yıllarda, Azerbaycan'ın bölgede, Türkiye ile oluşturduğu stratejik ittifaka da katılmıştır. Sonuçta, Türkiye ve Batı ile olan askeri ve teknik işbirliği esasen artarken, komşu ülke olan Azerbaycan ile kurulan stratejik işbirliği, Gürcistan'ın dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır.³⁰⁸

Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Supsa petrol boru hatları, bu hatların en önemli geçiş noktasında bulunan Gürcistan için, başka bir stratejik kazanç olmuştur. Birçok stratejiste göre bu boru hatları, Gürcistan'ın politik istikrarında ve ekonomik kazanımında büyük yer tutmaktadır.³⁰⁹

Gürcistan, ülke içindeki Rus askeri varlığına son vermek ve Rusya'nın ülkedeki nüfuzunu azaltmak, aynı zamanda Almanya, Türkiye ve işbirliği içinde olduğu diğer ülkelerin de desteğiyle savunma yeteneklerini artırmaya gayret etmektedir. Gürcistan Devlet Başkanı, RF' nun muhalefetine rağmen Gürcistan'ın İsviçre modeline benzer tarafsız bir devlet olarak kalacağını, ancak güvenliği açısından nihayetinde NATO'ya girmekte ısrarlı olduklarını vurgulamıştır.

BDT Ortak Güvenlik Anlaşması'na başından itibaren katılmayan Ukrayna ve Moldova ile, bu gruba daha sonra katılan Azerbaycan, Özbekistan ve Gürcistan'ın ilk etapta, ekonomik amaçlarla oluşturdukları grubun, son zamanlarda askeri ve siyasi boyutlarda da ortak hareket etme çabası içinde olduğu görülmektedir.

Gürcü ekonomisinin bugünlerde karşılaştığı en önemli problem, ülke ekonomisinin içinde bulunduğu bunalım durumuna, optimal bir çıkış yolu bulmak ve buna uygun önlemleri almaktır. Uluslararası finans kurumlarından (IMF ve Dünya Bankası), alınan finansal yardımla sağlanan mali istikrar, Gürcistan ekonomisinin olumlu bir özelliği olarak değerlendirilebilir. Ancak mali istikrar ve bunu destekleyecek sanayi büyümesi gereklidir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü sanayiye ilk büyük darbeyi vurmuştur. Gürcü sanayi tesislerinin büyük çoğunluğu ciddi biçimde kendi kapasitelerini yeniden yapılandırmadan ve modern teknolojileri kullanmadan rekabet edemezler. Üretilen

³⁰⁷ a.g.m., s.58.

³⁰⁸ a.g.m., s.59.

³⁰⁹ a.g.m., s.59.

malların düşük kalitede olması sorunu da önemlidir. Gürcistan BDT ülkelerinin arasında gelişmeye başlayan bütünleşmeyi desteklemeye ve diğer BDT ülkeleri de batı teknolojilerini benimsemeye çabalamadığından, eski ilişkileri canlandırma hayaline gitmiştir. Ancak Gürcistan ve diğer post-komünist ülkeler, yalnızca modern Batı teknolojilerine yönelmeyi tercih ederlerse yaşayabileceklerini bilmektedir.³¹⁰

3.4.4 Ermenistan'ın Kafkasya Politikaları

*“Sovyetler Birliği'nin son yıllarında, Ermenistan, Azeri azınlığın, 1988-1989'da Ermenistan'dan kaçmasından sonra, eski Sovyetlerin en işgalci cumhuriyeti oldu. SSCB'nin dağılmasından sonra, Ermenistan hemen Rusya'ya dönerek, Dağlık Karabağ'ın kontrolünü, Azerbaycan'dan almak için çalıştı.”*³¹¹ 1995'te, Ermenistan hükümeti, Rusya ile imzaladığı anlaşma çerçevesinde, Moskova'ya iki ana üs ve en azından 20 bin askerlik 4.Rus Askeri Birliğini yerleştirmesine izin verdi.³¹² Ermenistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Moskova ile ilişkileri en iyi olan ülke konumundadır.³¹³ Ermenistan'ın, RF ile iyi ilişkiler kurmasının temelinde; askeri gücünün yetersiz oluşu, ekonomik ve siyasi olarak yeterli olmayışı, jeopolitik konumunun önemli olmayışı, denize çıkışı bulunmayışı, yeni komşuları ile tarihsel düşmanlığının oluşu, soykırım iddiaları, bu ülkelerden toprak isteğinde bulunuşu ve buradaki Ermeni azınlıkları evsahibi ülkelere karşı kışkırtma girişimleri ile uzlaşmaz yaklaşımı yatmaktadır. Bu nedenle; Rusya, Ermenistan için bir denge, koruma ve destek anlamındadır.

Bağımsızlığından beri Ermenistan ekonomisi özellikle, Dağlık Karabağ'daki savaş ve Pazar ekonomisine geçiş nedeniyle birçok ciddi kesilmelere uğradı. Ermenistan; Avrupa, Kuzey Amerika ve Uzakdoğu pazarlarından uzak olduğundan, yabancı yatırımlarda düşük kalmıştır. Buna ek olarak, Ermenistan-Türkiye ve Ermenistan-Azerbaycan arasında uzun zamandır süren, acı ve gerilim dolu ilişkiler nedeniyle, Ermenistan'ın direkt olarak komşuları ile ticareti

³¹⁰ Vladimir PAPAVAL; Teimuraz BERIDZE “Gürcistan'da Sanayi Politikası ve Ticaret Rejimi, **Avrasya Etüdleri Dergisi**, Sayı:15, Ankara,1997.

³¹¹ NURIYEV, **a.g.m.**, s.52.

³¹² Rusya ve Ermenistan, birçok askeri antlaşma yapmış olmasına rağmen, 1995'teki Rus-Ermeni askeri birliği, Sovyetler Birliği'nden sonraki dönemde, iki ülke arasında olan genişleme stratejisi işbirliği adına ilk adımdı. Kasım 1995'te Ermenistan, tek bir Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) hava savunma sisteminin kurulmasına ilişkin antlaşmayı kabul etti.**a.g.m.**, 52-53.

³¹³ **a.g.m.**, 52-53.

engellenmekteydi. Ermenistan'ın batıya yakın komşuları ve genel olarak Batı dünyasına karşı, "kendini tecrit etme" politikası, kara ile kuşatılmış bu ülkeyi, ekonomik ve askeri destek yönünden, Rusya'ya tamamen bağımlı hale getirmiştir. Sonuç olarak, Ermenistan, RF'nun en sadık kölesi haline gelmiş ve özellikle Erivan, Kremlin'in, Transkafkasya'daki liderlik stratejisinin kuklası olmuştur.³¹⁴

Ermenistan, çok önemsiz jeostratejik ve politik konuma sahip, kapalı bir devlettir. Denize çıkışı yoktur. Dağlık Karabağ'ı işgalinden bu yana Türkiye ve Azerbaycan tarafından, Ermenistan'a ambargo uygulanmaktadır. Bu durumu göz önünde bulunduran Ermeni stratejistleri, Dağlık Karabağ konusuna sadece, Rusya-Ermenistan ilişkileri çerçevesinde bakmayı, kabul edilemez bir seçenek olarak görmektedir. Ermeniler, dış güçlerin, "frenleme ve dengeleme ilkeleri"ne dayanan doktrini tercih etmektedir. *"Bu doktrinin genel özellikleri şunlardır"*³¹⁵

- *Ermenistan, kendi önemsiz/zayıf jeopolitik konumunu, jeopolitik konumu daha iyi olan komşularına karşı ithamlarda bulunmak suretiyle, kuvvetlendirmeye ve açığını kapatmaya çalışmaktadır.*

- *Ermenistan, "kendini keşif ve entegrasyon politikaları"nı bir arada yürütmektedir. Buna göre entegrasyon koşulları, Ermenistan ulusal çıkarları bakımından değerlendirilmekte, küreselleşme süreci, "kendini tecrit politikasına" uygun gelmedikçe kabul edilmemektedir.*

- *Ermenistan, Rusya ve Türkiye'nin bütünlükle, Batının Kafkaskarlardaki çıkarlarını dengelemekte, "politik ve ekonomik yayılmacılığı" frenlemektedir."*

Ermeni stratejistlerine göre; Kafkaslarda, sadece Ermenistan, bölgenin tek eksenli olmasının zararlarını görmekte ve buna karşı çıkmaktadırlar. Bu düşünceye göre; Gürcistan ve Azerbaycan'ın, Batıya entegrasyonunun, kendisine zarar vereceğinden korkan Ermenistan, diğer devletlerin (Rusya ve İran) de, Kafkaslarda bulunmasına çaba göstermektedir. Amaç; bölgede küresel ve bölgesel güçlerin (Rusya, ABD, İran) birbirini frenlemesini/dengelemesini sağlamaktır. Ermenistan frenleme stratejisini; Ermenistan'ın misyonu olarak görmektedir.³¹⁶

Tarihi gelişim ve Ermenistan'ın son defa bağımsızlığını kazanmasından sonra yaşanan gelişmeler, Ermenistan'da halen etkili bir güce sahip çevreler ile

³¹⁴ a.g.m., 54.

³¹⁵ Haledin İBRAHİMLİ, *Değişen Avrasya'da Kafkasya*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s.49.

³¹⁶ a.g.e., s.49.

birlikte, Ermeni Diasporası'nın dizginlerini ellerinde tutan çevrelerin, başlıca iki amacı olduğu görünümünü vermektedir. Bunlardan birincisi; Sovyetlerin dağılması sonucu bölgede meydana gelen kuvvet boşluğu ve zafiyetten faydalanarak Ermenistan'ı Kafkaslar'ın en güçlü devleti durumuna getirmek, diğeri ise; hayal ettikleri, Büyük Ermenistan devletini; Türkiye, Azerbaycan ve Nahçıvan toprakları üzerinde kurarak büyütmek ve güçlendirmektir.

Ermenilerin, Karabağ'da oluşturdıkları krizin kaynağında yatan, belli başlı sebeplerden biri de, "Denizden Denize Büyük Ermenistan" ülküsünü gerçekleştirmek arzusudur. Bu noktada Karabağ bir adımdır, ara hedef durumundadır ve Karabağ'da devletleşme çalışmalarına hız verilmiştir. Çünkü Karabağ stratejik konuma sahiptir. Dağlık Karabağ ve yakın çevresi, İran ve Hazar Denizi'ne kadar olan coğrafyaya hakim bir bölge olup, savunmaya da son derece elverişlidir. Nitekim tarihte Azerbaycan'a yönelik taarruzların genellikle durdurulduğu yer, yine bu bölge olmuştur. Bundan dolayıdır ki, Sovyetler Birliği'nin, Kafkas ordusunun karargahı olarak bir zamanlar yine bu bölge seçilmiştir. Bugün Dağlık Karabağ'ı işgal altında tutan Ermenistan'ın, yarın Ermenistan ile Karabağ arasında kalan bölgeleri de talep etmesine şaşırmmamak gerekir. Azerbaycan'a bağlı, Nahçıvan bölgesi üzerindeki emellerini ise şimdiden açığa vurmuştur.³¹⁷

Ayrıca Ermenistan, Gürcistan'ın Türkiye'ye komşu yörelerindeki Ermeni nüfusunu (Cevahati bölgesi Ermenileri) artırarak bir başka cephe daha açmak peşindedir. Ermenistan'ın politikalarına göre, Dağlık Karabağ sorunu, Gürcistan'ın da çıkarlarına uygundur. Çünkü Ermenistan-Azerbaycan çatışması, Gürcistan'ın bölgedeki konumunu kuvvetlendirmekte, ona tarafsız arabulucu, bazı durumlarda hakem olma fırsatı vermektedir. Bu durumda, Ermenistan'ın tezi, Gürcistan'ın bölgede güçlenmek için Dağlık Karabağ'da, Ermeni ulusal çıkarlarına karşı çıkmamalıdır.³¹⁸ Bu görüşe göre; Gürcistan'da mevcut Ermeni azınlığı (Cevahati Ermenileri), Gürcistan kamuoyu üzerinde, Azerbaycan'a karşı, Ermenistan'ı destek yaratma potansiyeline ulaşmalıdır. Çünkü sonuçta, iki ülke halkının büyük çoğunluğu da Ortodoks Hristiyan'dır.

³¹⁷ HAK, *Tarihi Boyutları ve Muhtemel Gelişmeler Işığında Türk-Ermeni İlişkileri*, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, Şubat 1997.

³¹⁸ İBRAHİMLİ, *a.g.e.*, s.52.

*“Ermeni milliyetçiliği, “din milliyetçiliği”dir. Ermeni din milliyetçiliği, içine kapanmayı, kendini tecrit etmeyi amaçlamaktadır. Kendini Kafkasya halklarından ve bütünlükte komşularından farklı görme, çoğu zaman onlarla çatışma, yani teçritçilik, Ermeni ulusal çıkarlarının temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple de, Ermeniler dünyanın her yerinde yaşamalarına rağmen, kendi devletlerinde kendileri dışında, hiç kimsenin yaşamasını istememektedirler. Hatta komşu Hristiyan Gürcülerin bile, Ermenistan’da yaşamasına olanak tanımamaktadırlar.”*³¹⁹

Ermeni ulusal çıkarlarının ve Ermenistan’ın devlet politikasının oluşumunu etkileyen, üç faktör mevcuttur. Bunlar; Dünya Ermenileri (diaspora), Ermenistan Ermenileri, Dağlık Karabağ Ermenileridir. Her üç faktör, 19’uncu Yüzyıl sonlarında, sistemli bir biçimde ortaya koyulan, Ermeni ulusal ideolojisinin oluşumuna katılarak, bir uzlaşma sağlamıştır. Ermeni ulusal ideolojisi, Taşnaksütyun (Devrimci Ermeni Federasyonu) partisinin savunduğu, “Ermeni Sorunu”, yani “Haydat” ideolojisidir.³²⁰

*“Haydat ideolojisine göre; Ermeni ulusal çıkarları doktrini, üç hedefi amaçlamaktadır:*³²¹

- *Kaybedilmiş toprakların iadesi ve Birleşik Ermenistan ulus devletinin oluşturulması (Büyük Ermenistan hedefi),*
- *Dünyadaki Ermenilerin, kendi ulus devletlerine dönerek, yerleşmesini sağlamak,*
- *Sosyal devlet oluşturmaktır.”*

Ermenilerin bu anlayış içerisinde eğitilmesi, yani “kaybedilmiş topraklar” ve “dış saldırıların kurbanı” söylemlerine kendilerini inandırmaları ve bunların su götürmez gerçek olarak, yeni nesillere aşılmasıdır. “Kaybedilmiş topraklar” kavramı; Türkiye’nin Van ilini, Azerbaycan’ın Nahçıvan, Dağlık Karabağ ve Klür Nehri’ne kadar olan bölgeyi, Gürcistan’ın Borçalı ve Cevahati bölgelerini kapsamaktadır. Ermenistan, Türkiye’ye toprak ve soykırım, Azerbaycan ve Gürcistan’a arazi ve uygarlık iddiaları öne sürmektedir.³²²

Kafkasya halklarının ulusal bağımsızlık yaptığı sırada, Ermenileri ulusal toprakların iadesi ve arazilerin kurtarılması (başta Dağlık Karabağ olmak üzere)

³¹⁹ a.g.e., s.43.

³²⁰ a.g.e., s.43-44.

³²¹ a.g.e., s.44.

³²² a.g.e., s.46.

sorunu rahatsız etmiştir. Bu nedenle de Ermeni ulusal bilincinde, “kaybedilmiş ulusal toprakların iadesi”ni hedeflemeyen, ulusal bağımsızlık mücadelesinin, hiçbir anlamı ve yeri yoktur. İktidara kim gelirse gelsin, Moskova ile Erivan arasındaki ilişkilerin anlamı hiçbir zaman değişmemiştir. Bu durumda, Ermenistan hiçbir zaman sırasıyla, Rusya İmparatorluğu, SSCB ve günümüzdeki RF’ndan kopma ve kurtulma konusu, Ermenistan’ın ulusal bağımsızlık mücadelesinin bir parçası değildir.³²³ Rusya tarafından, Kafkasya’da, 1943-1944 yıllarında uygulanan sürgün politikasında, Ermeniler, göç ve sürgünlerin dışında tutulmuştur.³²⁴

Rusya; Ermenistan’ı Türkiye’ye karşı sınır bekçisi olarak görmüş, onun Türk düşmanlığı üzerine kurulu temel politikasına, kendi politikası ile eşdeğer olduğu için anlayışla yaklaşmış, bölgesel ekonomik dengelerde de onun refahını daima ön planda tutmuştur. Ermenistan, stratejik ve ekonomik faktörler nedeniyle, Rusya’nın etkisi altında kalmaya devam edecektir. Ermenistan, her zaman olduğu gibi Rusya’nın jeopolitik müttefiki olarak kalacaktır. Rusya; Ermenistan’ı batıya yakın olan Azerbaycan (Hazar Havzası enerji kaynakları ve Dağlık Karabağ meselesi), Gürcistan (Rus üslerinin durumu ve Cevaheti Ermeni sorunu) ve özellikle de dünyanın bu bölgesinde tek NATO ülkesi olan Türkiye’ye karşı fayda sağlamak için kullanacaktır.³²⁵

Tarih ve coğrafya nedeniyle, Türkiye’nin Ermenistan’dan etkilenmesi kaçınılmazdır ve bilinen gerçek, bu etkilerin genelde olumsuz bir çizgide seyrettiğidir. Türkiye’nin bütün iyi niyetine ve insancıl yaklaşımına rağmen, Ermeniler’in toprak talepleri, Türk düşmanlığını propaganda yapmaları ve soykırım iddialarını sürdürmeleri nedeniyle Türk-Ermeni ilişkileri asla karşılıklı güven ve dostluk zeminine oturtulamamaktadır.

Ermeni milli hedeflerinin, Türkiye’nin bağımsızlık egemenlik ve toprak bütünlüğü ile doğrudan ilgili olması, olumsuz statükonun en önemli motifi durumundadır. Ermeni hedeflerinin değişmemesi halinde bu olumsuzluğun da sürüp gitmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bu durum bölgedeki barış ve istikrarı etkilediği gibi, Ermenistan’ın Türkiye kaynaklarından yararlanmasını da engellemektedir. Ermeni hedeflerinin Azerbaycan’ın toprak bütünlüğüne de yönelmiş olması, Türkiye-

³²³ a.g.e., s.47.

³²⁴ YANAR, a.g.e.;s.31.

³²⁵ NURIYEV, a.g.m., 52-53.

Azerbaycan ilişkilerinin temposu ve hacmi üzerinde de etkili olmaktadır. Örneğin, barış döneminde Azerbaycan'a yapılan yardımlar ile işbirliğinin artması gayet doğal karşılanırken, çatışma döneminde bu ilişkilerin mümkün mertebe tarafsızlık politikaları ile kontrol altında tutulmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Bu örneğin tersi de Türkiye'yi olumsuz etkilemektedir. Ermenistan'a elektrik ihraç etme kararı, Türk ekonomisine katkısı yanında, Ermenistan'a "Türkiyesiz olamayacağını" ispatlama fırsatı vermişken, Azerbaycan'da hiç de hoş karşılanmamış ve tepki görmüştür.³²⁶

Kafkaslarda gelecekte de, Türkiye için problem çıkarmaya aday ülke olarak başta yine Ermenistan gelmektedir. Çünkü bu devlet, kendi siyasi ve emperyalist emelleri için, Kafkaslar'ın zaten karmaşık olan çok faktörlü yapısı içine, dış faktörleri de çekmeyi, dış politikasının başlıca ilkesi haline getirmiş bulunmaktadır. Bu durum, Türkiye-Ermenistan ilişkileri düzgün bir çerçeveye girmediği sürece, Türkiye'yi bölge dışı ve özellikle Rusya ve batılı devletlerle karşı karşıya bırakabilecek riskler taşımaktadır.

³²⁶ Suat İLHAN, **Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara , 1999., s.28.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN KAFKASYA POLİTİKASI VE KAFKASYA’DAKİ GÜÇ MÜCADELELERİNİN TÜRKİYE’YE YANSIMALARI

Bu bölümde; Kafkasya ile tarihi, sosyo-kültürel, soy, dil ve din bağlantısı bulunan, doğrudan sınırı bulunduğu için doğu güvenliğini yakından ilgilendiren, ekonomik, siyasi ve askeri işbirliği ve dayanışması olan Türkiye’nin, Avrupa Balkanları olarak adlandırılan bu bölgeye yönelik ve milli çıkarları, hedefleri ve politikaları ortaya konacaktır. Bununla birlikte diğer güç merkezlerinin, bölgeye yönelik ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel politikalarının Türkiye’ye yansımaları ve etkileri de incelenecektir.

4.1.Genel Değerlendirme

*“Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney arasında geçiş bölgesi olan Kafkasya, Soğuk Savaş Sonrası dünya düzeninde, Avrasya’da kurulan enerji ve ulaştırma koridorlarının kesiştiği noktada yer almaktadır. Bu konumuyla, stratejik pozisyonu daha da gelişen bölge, tüm Avrasya’da istikrar ve refahın tesisi açısından da giderek artan bir öneme sahip olmuştur.”*³²⁷

*“Uluslararası stratejik boyutunun yanı sıra, komşu Kafkasya bölgesindeki istikrar ve refah, Türkiye’nin kendi güvenliği ve istikrarı bakımından özel önem taşımaktadır. Kafkasya, Türkiye’nin Orta Asya’ya açılan doğal kapısı durumundadır. Türkiye’nin ayrıca, Kafkasya bölgesindeki halklarla siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bağları vardır. Bölgede; barış, istikrar ve işbirliğinin korunması, Türkiye için büyük önem taşımaktadır.”*³²⁸

Türkiye, dünyanın en önemli üç kriz bölgesinin ortasında yer almaktadır. Bu bölgelerden özellikle ikisi (Kafkaslar ve Ortadoğu), sahip oldukları enerji kaynakları ile dünya devletlerinin ilgi alanı içinde bulunmakta ve bu devletlerin rekabet sahası olmaktadır. Bu durumun bölge istikrarı için olumlu olduğunu söylemek ise güçtür.

³²⁷ T.C.Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Güney Kafkasya Ülkeleri İlişkileri, <http://w.w.w.mfa.gov.tr/Turkce/grupa/Kafkasya.htm> (04.10.2006)

³²⁸ <http://w.w.w.mfa.gov.tr/Turkce/grupa/Kafkasya.htm> (04.10.2006)

Türkiye’yi çevreleyen bu kriz bölgelerinde, uluslararası yardıma ihtiyaç duyulmayacak şekilde istikrarın sağlanması kısa vadede mümkün görülmemektedir.

*“Kafkasya coğrafi konumu itibariyle, Türkiye ile aynı coğrafyanın bir uzantısı olması nedeniyle bir bütün kabul edilmektedir. Nitekim, Anadolu ve Kafkasya için kullanılan, “Küçük Asya” ve “Ön Asya” tanımlamaları da bunun bir göstergesidir. Bu coğrafi yakınlık, aynı zamanda bu bölgenin tarihi, demografik, kültürel ve siyasi gelişimlerini de belirlemiştir. Dolayısıyla, Türkiye’nin Kafkasya ve Kafkasya’daki ülke ve topluluklar ile ilişkilerini geliştirmesini, ya da ilgilenmesini gerektiren bu yakınlık, aynı zamanda, SSCB sonrası bölgede meydana gelen oluşumlar itibarı ile gündeme gelen şartlar nedeniyle, daha fazla önem kazanmıştır.”*³²⁹

*“Türkiye’yi, Kafkaslar’dan ayrı düşünmek mümkün değildir. Kafkaslar; Türkiye’nin uluslararası dış politikalarının etkisi yanında, bölgedeki Türk unsurların varlığı ile iç politikasında da önemli rol oynamaktadır. Orta Asya Cumhuriyetleri ile Türkiye’nin temasının sağlanmasında, Kafkaslar adeta bir köprü vazifesi görmektedir”.*³³⁰ *“Bu nedenlerle, Türkiye’nin çok yönlü olarak ilgilenmek zorunda olduğu Kafkasya”*³³¹;

- *Doğu Anadolu Bölgesinin savunması ve güvenliğinin sağlanması,*
- *Orta Asya ve İdil-Ural bölgesindeki, Türk ve Müslüman ülke ve topluluklar ile, irtibatını sağlaması ve ilişkilerini güçlendirilmesi,*
- *Çoğu Türk ve Müslüman olması ve genel olarak, Türkiye’ye yakınlık duyan bölge halkı ile sosyo-ekonomik ve politik ilişkiler kurulmasının temin edilmesi,*
- *Stratejik yer altı zenginlikleri ve petrol yatakları nedeniyle, uygun hammadde ve pazar olanağı oluşturmaları,*
- *RF’ nin; güneye sıcak denizlere ulaşmasının engellenmesi ve Türkiye için tehdit olmaktan çıkartılması gibi temel konularda, avantajlar sağlayacak bir bölgedir.”*

SSCB’nin çözülmesinden sonra Türkiye, dış politikasının şeklini, içeriğini ve kapsamını değiştirmiş, Kafkasya ve Orta Asya’da ortaya çıkan bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkışını büyük bir coşku ile karşılamıştır. Türkiye’nin önüne çıkan bu yeni Jeopolitik ortam, gerçekte uluslar arası ortamda, Türk kimliğinin

³²⁹ YANAR, a.g.e., s.75-76.

³³⁰ KEMİK, a.g.m., s.164..

³³¹ YANAR, a.g.e., s.76.

ağırlığını hissettirebilecek bir olgu olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'nin, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerindeki, ülke ve topluluklarla kültür, dil, tarih, soy birliği ve coğrafi yakınlığı ön plana çıkmıştır. Ancak, Türkiye'nin, Kafkasya ve Orta Asya'da aktif bir politika yürütme arzusu, erken dönemlerde bile Rusya, İran ve Türkiye'yi karşı karşıya getirmiştir.³³²

SSCB'nin dağılmasıyla, yeni Müslüman Türk cumhuriyetlerin ortaya çıkması ve Türkiye'nin bu alanlarda, etkisini geliştirmek istediğine ilişkin korkular, Türkiye ile Rusya arasında gerginlik unsurunu oluşturdu. İlk dönemde, "Adriyatik'ten Çin Denizi'ne Türk Dünyası" söylemi ve Türki cumhuriyetlerde, Türkçe alfabenin kabul edilmesi yönünde girişimler, Rusya'yı oldukça tedirgin etmiştir.³³³

*"1991'in ilk periyodunda, Türkiye'nin, Kafkasya ve Orta Asya ile ilişkileri konusunda yaratılan, aşırı beklentiler ve coşku, yakın dönemde yerini daha temkinli ve ölçülü bir politikaya bırakmıştır. Bu ilk coşku döneminde, güç kazanan beklenti ve duygusallığın temelinde, büyük bir olasılıkla, radikal dinci İran'a karşı, bir denge unsuru olarak, laik Türkiye'ye yönelik, Batılı ülkelerden yapılan telkinler etkili olmuştur. Nitekim, 1991-1992 yıllarında, gerek Türkiye'nin dış politika çevrelerinde, gerekse ABD'de, Türkiye'nin, Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri ile ilişkiler açısından sahip olduğu imkan ve kabiliyetler, gereğinden fazla abartılmıştır."*³³⁴

Anadolu dışındaki Türk ve Türkiye'ye yakınlık duyan Müslümanlar ile ilgisi, sadece Bulgaristan, Yunanistan, Kıbrıs ve Avrupa ülkelerindeki vatandaşlarla sınırlı olan ve bu nedenle, Kafkasya ve Orta Asya'daki ülkeler hakkında belirli bir hazırlığı olmayan, Türkiye için, gelişmeler bir baskın niteliğinde ortaya çıkmıştır.³³⁵ Bu açıdan, Türkiye zorlamayla, Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelme ihtiyacı duymuştur veya daha doğrusu ilgilenmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla alt yapıya sahip olmaksızın başlayan bu coşku dönemi, aynı zamanda Türkiye'nin iç ekonomik ve siyasi sorunlarının, Kafkasya ve Orta Asya'da beklendiği ölçüde, aktif bir politika yürütmesinin zor olduğunun anlaşılmasıyla sonuçlanmıştır. Zira Türkiye, ciddi, ekonomik ve finansal sorunlarının yanı sıra, mevcut maddi imkanlarının önemli

³³² a.g.e., s.76.

³³³ Erel TELLAL, "SSCB 'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Der.:Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.543.

³³⁴ a.g.e., s.78.

³³⁵ a.g.e., s.78.

kısmını kullandı³³⁶, “Güneydoğu Anadolu Sorunu“ ile uğraşmak zorunda bırakılmıştır.

*“Kafkasya’daki istikrarın sağlanması açısından, Türkiye’nin önemi son derece kritiktir. Avrupa ve Asya’nın bölünmüşlüğü’nün kalktığı ve istikrarlı bir Avrasya’nın oluşturulmaya çalışıldığı ortamda, Kafkaslar’ın sisteme kazandırılması için, Türkiye’nin artan jeostratejik önemi bulunmaktadır.”*³³⁶

SSCB’nin dağılmasından sonra, bölgede ortaya çıkan boşluğun, köktendinci ülkeler tarafından doldurulma ihtimaline karşı, bölgede birçok yönden yakınlığı bulunması ve Batı bloğunda güvenilir bir ülke olması nedeniyle, ABD başta olmak üzere, Batılı ülkelerce teşvik edilen Türkiye; ekonomik gücünün sınırlarının farkında olarak, bu bölgelere yönelik politikalarını, Batı ile işbirliği üzerine kurmuştur. Bu yaklaşım, bölge ülkeleri ile sahip olduğu kültürel ve milli bağların verdiği avantajları, batı sermayesi ile bütünleştirmek olarak tanımlanabilmektedir. Ancak, ABD ve Avrupa ülkeleri, Kafkasya ve Orta Asya’ya yönelik yatırımlarında Türkiye’nin aracılığına ihtiyaç duymadan hareket etmiştir.³³⁷

Özellikle, 1992 sonrasında itibaren, Batılı ülke yönetimlerinin, Türkiye’ye yönelik bakış açılarında, Rusya lehine gelişen politika değişikliği sonucu, Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya ülke toplulukları ile ilişkilerde yalnız bırakılmıştır.

Batı bloku ile Rusya arasındaki antlaşmaların izlerini, Azerbaycan’daki darbe, Dağlık Karabağ sorunu ve Bakü petrol boru hattı gibi gelişmelerde açıkça görmek mümkündür. Günümüzde oldukça sınırlı olmakla birlikte, kendi maddi ve manevi potansiyeli ile tek başına hareket etmek zorunda bırakılan, Türkiye karşısında, Batılı ülkelerin tavrı düşündürücüdür. Bütün olumsuz şartlara rağmen, Türkiye ekonomik ve siyasi sorunlarını çözüp, Avrupa ile bütünleşme sürecinde ilerlediği oranda, Kafkasya ve Orta Asya’daki ülke ve topluluklar için, bir çekim merkezi haline gelebilecek ve RF ’nun etkisini ortadan kaldıracaktır. Ancak, Türkiye’nin, kısa ve orta vadede, Kafkasya ve Orta Asya’da önemli roller oynayacağı kesin olmakla birlikte, Azerbaycan petrollerinin paylaşılması konusunda görüldüğü gibi, Batı’nın desteğini elde edemediği sürece zorlanacaktır. Bu

³³⁶ KEMİK, a.g.m., s.164.

³³⁷ YANAR, a.g.e., s.79.

çerçevede, Türkiye'nin en önemli stratejisi; "Batıyla birlikte hareket ederek, Kafkaslar'ın tekrar Rus hakimiyetine girmesine engel olmaya çalışmak"tır.³³⁸

4.2. Türkiye'nin Kafkasya Hedefleri ve Politikaları

4.2.1.Kafkasya'nın Türkiye Açısından Önemi

Kafkasya, dünya politikası ve Türkiye için, bir çok sebepten dolayı önemlidir. Kafkasya bölgesi, "Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney" arasında, geçiş bölgesi olmak gibi bir özelliğinden dolayı stratejik öneme sahiptir. Soğuk Savaş sonrası gelişmeler, bölgenin stratejik pozisyonunu daha da geliştirerek, bölge tüm Avrasya'da, istikrar ve refahın tesisi için, giderek artan bir önem kazandı. Bölgenin, Avrasya için stratejik öneminin yanında, Kafkasya bölgesindeki istikrar ve refah, Türkiye'nin, kendi güvenliği ve istikrarı bakımından, özel önem arz etmektedir. Kafkasya'yı, Türkiye'nin, Orta Asya'ya açılan doğal kapısı olarak, kabul etmek mümkündür.³³⁹

*"Kafkasya, Anadolu coğrafyasının bir uzantısı, tamamlayıcısıdır. Türkiye'nin jeostratejik ufku, stratejik ilgi alanı Kafkasya'ya uzanır. Türk kimliğinin, daha hakçası Türk kültürünün geleceğe yönelik evrensel değer ve ağırlığı, Kafkasya'daki gelişmelerle doğrudan ilgilidir."*³⁴⁰

Bölge, aynı zamanda Türkiye için, güvenlik bağlamında, tehdit kaynağı olarak da algılanabilir. Kafkasya'da, keskin etkin ayrılıklar bulunmakta olup, bu durum yeni sorunların ortaya ıkması için uygun bir zemin hazırlamaktadır. Bölgedeki sorunlar, çatışmalar ve özellikle Ermenistan ile, iyi gitmeyen ilişkiler, bölgeyi güvenlik bağlamında da Türkiye için önemli ve hayati hale getirmektedir.³⁴¹

Bu bölge; Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan güç boşluğunun bulunduğu ve bu nedenle güç mücadelelerinin yaşandığı, önemli istikrarsızlıkların ortaya çıktığı, Türkiye'nin yanı başında ve onun milli menfaatleri ile milli güvenliğini etkileyen bir bölgedir.

Rusya Federasyonu'nun, Kafkaslar' da bulunan askeri varlığı da, Türkiye'nin güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Rusya Federasyonu bu bölgeyi, "arka bahçesi" başka bir ifadeyle, "yakın çevresi" olarak nitelendirmekte

³³⁸ KEMİK, a.g.m., s.164.

³³⁹ İdris BAL , "Türkiye-Ermenistan İlişkileri", Der: İdris BAL, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, 2.Baskı, Nobel Yayın, Ankara, Ocak 2004, s.398.

³⁴⁰ İLHAN, age., s. 100

³⁴¹ BAL , a.g.m., s.398.

ve etki alanında bulunduğunu belirtmektedir.

Bu coğrafya; tarih, dil, din ve kültür bağı ile bağlı olduğumuz Türk cumhuriyetlerinin yer aldığı bir bölge olmasının yanında, SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan milliyetçilik cereyanlarının etkisiyle, öz benlikleri ve kültürlerini canlandırmak için yardım bekleyen, çok sayıda Türk topluluğunun da yer aldığı bir bölgedir. Özellikle Orta Asya'da bulunan, bu Türk devlet ve toplulukları ile irtibat Kafkasya ve Hazar Denizi üzerinden gerçekleşmektedir. Laik ve demokratik Türkiye'yi model olarak almak isteyen, Rusya'nın, yüzyıllardır baskı ve zulmünü yaşamış ve serbest piyasa ekonomisi kurallarını benimsemeye istekli, güçlü bir Türk dünyası, Rus yayılmacılığı ve emperyalizmine karşı, Türkiye'nin güvenliği bakımından da önemli görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye, bu devlet ve toplulukları, Rusya Federasyonu'na karşı, bir garanti olarak görmektedir. Bu durum ise, Türkiye'nin güvenlik politikalarında göz önüne alınacak, diğer bir etken olmaktadır.

Stratejik öneminin ötesinde, hidrokarbon kaynakları (petrol ve doğal gaz) bakımından da, Transkafkasya ve Orta Asya bölgesi, zengin rezervleri ile, önem arz etmektedir. Bölge, Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde, Avrasya'da kurulan, enerji ve ulaştırma koridorlarının, kesiştiği noktada yer almaktadır. Bölge, boru hatlarının geçeceği ve geçtiği transit yol üzerinde yer almakta olup, Türkiye'nin savunduğu ve inşaatı tamamlanıp, faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı, bölgeden, Türkiye'ye uzanmaktadır. Bu hat ileride, Kazakistan ve Türkmenistan'dan ve hatta uzun vadede, Özbekistan'dan Türkiye'ye uzanacak, bir petrol ve doğalgaz boru hattı şeklini alabilir. Bölgenin zengin kaynakları, göz önüne alındığında, bölgedeki ticaret potansiyelinin de Türkiye için büyük olduğu ortaya çıkacaktır.³⁴²

Orta Asya'nın zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları ile tarım ürünlerinin, Türkiye üzerinden dünya pazarlarına açılması, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının hızlanmasına önemli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca başta enerji olmak üzere bu kaynakların bir kısmına Türkiye'nin de ihtiyacı bulunmaktadır.

Bölgenin öneminin etkisiyledir ki, 1991'de, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, Türkiye, Kafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını, hiçbir ayırım gözetmeden tanımış, bölge ülkeleri olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile

³⁴² a.g.m., 399.

işbirliği arzusunu ortaya koymuştur.³⁴³ Bu çerçevede, Türkiye, söz konusu ülkelerin bağımsızlıklarının pekiştirilmesi, toprak bütünlüklerinin korunması ve ekonomik potansiyellerinin hayata geçirilmesine önem atfetmektedir. Türkiye, ayrıca bölge ülkelerinin, NATO, AGİT ve Avrupa Konseyi gibi Avrupa-Atlantik ve KEİ gibi bölgesel örgütlerle bütünleşmelerini, aktif biçimde desteklemektedir. Bu desteğin temel nedeni; Türkiye'nin, SSCB sonrası, bağımsız olmuş yeni cumhuriyetlerin, dünya ile bütünleşmelerinin, bu cumhuriyetlerin güçlenmelerine ve böylece Rusya'nın bu cumhuriyetler üzerindeki etkisinin kırılabacağına olan inancıdır.³⁴⁴

Türkiye'nin, Transkafkasya ve Orta Asya cumhuriyetleri ile, iktisadi bütünlük sağlaması; Çin, Rusya, Hindistan, Doğu Avrupa ve Orta Doğu ülkelerinin bahsettiği geniş pazar olanaklarından, azami derecede yararlanma ve gelişmiş ülkeler veya bunların birlikleriyle, her sektörde, serbest rekabet gücü kazanmayı sağlayacaktır. Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne girme çabaları devam ederken, yeni bir alternatif olarak, Doğu piyasasına yönelmesi, pazarlık gücünü arttıracaktır.

SSCB'nin dağılması nedeniyle, Kafkasya'da RF ile Türkiye'nin ortak sınırı kalmamıştır. Bu nedenle, bu bölgede yeni oluşan statükonun devamı, Türkiye'nin güvenliği açısından çok önemlidir.

*“Türkiye özelde, Orta Asya ve Kafkasya'nın; genelde, Avrasya'nın Türkiye için bir büyüme alanı olduğunu anlama noktasına gelmiştir. Bugün kardeşlik ve dostluk kavramlarının, artık kapsamlı bir ekonomik işbirliği programı çerçevesinde, ortak büyüme ve ortak refahı hedeflemesi gerektiği, Türkiye'de tüm toplum kesimleri arasında genel bir kabul görmektedir.”*³⁴⁵

*“Türkiye'yi Kafkaslardan ayrı düşünmek mümkün değildir. Kafkaslar; Türkiye'nin uluslararası dış politikalarının etkisi yanında, bölgedeki Türk unsurlarının varlığı ile, iç politikasında da önemli rol oynamaktadır.”*³⁴⁶

*Orta Asya Cumhuriyetleri ile, Türkiye'nin temasının sağlanmasında, Kafkaslar adeta bir köprü vazifesi görmektedir.*³⁴⁷

³⁴³ a.g.m., 399.

³⁴⁴ a.g.m., s.399.

³⁴⁵ Ahat ANDİCAN, 21'inci YüzYılda İç Asya Sempozyumu, 3 Aralık 1998, İstanbul.

³⁴⁶ Tahir KUMKALE, “RF'nun Milli Menfaatleri ve Milli Hedefleri Işığında Türkiye'nin Kafkaslar Politikası ve Türk-Rus İlişkilerinin Genel Değerlendirmesi”, **Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu**, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 28-29 Nisan 1998, s.535.

³⁴⁷ a.g.m., s.535.

Rusya Federasyonu'nun mevcut problemleri ve ekonomik sıkıntıları yanında, askeri gücü, kültürel, ekonomik, demokratik yapısı çerçevesinde teşkil ettiği potansiyel tehlike karşısında, Kafkasların “barış kuşağı” ve Rusya ile bir “tampon bölge” teşkil etmesi, Türkiye için son derece önem kazanmaktadır.³⁴⁸

Ermenistan ve Gürcistan ile Türkiye arasında, muhtemel bir dostluk ve barış sürecinin doğması ve devamının sağlanması bu ülkelerin yararına olacaktır. Azerbaycan ile bazı engellerin mevcudiyetine rağmen dostluk, kardeşlik ve işbirliğinin sınırsız şekilde geliştirilmesi gerçekçi ve mümkün görülmektedir.³⁴⁹

*Kafkaslar, coğrafi yakınlık, ekonomik işbirliği imkanları ve doğal kaynakları nedeniyle Türkiye için önemli bir ilgi alanı oluşturmakta olup, oluşturmaya da devam edecektir.*³⁵⁰

Uzak Doğu'nun, 21'inci Yüzyılda'da, önemli bir jeopolitik konuma sahip, siyasi ve ekonomik bir güç merkezi olacağı düşünülürse, Kafkasya-Orta Asya eksen, Türkiye açısından çok stratejik bir koridor vazifesi görecektir, bağlı olduğu batı ittifakında (bu koridorun uzantısı olarak), kendi jeopolitik konumu da değerlendirilecektir. Diğer bir deyişle, Türkiye, soğuk savaş yıllarında sahip olduğu jeopolitik, “vazgeçilmezlik” niteliğinden çok daha fazla bir öneme sahip olacaktır.

Kafkasya; tarihinin en eski çağlarından itibaren, Doğu ve Batı arasında bir köprü vazifesi görmüş ve çeşitli milletlerin mücadele alanı olmuştur. Kafkasya günümüzde de bu önemini korumakta ve Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında bir köprü durumundadır. Bu köprünün atılması durumunda Türkiye'nin Türk dünyası ile irtibatı kopacaktır.

Kafkasya'da yaşayan halkların, % 56.6'sı Türk'tür. Tarihin en eski zamanlarından beri Kafkasya'da ve Anadolu'da yaşayan Türkler, birbirleri ile sürekli etkileşim halinde olmuşlardır. Bu nedenle, Türkiye'nin Kafkasya ile tarihi, sosyal, kültürel, etnik, dil, din bağlarının devam etmesi büyük önem arz etmektedir.

Günümüzde, dağılan Sovyetler Birliği'nin mirasına konan Rusya Federasyonu, bütün gücü ve emperyalist idealleri ile Anadolu'ya en büyük tehdidi oluşturmaktadır. Kafkasya bölgesi, Türkiye ile Rusya arasında bir tampon bölge olarak, önemini giderek arttırmaktadır. Kafkasya'nın, bağımsız ve huzurlu

³⁴⁸ a.g.m., s.535.

³⁴⁹ a.g.m., s.536.

³⁵⁰ a.g.m., s.535.

devletlerden oluşan bir yapıya kavuşması, Türkiye'nin de güvenlik içinde olmasını sağlayacaktır.

Kafkasya bölgesi, dünyada çok az bölgeyle karşılaştırılabilecek bir doğal gaz zenginliğine sahiptir. Bölgenin zengin yeraltı kaynaklarının, Türkiye üzerinden dünya pazarlarına açılması, bölgedeki Türk varlığının bağımsızlık ve egemenliğinin devamı için önemlidir.

4.2.2.Türkiye'nin Kafkasya'daki Hedefleri ve Menfaatleri

Türkiye'nin Kafkasya'ya yönelik menfaatlerin genel çerçevesini;

- Kafkasya'da RF ile aramızda bir tampon,“Barış Kuşağı”nın oluşturulması,
- Gürcistan ve koşullardaki gelişmelere bağlı olarak Ermenistan ile dostluk ve barış sürecinin, Azerbaycan ile ise dostluk, kardeşlik ve mümkün olan her alanda stratejik işbirliğinin geliştirilmesi,
- Türkiye'nin uzun vadeli enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılamak üzere, Hazar Denizi yatakları başta olmak üzere Kafkaslar ve Orta Asya petrol ve doğal gazının en uygun koşullarda ve kesintisiz olarak Türkiye üzerinden batıya akışının sağlanması, şeklinde sıralanabilir.

Türkiye'nin Kafkaslar' daki ana milli hedefleri;³⁵¹

- Kafkasya'yı, Orta Asya ve Rusya Federasyonu ile ulaşım yolları bakımından, geçit veren bir körü durumuna getirmek,
- Rus yayılcılığının, yeniden canlanması ihtimaline karşı Kafkaslar'ı tampon bölge haline getirmek,
- Türk ekonomisinin güçlendirilmesi için karşılıklı iyi ilişkiler kurarak, bölgenin ekonomik potansiyelinden yararlanmak,

Yukarıda belirtilen ana hedeflere ulaşmak için seçilebilecek ara hedefler;³⁵²

- Ermenistan'ın ve Gürcistan'ın Türkiye'ye güven duymalarını sağlamak,
- Azerbaycan'ın Ermenistan ve Gürcistan ile sorunlarının çözülmesine yardımcı olmak ve desteklemek,

³⁵¹ YANAR, a.g.e., s.85 ; KEMİK, a.g.m., s.165.

³⁵² YANAR, a.g.e., s.85-86.

- Azerbaycan'ın, kültür, ekonomik ve sosyal yönden Türkiye'ye yaklaşmasını sağlayarak, İran'ın dinci ve Rusya'nın nüfuzu altına girmesine mani olmak,³⁵³
- Gürcistan'ın Türkiye'nin Orta Asya'ya çıkış kapısı olabilecek şekilde ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirilmek,
- Ermenistan'dan gelebilecek risk ve tehlikelere karşı bu ülkenin manevra alanlarını sınırlayacak şekilde politikalar izlemektir.

Uzun vadeli milli hedef ise; RF'nun siyasi ve askeri varlığının Kafkasya'dan kaldırılmasıdır.

Türkiye'nin uzun vadeli çıkarı, Orta Asya'ya açılan kapısı durumundaki Kafkasya'da tüm ülkelerle iyi ilişkiler içinde olmak ve bu suretle anılan coğrafyada istikrarın tesis edilmesine katkı yapabilmektir. RF'nun Kafkaslar'daki nüfuzunu artırmasının engellenmesi bakımından, Türkiye'nin Gürcistan ve Azerbaycan'ın güvenlik endişelerinin giderilmesine katkıda bulunması, bu yönde askeri alanda sürdürdüğü çabaların artırılması ve ekonomik politikalarla da desteklenmesi kısa ve orta vadedeki millî hedeflerinin elde edilmesine büyük katkı sağlayacaktır.

4.2.3. Türkiye'nin, Kafkasya'daki Avantajları

Kafkasya, Anadolu coğrafyasının da bir uzantısı ve tamamlayıcısıdır. Türkiye'nin jeostratejik ufku, stratejik ilgi alanı Kafkasya'ya uzanır. Türkiye'nin güvenliği, ekonomik geleceği, Türk Dünyasına yönelik politikaları, Kafkasya ile birlikte Balkanlar ve Orta Doğu ile irtibatlıdır.

Türk kültürü doğal olarak, Türkiye'nin bölge ile olan ilişkilerinde önemli bir yer tutan konumdadır. Taraflar arasında bu ortak payda, ilişkilere farklı bir boyut getirmektedir.³⁵⁴

Türk kimliğinin, daha açıkçası, Türk kültürünün geleceğe yönelik evrensel değer ve ağırlığı Kafkasya'daki gelişmelerle doğrudan ilgilidir. Türkiye, konu edilen bölgenin coğrafi merkezinde ve bölgenin batı dünyası ile irtibat noktalarına hakim bir konumdadır. İslamiyet, Türkiye'nin Transkafkasya ile ilişkileri açısından önemli

³⁵³ KEMİK, a.g.m., s.165.

³⁵⁴ DEMİR, a.g.e., s.196.

bir payda oluşturmaktadır.³⁵⁵ Türkiye, bölgedeki halkların, % 90'ı ile din müşterekliği içinde olup, aynı zamanda laik bir demokrasi ve piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik sistem oluşturabilmiş, tek ülkedir.

Türkiye, bölgenin en güçlü ve modern ordusuna sahip bir ülkedir. Türkiye, Kafkaslarda büyük ölçüde ve Orta Asya'daki toplumlarla, hemen tamamen, soy birliği ve dil benzerliği olma avantajlarına sahip bir ülkedir. Türkiye, Avrasya'nın enerji koridoru (doğal gaz) ve enerji terminalidir (petrol). Türkiye yetmişmiş ve girişimci genç bir insan gücü potansiyeline sahiptir.

4.2.4. Türk Dış Politikasında Rusya'nın Önemi

Türkiye'nin Kafkasya politikasını incelemeyi önce, Rusya ile olan ilişkilerini ve politikalarını ortaya koymak gerekmektedir. *“Türk-Rus ilişkileri jeopolitik faktörlerin yanı sıra getirdiği, tarihin girift ve sürekli oluşumu içinde geliştirdiği bir komşuluk ilişkisidir. 17'nci Yüzyıldan bu yana bu komşuluk ilişkisi, sürekli değişen dengeler içinde gelişmiş ve her iki ülke de sürekli olarak birbirlerinin dış politika gündemlerinde, önemli bir noktada kalmayı başarmışlardır. Türk-Rus ilişkileri, 200 yıllık süreç içinde gittikçe yoğunlaşmış ve zaman içinde bazen biri bazen de öteki için olumsuz sonuçlar yaratmıştır.”*³⁵⁶

Son 150 yıldan beri olaylar genelde Türkler aleyhine gelişmiştir. 20'nci Yüzyılda, iki büyük dünya savaşı ve onu takip eden, “Soğuk Savaş” süresince de ilişkiler yoğunluğunu muhafaza etmiştir. Başka bir deyişle, zamanın ve etkileyici faktörlerin farklılık kazanmasına rağmen, bu iki dev arasındaki ilişkiler önemini asla yitirmemiş ve bilakis, çoğu zaman aynı yoğunlukta, hatta zaman zaman hayli gergin boyutlara ulaşmayı da başarmışlardır.³⁵⁷

Sovyet Rusya'da, Gorbaçov döneminin başlaması; “glasnost” ve “perestroika” politikaları ile 1989'dan itibaren, Sovyetler Birliği'nde komünist rejim çökmüş, Sovyetler Birliği bir dağılma ve yeniden şekillenme sürecine girmiştir. Türkiye de, 1990'lara gelindiğinde, dış dünya ile olan ilişkilerde hızlı bir gelişim ve değişim sürecine girmiştir. 1990 Körfez Savaşı ile, Türkiye'nin dünya güçleri ile,

³⁵⁵ a.g.e., s.199.

³⁵⁶ Oya Akgönenç MUGHİSUDDİN, “Türkiye'nin Rus Dış Politikası: 1990 Sonrası Gelişmeler ve Gelişmeler Çerçevesinde Dış Politika Tercihleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:3, Ankara, Mart-Nisan 1995, s.444.

³⁵⁷ a.g.m., s.444.

değişen bölgesel dengelerle ilişkileri, farklılık göstermeye başlamıştır. Türkiye'nin, 90'lı yıllarda; Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu üçgeni içindeki tutum ve politikaları büyük zorlamalarla karşılaşmıştır. Etrafındaki büyük değişikliklere ayak uydurmak isteyen Türkiye, dış politikasının hedef ve metotlarını incelemek, irdelemek ve yeniden yapılandırmak durumunda kalmıştır.³⁵⁸

Bu bağlamda; Rusya'da meydana gelen, çok büyük boyutlardaki değişiklikler ve her iki tarafça yaşanan hızlı değişimle, hem Türkiye'yi hem de Rusya'yı uygulamakta oldukları dış politikalarını, bir kez daha gözden geçirmeye ve gerekli uygulamaları yapmaya zorlamıştır ve hala da zorlamaktadır. Bu iki ülke arasında ki, "güç komşuluk" tüm değişkenlere rağmen, hala güç olmamaktan çıkmamış, tam aksine yeni faktör ve gelişmelerin de, belki eskisinden daha güç ve karmaşık hale getirmiştir.³⁵⁹

Durumu gerçekçi bir çerçeve içerisinde inceleyebilmek için, Rusya'nın dış politikasını etkileyen faktörler ile, güvenlik ve dış politika hedeflerine bakmak gerekmektedir. Aynı şekilde, Türk dış politikasını etkileyen faktörler ile dış politika ve güvenlik faktörlerini incelemek gerekmektedir. Bu hedeflerin kesiştiği, çakıştığı veya uyum halinde olduğu noktalar tespit edildikten sonra, "Türkiye'nin Kafkasya Politika ve hedefleri neler olmalıdır?" sorusuna cevap verilmelidir.³⁶⁰ Aksi halde Kafkaslar'da Rus varlığını ve çıkarlarını göz ardı etmek büyük bir yanılğı olacaktır. Bu bağlamda; Türkiye'nin Kafkasya politika ve hedefleri belirlenirken, bölgeyle ilgilenen ve bölgede rekabet halinde olan, diğer güç merkezlerinin politika ve hedefleri önem kazanmaktadır.

Bu çerçevede, *Rus Dış Politikasının temel faktörleri*;³⁶¹

- *Tahdit edilmek, kısıtlamak kompleksi,*
- *Güvenlik için şart görülen hedefler,*
- *Misyon yani kutsal görev inancı,*
- *Büyük devlet olmak amacıdır.*

"*Tahdit edilmek, kısıtlamak kompleksi*"³⁶²; *Bir kara ülkesi olan Rusya, 1462'de, "Moskova Knezliği" olarak gayet küçük, yani 15.000 mil kare (22.500*

³⁵⁸ a.g.m., s.445.

³⁵⁹ a.g.m., s.445.

³⁶⁰ a.g.m., s.445.

³⁶¹ a.g.m., s.445.

km.2) üstünde kuruluşundan bu yana sürekli olarak hudutlarını genişletmek ve kendisine açık kapı olanağı sağlayabilecek, sulara ve denizlere doğru bir “genişleme politikası” gütmüştür. Bir taraftan kendisini daha geniş bir saha üzerine yayarak, “kuvvet ve hayat hakkı” sağladığına inanan Rusya, buna paralel olarak, sürekli “kısıtlanma korkusu ve kompleksi” içinde yaşamıştır.”

Bu sebepler ve zıt politik inançlar sebebiyle, tarih boyunca, Rusların tüm dış politika planları da bu bu iki aksiyom üstüne geliştirilmiştir. Bir taraftan, kendisine yöneltildiği kanısında oldukları kısıtlama manevralarını, bertaraf etmeye yönelik politikalar üretmişler, diğer taraftan da, sistemli ve sürekli olarak genişleme yolları bularak; bunları agresiv yani saldırgan bir tarzda gerçekleştirmişlerdir. Finlandiya’dan Almanya’ya kadar, çeşitli ülkelerle savaşan ve sınırlarını, Baltık Denizine kadar ulaştıran Rusya, 1721’de kendisini, “Rusya İmparatorluğu” ilan etmiştir. Bu tarihten sonra daha da hızla genişleyen Rusya, Asya topraklarında, genelde Türk toplumlarına karşı daha da agresiv bir şekilde genişlemiştir.³⁶³ Sürekli genişlemek isteyen ve genişleyen, ancak bununla bir türlü tatmin olmayıp, hep üstüne geliyorlarmış ve kendini kısıtlayacaklarmış sendromu içinde yaşayan, Rusya devletinin, son üç yüzyıldır ana politika uygulaması, hep bu çerçeve içinde olmuş ve bu aksiyomlar üstüne kurulmuştur.³⁶⁴

“Güvenlik için şart görülen hedefler³⁶⁵: Rusya’da rejim ve idare ne olursa olsun, yürütülen dış politika, yukarıda belirtilen anlayış doğrultusunda, belirli hedeflere yönelmiştir. Bu hedefler, tarih içinde Rusya’nın güvenliği ve ekonomik gelişimi için ön görülen bölgelerdir. Kısacası, bunlar Rus dış politikasının “dört kardinal” yani belirleyici ana hedefini meydana getirmektedirler. Bunlar: “Balkanlar, Baltık Ülkeleri (Litvanya, Letonya ve Estonya), Kafkaslar ve Orta Asya havzası”dır. Bu hedefler; Rusya’nın, “tehdit edilme, sınırlandırılma” kompleksini, nötrale edebilecek, tampon güvenlik sınırları olarak, kabul edilmişlerdir. Rusya’nın genişleme politikalarında, bu hedefler göz önünde tutulmuş ve uzun vadeli planlar da buna göre hazırlanmıştır.”

³⁶² a.g.m., s.445.

³⁶³ Akdes Nimet KURAT, **Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917’ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1993, s.107-109.

³⁶⁴ MUGHİSUDDİN, a.g.m., s.446.

³⁶⁵ a.g.m., s.446.

“Misyon yani kutsal görev inancı³⁶⁶: Moskova Prenslığı, “Ortodoks Hristiyanlığı” kabul ettiği tarih olan, 989 yılından bu yana, hem devlet idaresi bakımından Bizans’ın, hem de Ortodoks Kilisesinin etkisinde kalmıştır. Bir bakıma, kendilerini eski Roma İmparatorluğu’nun devamı ve varisi olarak kabul etmişlerdir. Bu dini ve kültürel esasa dayanan, idealin bir vizyona dönüşmesi ve bir misyon halini alması ise, 15’inci Yüzyılda, St.Elias Manastırının başpapazı Philopei tarafından, formüle edilmiş ve Moskova Prensine sunulan bir raporla gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan bu, “Üçüncü Roma” olma planı, ilk defa Moskova Prensi ve daha sonra da Çarlık Rusya liderleri tarafından benimsemiştir. Her ne kadar, yüzyıllar sonra, komünist ihtilal ile rejim yıkılmış ve din olgusu çok geri saflara itilmiş ise de, misyon olgusu kendisini yeni bu sefer de, komünist ideolojinin enternasyonal liderliğine bırakmıştır. 1990 sonrasının, misyon hedefleri ve vizyonu, farklı bir görünüm sergilemekte ise de, altyapı ve temel olgulara bakıldığında, bir süreklilik göstermektedir.”

Büyük devlet olmak amacı: ³⁶⁷ 1721’de, Rus İmparatorluğu’nun ilan edilışinden bu yana, gerek İsveç ve Kuzey Almanya’ya karşı kazandığı başarılar ve gerekse doğuya ve İran’a yaptığı genişlemeler sonucunda, Rusya kendisini, “büyük imparatorluk” olarak empoze etmiş ve Avrupa devletlerince de, bu yönde kabul görmüştür. Bunda Avrupa devletlerinin, kendi aralarındaki kuvvet dengesi politikalarının da oldukça büyük etkisi olmuştur.

Çarlık rejiminin çöküşünden sonra, Sovyetler Birliği adı altında, Rusya birçok alan ve bölgeleri kendi idaresinde birleştirmiştir. Bunlar, gerek geleneksel Rus toprakları olduğu kadar, Orta Asya, Kafkaslar, Baltık ve Balkan bölgeleri ile Doğu Avrupa’da etkisi altına aldığı bölgelerdir. Böylece, adeta bir komünist imparatorluk kurulmuştur. Bu bağlamda; yeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) yani Rusya ve uyduları, dünyadaki komünist ideolojinin hamisi haline gelmiştir. 1990’a kadar süren ve birçok bakımdan tartışmalı olan, bu liderlik bu tarihte sona ermiş olmakla birlikte, Rusya Federasyonunun, “büyük güç” olarak kabul edilme arzusu ve azmi hala aynı biçimde devam etmektedir.³⁶⁸ Bağımsızlık isteyen Çeçenistan’da

³⁶⁶ a.g.m., s.446.

³⁶⁷ a.g.m., s.446.

³⁶⁸ a.g.m., s.447

yapılan 1994-1996 savaşları sonucu Çeçenistan'ın Rusya tarafından işgali, RF'nun prestiji olmuştur. Aksi halde Çeçenistan bağımsızlığını kazansaydı, Kafkaslar'da başlayan çözülme reaksiyon etkisi yapacak, bunun sonucunda da Rusya Federasyonu dağılarak, Rusya bir iç devlet konumuna düşecekti.

Bu bilgiler ışığında; “Türkiye'nin dış politikasının temel faktörlerini” incelemek gerekmektedir.

Devletlerin coğrafyası ve jeopolitik konumları, ülkelerin tarihi gelişimlerini, dış politikalarını, milli hedef ve ideallerini belirlemekte etkin ve önemli rol oynar. Bu konum ve gelişimlerin yarattığı temel kavram ve ihtiyaçlar, zaman içinde, değişmez ana faktörler haline gelirler ve kemikleşirler. İşte bu kardinal prensipler, ülkede yaşayan milletlerin düşünce tarzlarını ve ulaşmak istedikleri hedefleri de belirlemekte etkindirler. Bu nedenlerle, Türk dış politikasını anlamak için tarih boyunca, Türklerin etkilendiği ve zaman içinde, kendi konumları açısından vazgeçilmez kabul ettikleri, bazı temel esasları, tespit etmekte ve ortaya koymakta fayda vardır.³⁶⁹

Türkler, 1071'den bu yana, Anadolu topraklarına resmen hakim olmaya başlamışlardır. Bu kesin galibiyet tarihinden önce de, gerek İran Selçukluları zamanında, Kafkaslar ve Horasan üzerinden ve gerekse Abbasi halifelerinin uç beyleri olarak, Anadolu'nun doğu ve güney kesimlerine girmiş ve buralarda, Türk yerleşim bölgelerini tesis etmişlerdir. Türkler, 8'inci Yüzyıldan itibaren, Müslümanlığı kabul etmeye başlamaları ile birlikte, askeri güçlerini bu evrensel dinin ve ideolojinin yayılması yolunda canla ve başla seferber etmişlerdir. Türk tarihinin şekillenmesinde, Türklerin, yeni yurt seçtikleri Anadolu kadar, kabul etmiş oldukları İslamiyet'in de, büyük ölçüde etkisi olmuştur.³⁷⁰ O halde, Türk dış politikasının temel faktörleri;

- Jeostratejik Konum ve “Köprü Başını Tutma” Sendromu,
- “Kuvvetler Dengesi” prensiplerine göre hedefler saptamak,
- “Tarihi Görev” anlayışı,
- “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” prensibi ile harekettir.

³⁶⁹ a.g.m., s.447.

³⁷⁰ a.g.m., s.447.

“Jeostratejik Konum ve “Köprü Başını Tutma” Sendromu³⁷¹: Anadolu yarımadasının çağlar boyunca, mükemmel bir geçit olarak algılanması, doğasının buna yatkınlığı; toprakların yerleşim ve üretime çok elverişli olması, bu yarımadanın, Doğu Akdeniz havzasına hakim olmak isteyen, tüm politik güçlerce, son derece cazip bir yer olmasını sağlamıştır. Türklerin, burayı yeni yurt olarak seçip, yerleşmeleri ve bu çok önemli jeopolitik konuma hakim olmaları üzerine, tarihlerinin akışı ve bir millet olarak da gelişimleri de tümü ile etkilenmiştir. Doğu Akdeniz havzası ile, tüm Orta Doğu, Kafkaslar, Karadeniz havzası ve Balkanlar, Anadolu’da devlet kuran Türklerin, tabi yayılma alanları haline gelmiştir.”

Anadolu yarımadası, bir köprü olarak farz edilirse, bu topraklar üstündeki baskı talep sadece doğudan gelmeyip, çağlara ve çeşitli politik güçlerin genişleme istek ve çabalarına göre; kuzeyden, batıdan ve hatta güneyden de olmuştur. Örnek verilmesi gerekirse; Haçlılar döneminde, istila tehlikesi batıdan, güneydoğuya doğru olurken, Arapların genişleme döneminde, güneyden, kuzeybatıya doğru gelişmiştir. SSCB döneminde ise, tehlike ve baskılar kuzey ve kuzeydoğudan, aşağıya doğru genişlemiştir. Durum ve tehlike ne olursa olsun, bizzat bu yarımada sahne alan Türkler, sürekli olarak, “köprübaşını tutma sendromu” içinde olmuşlardır. Bu baskılar ve jeopolitik konumlarının yarattığı koşullar sonunda oluşan, güvenlik, emniyet veya tehlike olguları zamanla kalıplaşmış ve Türklerin tüm yaşamlarına ve dış politikalarına yön veren faktörler biçimini almıştır. Konumlarının yarattığı şartlar, Türkler için belirli bir, “görev hissi” yaratarak, adeta onların misyonlarını belirlemiştir. Tehlikelerin oluşması da çoğu zaman aynı sebeplerden dolayı olmuştur. Bu durumu tarih analisti, Curt Gasteyger şöyle özetlemiştir: “Coğrafi konumu, Türkiye’yi, Stalin’in, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Sovyet nüfuzunu işgal altındaki, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu’ya doğru genişletme girişimlerinin, ilk hedeflerinden biri haline getirmiştir.”³⁷²

Türkiye komşuları ile, Birinci Dünya Savaşı’ndan 1990’a kadar, altı ve o tarihten sonra da sekiz ayrı sınırı paylaşmak zorunda kalmıştır. Boğazlar hariç, dört denizde kıyı savunmasına her zaman hazır olmak durumundadır. İşte böylesine; her

³⁷¹ a.g.m., s.447.

³⁷² İhsan GÜRKAYNAK, *Türkiye’nin Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi-Türkiye’nin Savunması*, Dış Politika Enstitüsü Yayını, Ankara, 1987, s.10.

tarafında tehlike algılanabilecek, bir ortamda oluşan ve tam bir köprü başını tutma zorunluluğu ile özdeşen şartlar içinde gelişen, Türkiye için en büyük önceliği, “milli güvenlik” faktörünün olacağı da kuşkusuz bir gerçektir³⁷³

Kuvvetler dengesi prensiplerine göre hedefler saptamak: Yukarıda anlatılan şartlar içinde, önceki yüzyılların süper gücü olan Osmanlı İmparatorluğu, 18’inci Yüzyıldan itibaren, zayıflamaya ve sürekli gerilemeye başlamıştır. Bu dönem içinde, İmparatorluğu idame ettirebilmek için, Avrupa devletlerinin arasındaki, “kuvvetler dengesi ve kuvvetler çekmesi”nden faydalanmış ve bu diplomasi forumunun, esas oyuncularından biri olmaya devam edilme yoluna gidilmiştir. 19’uncu Yüzyılda politik gelişmelerin aleyhine dönmesi ile, Osmanlı diplomasisi gittikçe daha, “statükocu ve defensiv (devamlı müdafaada)” hale gelmiştir. Ne var ki, 20’nci Yüzyılda, Avrupa devletlerinin, “Doğu Problemi”ni sona erdirmeye girişimleri, yani kısacası, imparatorluğu ortadan kaldırma çabaları ile, karşı karşıya kalan Osmanlılar, varlıklarını, her şeye rağmen, “kuvvetler dengesi politikası” ile, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar, devam ettirmeyi yine de başarmışlardır. Bunu takip eden beş yıl içinde (1918-1923), Türklerin sadece devletlerini değil, tüm yaşam ve varlıklarını devam ettirebilmek için verdikleri amansız mücadele, daha sonraki dönemlerdeki politikaların oluşumunda, çok derin izler bırakmış, Türk dış politikasını şekillendirmiştir.³⁷⁴

Tarihi görev anlayışı: Anadolu yarımadasında, beylikler kurmaya başladıklarından bu yana kendilerini büyük akınların (Haçlılar gibi), zıt kuvvetlerin mücadelelerinin (Bizanslar ve Abbasiler gibi) arasında bulan Türkler, aynı zamanda kendilerini gelişen olaylar sonucunda, büyük bir misyonun içinde de bulmuşlardır. İlk defa Akıncılar ve daha sonra da Uç Beyleri olarak, “tarihi bir görev” üstlenmişlerdir. Halifenin hizmetinde olmaları icabı, üstlendikleri mesuliyet daha da artmış ve daha sonraki devrelerde, Müslüman Selçuk ve Osmanlı devletleri olarak, İslam dünyasının, “hamisi ve kalesi gibi büyük tarihi bir görevi” imparatorluklarının, 1918’de son bulmasına kadar sürmüştür. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan

³⁷³ MUGHİSUDDİN, a.g.m., s.448.

³⁷⁴ Fahir ARMAOĞLU, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1988, s.41-47.

sonra, Halifeliğin ilgası ile, bu konudaki resmi mesuliyet ve görev yükümlülüğü sona erdirilmiş ve görev sonlandırılmıştır.³⁷⁵

“Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” prensibi ile hareket: Son iki yüzyıl içinde, yapılan sayısız savaşlar ve çoğunun sonucunda uğranılan büyük kayıplar, devlet olarak Osmanlı’yı süratle yıkıma sürüklemiştir. Millet olarak, büyük bir moral bozukluğu yaşanmış, adeta özgüven sarsıntıya uğramıştır. Kurtuluş Savaşının, zaferle sonuçlanmasından ve “Misak-ı Milli” sınırları içinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra, öncelikle kabul edilen ve derhal uygulamaya konan önemli bir prensip, “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” prensibi olmuştur. Bu, ilk bakışta, görüldüğü gibi idealist bir deyim olmaktan ziyade, son derece gerçekçi ve pratik bir yaklaşımın sonucudur. Sonsuz savaşlardan yorgun ve büyük kayıplarla çıkan toplum ve onun başarılı liderleri, milletin bekası, ülkenin kalkınması, toplumun kendini toplaması ve iyileşmesi için barışın şart ve zorunlu bir ilke ve süreç olduğuna inanmışlar ve bunu böylesine bir formülle içtenlikle uygulamaya koymuşlardır. Komşularla daha olumlu düzeyde ilişkilere girebilmek, tamamen yıpranmış olan toplum ve ülkeyi kalkındırabilmek için, savaştan ziyade barışın, verimsiz savaş harcamaları yerine, üretim ve kalkınma çabalarının gerçekleştirilmesinin, şart olduğu kabul görmüştür. Böylece, bu evrensel sulh çağrısı ve uygulaması, 1923’ten itibaren, Türk dış politikasının, kardinal faktörlerinden birisi haline gelerek, diğer bazı ana prensiplere göre, öncelik ve üstünlük kazanmıştır.³⁷⁶

3.2.5. Türkiye ve RF’nun Kafkasya’daki Çatışma Alanları

Türkiye’yi, Kafkaslardan ayrı düşünmek mümkün değildir. Kafkaslar, Türkiye’nin uluslararası dış politikasının etkisi yanında, bölgedeki Türk unsurların varlığı ile de iç politikada önemli rol oynamaktadır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye’nin temasını sağlamada Kafkaslar adeta bir köprü vazifesi görmektedir.

Türkiye’nin jeopolitik ufku, stratejik ilgi alanı Kafkasya’ya uzanır. Türkiye’nin güvenliği, ekonomik geleceği, Türk dünyasına yönelik politikaları,

³⁷⁵ MUGHİSUDDİN, a.g.m., s.448.

³⁷⁶ a.g.m., s.448-449.

Kafkaslar ile birlikte Balkanlar ve Orta Doğu ile irtibatlıdır.³⁷⁷ Kafkasları ulaşım yolları bakımından Orta Asya ve RF'ye rahat geçit veren bir köprü durumuna getirmek, RF ve Türkiye arasında bir güvenlik kuşağı olarak tesis etmek ve Türk ekonomisinin güçlendirilmesi için karşılıklı çıkar ilkesi korunmak kaydı ile bölgenin ekonomik potansiyelinden yararlanmak Türkiye için önem arz etmektedir.

Soğuk Savaşın sona ermesine müteakip Türkiye-RF ilişkileri Orta Asya ve Kafkasya'da "Büyük Oyun" ekseninde gelişmeye başlamış, Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan tarihi, kültürel ve etnik bağları, bölgede bir rekabet algılamasına yol açmıştır. Ayrıca RF-Ermenistan ilişkilerinin Türkiye üzerinde yarattığı rahatsızlık, RF'nin PKK/KONGRA-GEL'e verdiği destek, Türkiye'nin Çeçenistan sorunundaki tutumu ve Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan bağımsız cumhuriyetlere, Türkiye'nin laik, demokratik ve pazar ekonomisi uygulaması ile örnek gösterilmesi karşılıklı ilişkileri gerginleştirici birer faktör olarak ortaya çıkmıştır. Enerji kaynaklarının batıya transferinde uygulanacak yöntem ve yollar konusunda da bazı problemler bulunmaktadır. Bu kaynaklardan Türkiye'nin istifadesi hususunda, bazı yöntem ayrılıkları düşünceleri de gündemde bulunmaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen, karşılıklı anlayış çerçevesinde gerginliklerin azaldığı, hatta bazı alanlarda başta ekonomik olmak üzere iyi ilişkiler içine girildiği müşahade edilmektedir. Türk iş adamlarının RF'daki düşük mâliyetli girişimlerinin, Türkiye'nin enerji ve silah konusunda iyi bir alıcı olma potansiyelinin, RF tarafından iyi algılandığı değerlendirilmektedir. RF ve Türkiye'nin stratejik önemi, bu iki ülkenin bölge sorunlarını anlaşılarak halletmesini ve bölgede her ülkenin menfaatine olarak işbirliği yapmasını gerektirmektedir. Bu düşüncenin RF tarafından da benimsendiği kıymetlendirilmektedir.³⁷⁸

1990'ların sonunda Türk-Rus ilişkileri PKK ile ilgili gelişmelerden dolayı gerilmiştir. RF, Kürt terörizmi de dahil olmak üzere, terörizmi kınarken, Türkiye'deki Kürtlerle ilgili endişelerini açıklamıştır. Hiç bir resmi açıklama yapılmamasına rağmen RF Duması Kürt sorununu dikkate almış ve bu sorun RF Hükümetine yakın çevreler tarafından büyük destek görmüştür. 1999'da,

³⁷⁷ HAK, "Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrupa Perspektifinde Türkiye'nin Önemi" Sempozyumu, İstanbul, Nisan, 1998

³⁷⁸ Armağan KULOĞLU, "21 nci Yüzyılın Başlangıcında Türkiye'nin Değişen Etki ve İlgi Alanları", **Stratejik Analiz Dergisi**, Ankara, Şubat 2001, s.73.

Türkiye’deki terör faaliyetinden dolayı aranan PKK/KONGRA-GEL terör örgütü lideri Öcalan RF’ya sığındığı zaman sorun doruğa ulaşmıştır. Sonunda sorun Öcalan’ın Kenya’da yakalanmasıyla çözülmüştür. Dönemin RF Başbakanı Vladimir Putin, 1999 Yılında dönemin Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit’e, Moskova’da “Kökene ne olursa olsun, Türkiye’ye karşı yürütülen terör faaliyetini RF hiçbir zaman desteklemedi ve desteklemeyecektir.” biçiminde RF’nin politikasının çerçevesini çizmiştir. Diğer yandan Türk tarafı da RF’nin Çeçenistan’da kontrolün tekrar tesis edilmesine yönelik faaliyetini desteklediğini ifade etmiştir.³⁷⁹

RF-Türkiye arasında diğer bir anlaşmazlık konusu, Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarının %20’sini ve uluslararası düzeyde Azerbaycan toprağı olarak tanınan Dağlık Karabağ’ı işgal altında bulundurmasıdır. RF’nin bu konudaki görüşü, bu bölgeye özel statünün tanınması gerektiği yolundadır. Daha önceleri Dağlık Karabağ konusunda açıkça Ermenistan’ı destekleyen RF’nin, Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü tanınması, Dağlık Karabağ sorununun iki ülke arasında direkt görüşmelerle çözülebileceği ve anlaşmaya varılması durumunda RF’nin “Garantör Devlet” olabileceği açıklaması ile, Türkiye ve ABD gibi üçüncü ülkelerin konuya müdahil olmalarının önünün kesmeye ve bölgede RF’nin etkinliğini artırmaya çalışıldığı değerlendirilmektedir. Ancak Azerbaycan Dağlık Karabağ’ın kendi topraklarının bir parçası olarak tanınmasını talep etmektedir. Türkiye tarihi ve kültürel bağları nedeniyle Azerbaycan tezlerine destek vermekte, sorunun Azerbaycan lehine çözülmesi yönünde politikalar izlemektedir. Türkiye, gerek Türkiye’ye yönelik Ermeni iddiaları ve gerekse Azerbaycan anlaşmazlığı nedeniyle Ermenistan ile diplomatik ilişki tesis etmemekte ve Ermenistan’a karşı ambargo uygulamaktadır.

RF mevcut problemleri ve ekonomik sıkıntıları yanında, askeri gücü, kültürel, ekonomik ve demokratik yapısı çerçevesinde teşkil ettiği/edeceği potansiyel tehlike karşısında Kafkasların bir, “Barış Kuşağı” ve RF ile bir “Tampon Bölge” teşkil etmesi Türkiye için son derece önemli görülmektedir. Bu bağlamda Gürcistan’ın toprak bütünlüğünün sağlanması, istikrarlı bir yapıya kavuşması ve RF’nin politik-ekonomik-askeri etkisinden uzaklaştırılmasının Türkiye’nin güvenliği ile yakından ilgili olduğu değerlendirilmektedir.

³⁷⁹ Maria BEAT, “Türk-Rus İlişkileri”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Ankara, Kasım 2001, s.123.

Hazar Bölgesi'ndeki zengin petrol ve doğalgazın Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı üzerinden Akdeniz'e indirilmesi stratejik, ekonomik ve ekolojik (Boğazların korunması) açıdan Türkiye için hayati önem taşımaktadır.

RF'nin Güvenlik Konsepti ile Askeri Doktrini³⁸⁰, Türkiye'yi çok yakından ilgilendirmektedir. Bunlarla ilgili gelişmeler dikkatle takip edilmeli, yeni gelişmelere uygun olarak kendi konumumuz millî güç unsurlarımız da dikkate alınarak, potansiyel tehdit olan kuzey komşumuza karşı gerçekçi ve uygulanabilir stratejiler oluşturulması gerekmektedir.

Türkiye ve RF'nun Kafkaslar'daki çatışma alanlarını ana başlıkları halinde aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

- RF'nin, yumuşak karnı durumunda olan ve halen çatışmaların devam ettiği Çeçenistan ile ilgili olarak, Türkiye'deki bazı çevrelerin direnişçilere yardım ettiği iddiaları ve buna karşılık PKK-KONGRA-GEL'in, RF'deki bir takım faaliyetine göz yumulması,

- Daha önceleri Dağlık Karabağ konusunda açıkça, Ermenistan'ı destekleyen RF'nin, Ermenistan ve Azerbaycan arasında denge politikaları izleyerek Türkiye ve ABD gibi ülkelerin konuya müdahil olmalarının önünü kesmeye çalışması ve böylece Azerbaycan üzerinde etkinliğini artırma gayreti içinde olması. Ermenistan ve Azerbaycan'ın çatışma ortamı içinde olmaları sonucu ortaya çıkan istikrarsız ortamın RF'nin bölgedeki nüfuzunun devam etmesine yol açması ve RF'nin barışı destekler görünürken iki ülkedeki milliyetçiliği dolaylı olarak alevlendirmesi,

- RF'nin; soykırım ve Türkiye'den toprak talebine kadar uzanan iddiaları olan ve Azerbaycan topraklarını işgal altında bulunduran Ermenistan ile, stratejik seviyede işbirliği yapması. Türkiye'ye karşı bir tehdit olarak algılanan Ermenistan toprakları içindeki Rus kuvvetlerinin varlığı ve bu varlığın Gürcistan'daki üslerden tahliye edilen bazı silah ve araçlarla takviye edilerek kuvvetlendirilmeye çalışılması. RF'nin, üç komşusu ile sorunları olan stratejik müttefiki Ermenistan'ı kullanarak Kafkaslar'da Rus üstünlüğünü devam ettirme gayreti içinde olması,

- RF'nin; Gürcistan-Abhazya, Gürcistan-G.Osetya anlaşmazlıklarını ve Pankisi Vadisi'nde Çeçen teröristlerin bulunduğu iddialarını kullanarak bu

³⁸⁰ Osman Metin ÖZTÜRK, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s.19-86.

bölgelerdeki BDT Barış Gücü birliklerinin ve Türkiye'nin güvenliği ile doğrudan ilgili Batum ile Ahılkelek'teki Rus üslerinin mevcudiyetini devam ettirmek istemesi. RF'nin, bu hassas noktalarını kullanarak Gürcistan'ın Batı ile bütünleşme gayretlerine engel olmak ve Gürcistan'daki askerî ve politik etkinliğini devam ettirmek istemesi,

- RF'nin, Hazar Havzası petrol ve doğalgaz kaynaklarının kendi kontrolü dışında Batı'ya sevkini engellemek için Gürcü-Oset, Gürcü-Abhaz, Azeri-Ermeni çatışmasını kullanması. Stratejik açıdan Türkiye için son derece önemli olan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattını bölgedeki etkinliğini kırmaya yönelik ciddi bir tehdit olarak algılaması. Azeri petrolünün Bakü-Tiflis-Ceyhan yolu ile değil, Bakü-Novorosiski hattından nakledilmesi çabalarını ve Bakü-Tiflis-Ceyhan'a karşı muhalefetini sürdürmesi ve bu hattın ekonomik ve güvenlik endişeleri nedeniyle işlerlik kazanmasını engelleyecek girişimlerde bulunmasıdır.

4.2.6. Türkiye'nin Kafkasya Politikası

*“Bir Güneydoğu, Avrupa, Kafkasya ve Ortadoğu ülkesi olan Türkiye'nin; Soğuk Savaş döneminde sahip bulunduğu stratejik ağırlık; belirleyici parametreleri önemli ölçüde değişmiş olmakla birlikte, daha sonraki dönemde de devam etmektedir. Bu dönemde; Türkiye ve ABD, Balkanlarda istikrarsızlık, “yakın çevre” politikalarının etkileri ve müteakiben Rusya'nın özellikle, Kafkasya ve bir ölçüde, Orta Asya'da siyasi nüfuzunun sınırlanması, Azeri-Ermeni, Gürcü-Abhaza ihtilafları, 2'nci Körfez Savaşı, İran ve Irak'ın çevrelenmesi, Suriye'nin sınırlanması, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve terörle mücadele, Kafkasya ve Orta Asyas'daki devletlerin bağımsızlık ve egemenliklerinin desteklenmesi, Hazar enerji kaynaklarının , Türkiye üzerinden Akdeniz'e ulaştırılması gibi bir çok konuda yoğun görüş ve bilgi alışverişinde bulunmuşlardır.”*³⁸¹

Türkiye ve ABD, müttefik ilişkilerini, Doğu Akdeniz, Karadeniz ve Hazar Havza'sındaki yeni stratejik ortamın gerekleri doğrultusunda, 1991 yılında ilan ettikleri, “Geliştirilmiş Ortaklık”, 1997'de benimsedikleri, “Beş Bölümlü Gündem”, ve 1999'da açıkladıkları, “Stratejik Ortaklık” kavramlarıyla genişletmiş ve

³⁸¹ MERT, a.g.e., s.269.

derinleştirmişlerdi. İlişkiler, halen; “enerji”, “ekonomi ve ticaret”, “savunma ve güvenlik”, “bölgesel işbirliği”, “Kıbrıs” başlıkları altında yürütülmektedir.³⁸²

Türkiye’nin Kafkasya ve Orta Asya stratejileri, boru hatları ve enerji ihtiyacı esasında yürütülmektedir. Bu nedenle, Türkiye’nin bölge politikalarının diğer önemli unsurları, hep ikinci planda kalmıştır.³⁸³ Türkiye’nin Kafkas politikası, temelde; enerji ihtiyacı üzerine inşa edilmiştir.³⁸⁴

Türkiye, “Mavi Akım Doğalgaz Projesi” ne de, sadece kendi enerji ihtiyaçları açısından bakmıştır. Böylelikle Mavi Akım, diğer gerek petrol (Bakü-Tiflis-Ceyhan) gerek doğalgaz (Türkmenistan-Türkiye) boru hatları güzergahlarının tayini meselesi ile ilişkilendirmeyerek, Rusya’nın bu alanlarda, Türkiye ile çatışan politikalar izleyeceğini de kabul etmiş bulunmaktadır. Şüphesiz, Hazar Altı Petrol ve Doğal Gaz Boru Hattı geçişi meseleleri ancak Rusya’nın onayı ile çözülebilecek meselelerdir.³⁸⁵

Türkiye’nin Kafkasya ‘ya yaklaşımı, bölgedeki üç Transkafkasya cumhuriyetinin katılımıyla, kapsamlı işbirliğinin kurulması arzusuyla, şekillenmektedir. Bu çerçevede; Türkiye, sözkonusu ülkelerin bağımsızlıklarının pekişmesi, toprak bütünlüklerinin korunması ve ekonomik potansiyellerinin hayata geçirilmesi,³⁸⁶ Batı ile her alanda entegrasyonu için işbirliği ve güvenlik algılamalarına önem atfemektedir.

*“Türkiye, Kafkasya politikasının merkezine, etnik, dil, kültürel ve dini özellikler itibariyle, ortak değerlere sahip olduğu, Azerbaycan’ı yerleştirmiştir. Sık iniş ve çıkışlar gösteren, uzun bir aşk hikayesine benzetilen, Türk-Azeri ilişkileri, iki tarafında birbirlerinden, aşırı beklentiler içinde olması sebebiyle, ancak Haydar Aliyev’in dengeleri gözetten politikaları sonucu, gerçekçi politikalar temeline oturmuştur.”*³⁸⁷

Türkiye’nin, Gürcistan politikası; her iki ülkenin birbirlerinin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı ile sınırların dokunulmazlığı ve iç

³⁸² Necati ÖZGEN, “Dengeler Denklemi”, **Ulusal Strateji Dergisi**, Yıl:3, Sayı:21, Mart 2002, s.85-86.

³⁸³ MERT, **a.g.e.**, s.275.

³⁸⁴ **a.g.e.**, s.277.

³⁸⁵ **a.g.e.**, s.275-276.

³⁸⁶ YANAR, **a.g.e.**, s.205.

³⁸⁷ **a.g.e.**, s.205.

işlerine karışmama ilkelerine dayanarak, aralarındaki ilişkilerin daha güçlendirilmesine dayanmaktadır.³⁸⁸

Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünden yana olduğunu her düzeyde dile getirmenin ötesinde, Gürcistan'ın karşı karşıya olduğu ayrılıkçı sorunların, barışçı yollardan çözümünü de yardımcı olmaya çalışmıştır. Özellikle, Rusya'nın ortaya çıkmasında katkıda bulunduğu ve zaman zaman alevlendirdiği, Abhazya sorununun Gürcistan'ın uluslararası alanlarda, tanınmış sınırlarının bütünlüğü korunarak, çözülmesine yardımcı olmaya çalışmıştır. Bu çerçevede, Gürcü-Abhaz çatışması devam ederken, hem Gürcüler hem de Abhazlara insani yardım yaparak, her iki tarafın güvenini kaazanmıştır.³⁸⁹

Öte yandan, Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, Türkiye, kısa sürede, bu ülkenin en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir. Siyasi ve ekonomik desteğinin yanı sıra, Türkiye Gürcistan'a askeri alanda da destek olarak, NATO'nun Barış İçinde Ortaklık (BİO) çerçevesinde, Gürcistan ulusal ordusunun kurulmasına yardım etmiştir.³⁹⁰

Türkiye ve Gürcistan, Hazar Havzası enerji kaynaklarının, uluslararası pazarlara ulaştırılması konusunda da, işbirliği yapmıştır. Erken petrol güzergahına destek veren Türkiye'ye karşılık, Gürcistan'da ana ihraç boru hattı olarak, Bakü-Tiflis-Ceyhan hattını desteklemiştir.³⁹¹

Kafkasya'daki bağımsız devletlerden bir diğeri ve Türkiye ile ilişkileri bir türlü istenilen seviyeye gelemeyen ülke, Ermenistan'dır. Tarihi saplantılar ve aşırı Rus baskısının, Dağlık Karabağ'daki olaylarla beslenmesiyle, Ermenistan-Türkiye ilişkileri bağımsızlığından itibaren hiçbir gelişme kaydetmemiştir.³⁹²

*“Türkiye, Transkafkasya ülkeleri ile siyasi ilişkilerini geliştirmeye gayret ederken, Kuzey Kafkasya'da daha çok Rusya'yı karşısına almak istemeyen bir politika takip etmiştir. Resmi ağızlardan, Kuzey Kafkasya'daki bağımsızlık hareketlerine destek vermemekte ve bunları Rusya'nın iç sorunu şeklinde, ifade etmektedir.”*³⁹³

³⁸⁸ MERT, a.g.e., s.280.

³⁸⁹ a.g.e., s.281.

³⁹⁰ a.g.e., s.282,283.

³⁹¹ a.g.e., s.283.

³⁹² YANAR, a.g.e., s.205-206.

³⁹³ a.g.e., s.206.

Görüldüğü üzere, Türkiye'nin bölgedeki başlıca ilgisi, bölge siyasetinde yeni bir güç olarak, Türk devletler oluşturma vizyonundan, ileriki yıllarda dağıtımına başlanacak olan, bölgedeki enerji pastasından payını aslamak için daha somut politik ve ekonomik kazanımlara yönelmiştir. Türkiye; Hazar bölgesinde, başlıca Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan'da bulunan petrol ve gaz kaynaklarının geliştirilmesinde ve pazarlanmasında yer almak istemektedir. Bu kaynaklara bağlanacak borular sayesinde, Türkiye'nin artan enerji ihtiyacının giderilmesi, boru hattı ve döşeme tesisatından önemli ekonomik faydanın sağlanması ve Batı kadar Orta Asya'daki devletler içinde ülkenin stratejik öneminin kuvvetlendirilmesi önem kazanmaktadır. Buna rağmen, Türkiye bu kazanımlara, ulaşacak kadar fazla araca sahip değildir. Hazar petrolü projesinin başarısı, esasen ABD hükümetinin siyasi desteğine bağlıdır.³⁹⁴

Türkiye'nin, Kafkasya'ya yönelik dış politikasının ana hatları aşağıya çıkartılmıştır³⁹⁵ :

- RF ile ilişkiler, rekabet ve çatışma çizgisinin dışına çıkarılarak, toprak bütünlüğüne saygı ve iç işlerine karışmama prensibi çerçevesinde, her alanda bölgesel işbirliği anlayışı tesis edilmeli, ikili ilişkilerin karşılıklı menfaat ve güven ortamına dayalı ileri ortaklık düzeyine çıkarılması sağlanmalıdır.
- Transkafkasya'nın bir barış ve her alanda işbirliği bölgesi haline getirilmesi için her türlü gayret sarf edilmelidir. Bu amaçla; Transkafkasya'da bölgesel işbirliği öncülüğünün sürdürülmesi ve koşullar oluştuğunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin önderliğinde, bölgesel bir örgütlenmenin gerçekleştirilmesini sağlayacak zemin hazırlanmalıdır.
- Orta Asya ve Transkafkasya Cumhuriyetleri'nin tam bağımsız ve egemen devletler olarak demokratikleşme, serbest piyasa ekonomisine geçişlerine ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına yardımcı olunmalı, söz konusu ülkeler ile her alanda ilişkiler geliştirilmelidir. Bu çerçevede; Türkiye'nin bölgedeki menfaatleri açısından, hayati öneme haiz olan Azerbaycan ve Gürcistan ile ilişkilerin geliştirilmesine özel önem verilmelidir.

³⁹⁴ Sheila N. HESLIN, "Key Constraints to Caspian Pipeline Development: Status, Significance and Outlook", *Central Asian Survey*, Vol.18, Issue:4, Dec.1999, s.22.

³⁹⁵ <http://w.w.w.mfa.gov.tr/Turkce/grupa/Kafkasya.html> (23.11.2005)

- Azerbaycan'ın, Rusya'nın nüfuz ve etkisinden kurtulmuş, kalkınmış, Dağlık Karabağ dahil tüm sorunlarını çözümlemiş olması ve milli birliğini tesis etmiş bir devlet haline gelmesi desteklenmelidir³⁹⁶.

- Transkafkasya üzerinden, Orta Asya'ya açılan stratejik koridorun güçlendirilmesi ve korunması sağlanmalıdır.

- 16 Mart 1921 tarihli, "Moskova Antlaşması" ve 13 Ekim 1921 tarihli, "Kars Antlaşması"ndan doğan haklar çerçevesinde, Nahçıvan'ın; Azerbaycan'ın koruyuculuğunda, "Özerk Cumhuriyet" statüsü korunmalı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Nahçıvan'a olan desteği sürdürülmelidir.

- Türkiye Cumhuriyeti'nin, Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirilmesi; Ermenistan'ın işgal altında bulundurduğu Azerbaycan toprakları (Dağlık Karabağ ve Laçın koridoru)'ndan çekilmesine ve başta asılsız soykırım iddiaları olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik iddia ve taleplerinden vazgeçmesine bağlıdır. Bununla birlikte, Ermenistan'a karşı; Türkiye Cumhuriyeti aleyhindeki davranışlarını engelleyecek ve Azerbaycan ile ilişkileri olumsuz etkilemeyecek şekilde, "kontrollü yaklaşma" politikası izlenmelidir.

Türk dış politikasının tarihten kaynaklanan tecrübesi, özellikle komşularıyla olan ilişkilerinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Her ne kadar Sovyetler Birliği artık dağılmış ve yerini alan, BDT' da geleceği belli olmayan, henüz oluşumunu yeteri kadar tamamlamamış ise de, Rusya Federasyonu'nun bir askeri süper güç olmaya devam edeceği gerçeği, Türkiye'nin Kafkaslara yönelik politikasında göz ardı edilemeyecek bir noktayı oluşturmaktadır.

Türkiye, Kafkas ülkeleri ile bağımsızlık, egemen eşitlik, toprak bütünlüğüne ve içişlerine karışmama ilkeleri çerçevesinde yakın bir işbirliği kurmak ve geliştirmek amacındadır. Bu politikanın hayata geçirilmesini teminen Türkiye, Azerbaycan'da büyükelçilik, Gürcistan'da başkonsolosluk açmış, Ermenistan'da da başkonsolosluk açmayı kararlaştırmış bulunmaktadır.

Ermenistan ile ilişkilerde hareket noktasını, toprak talebi ve soykırım iddiaları oluşturmaktadır. Türkiye özellikle, 1921 Kars ve Moskova antlaşmalarının geçerli olduğunu ve toprak talebi ile soykırım iddialarının olmadığını Ermenistan Cumhuriyeti tarafından resmi olarak bir belge ile deklarasyonunu istemektedir.

³⁹⁶ <http://w.w.w.mfa.gov.tr/Turkce/grupa/Kafkasya.html> (23.11.2005)

Ermenistan ise böyle bir iddialarının olmadığını sözlü olarak belirtmekle beraber, yazılı olarak beyan etmemekte ve öncelikle ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesini istemektedir.

Ermenistan'ın Türkiye karşısındaki en zayıf tarafı, sınırlarının tamamen kara ile çevrilmiş bulunması ve Karadeniz ile bağlantısının, ancak Türkiye üzerinden yapılabilecek olmasıdır. Bu nokta, Ermenistan'ın en hassas tarafı olup, Türkiye'nin de her zaman elinde tutacağı bir güçtür. Ermenistan, Türkiye'ye karşı emperyalist nitelikli politikasını değiştirmedikçe ve bir takım hayallerin peşinden koşmaktan vazgeçmedikçe, Türkiye, Karadeniz konusunda Ermenistan'ın daima karşısında olacaktır.

4.3. Kafkasya'daki Güç Mücadelelerinin Türkiye'ye Yansımaları

Soğuk Savaş sonrası, Sovyetler Birliği'nin dağılması, birdenbire ortaya çıkan, “azadlığa”, Orta Asya ve Kafkasya halkları hazırlıksız yakalanmışlardır. “Hazırlıksız yakalanış”ta, SSCB'nin Stalin iktidarı döneminde, Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik olarak geliştirdiği, “milletler politikası”nın, cumhuriyetlerin yanı başlarındaki pazarlarla bile ilişkilerinin yasaklanmasının ve merkeze (Moskova'ya) her konuda bağımlılığın, rolü büyüktür.³⁹⁷

Hazırlıksız yakalanış, Orta Asya ve Kafkasya'ya yeni istikrarsızlık kaynaklarıyla, eşzamanlı gelmiştir. Tarihsel düzeyde, devrimi pekiştirme adına, Stalin tarafından; İnguşlar, Çeçenler ve Kırım Tatarları gibi Kafkas halklarının yurtlarından sürülmesinin, toplumsal düzeyde SSCB döneminde yaratılan, Rus kültürel hegemonyasının dışlayıcılığının, ekonomik düzeyde Marksist ideolojinin öngördüğünün aksine bazı bölgelerin diğer bölgelere oranla daha geri kalmasının, siyasal düzeyde baskıcı bir siyasal örgütlenmenin demokratikleşme yolunda adım atma çabasının milliyetçi duyguları ifade etme olanağı sağlaması ve bu durumun milliyetçi ve dini duygulara romantik bir boyut kazandırmasının etkileriyle, Moskova denetiminin ve komünist ideolojinin bıraktığı boşluğu, zaten tarihsel olarak savaşçı olmaya meyilli, halkların yeniden ürettiği saldırgan milliyetçilik doldurmuş, gelir dağılımı daha da bozulmuş, uluslararası terörizm gelişmiş ve dış müdahalecilik için

³⁹⁷ YAPICI, a.g.e., s.270.

uygun bir zemin oluşmuştur.³⁹⁸ Bu durum, Kafkasya'daki doğan jeopolitik boşluğun doldurulması ve Hazar Havzası enerji kaynaklarının kontrol altına alınması yönündeki küresel rekabet ve güç mücadelesini de beraberinde getirmiştir.

Kafkasya üzerindeki güç ve nüfuz mücadelesi ağırlıklı olarak, üç alanda yoğunlaşmıştır. Bunlar; enerji kaynakları, jeopolitik konum, bölgenin kontrolünü ele geçirmektir. Transkafkasya'ya karşı Batıdan yönelen yoğun ilgi, bölgenin eski sahibi, Moskova'yı hiç memnun etmemektedir. RF, bölgedeki enerjinin kendi şirketlerinin etkinliği altında olmasına ve SSCB döneminde inşa edilen boru hatlarıyla, kendi toprakları üzerinden taşınmasına yönelik politikalarını tüm gücüyle sürdürmeye çalışmaktadır. Ancak 11 Eylül süreciyle, Avrasya'ya yerleşen ve 1990'lı yıllara nazaran, bölgede daha çok aktif olan Washington, Hazar Havzası enerji kaynaklarına yönelik pastadan büyük pay almak hesabı içerisindeydi.³⁹⁹

Kafkaslara yerleşmek isteyen ABD, Gürcistan'da yönetimde bulunan hükümet tarafından kabul edilmektedir. ABD'nin desteğiyle, "Kadife Devrimi" gerçekleştiren, Michael Şaakaşvili, ülkenin yönetimini eline almıştır. Gürcistan, Kafkaslarda, ABD'nin stratejik ortağı olarak yer almaktadır. Bağımsızlığından bu yana Gürcistan'ın, Abhazya ve Güney Osetya'daki bölgelerinde iç savaş yaşanmıştır. Abhazya'nın ve Güney Osetya'nın mücadeleleri ise, Rusya tarafından desteklenmiştir. İkinci Rus-Çeçen savaşının başlarında, Gürcistan binlerce Çeçen mülteciye kapılarını açarak, Pankisi Vadisine yerleştirmiştir.⁴⁰⁰ Putin'in yönetime gelmesinden itibaren, Rusya, Azerbaycan'a daha pragmatik yaklaşım sergileyerek, Minsk Grubu görüşmelerinde daha yapıcı bir tutum içerisine girmiş ve ilişkileri geliştirmeyi ön planda tutmuştur.⁴⁰¹ Bütün bu gelişmelerin temelinde; Rusya, denge politikası izleyen Azerbaycan'ın ABD'nin nüfuzu altına girmesini ve burada ABD'nin askeri üsler açmasını önlemek, Dağlık Karabağ sorununda inisiyatifi ABD'ye kaptırmamak, Hazar Havzası enerji kaynaklarının kullanımı ve taşınmasında Azerbaycan ile işbirliğine giderek, enerji kaynaklarının karar merkezinde olma düşüncesi yatmaktadır.

³⁹⁸ a.g.e., s.271.

³⁹⁹ ERDURMAZ, a.g.m., s.18.

⁴⁰⁰ ag.m., s.18.

⁴⁰¹ ag.m., s.18.

Rusya, ABD ve Türkiye'nin bölgedeki varlığına daha az tepki göstermeye başlamıştır. Ancak, Gürcistan'da sürdürmekte olduğu tutum, niyeti konusunda şüphe uyandırmaktadır. Moskova'nın mevcut statükonun devamı ve sorunların çözümü yönünde herhangi bir arzusunun bulunmadığını destekleyen bir politika izlemektedir.⁴⁰² Bugün Rusya, Gürcistan'ı çiğneyerek Ermenistan'a ulaşmak istemektedir. Gürcistan'daki azınlıkları da kışkırtarak Gürcistan'ı kendisine bağlamaya zorlamaktadır. Ermenistan'dan sonra Gürcistan'ın, Rusya'nın hakimiyetine girmesi, Rusya için Kafkaslarda bir Türk-Rus mücadelesini şiddetlendireceğini hatta işin içine İran'ında karışması ile Kafkaslarda daha kompleks bir durumun ortaya çıkacağı değerlendirilmektedir.

Rusya, çok yönlü dış politika stratejisinin gereği olarak, ABD ile ilişkilerini geliştirme yolunda ilerlerken, Şangay İşbirliği Örgütü gibi kurumlar aracılığıyla da, ABD'nin bölgede daha fazla yayılmasının, gerekçelerini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Kuzey Osetya'nın Beslan kentinde, yüzlerce kişinin ölümüyle sonuçlanan, terörist eylem sonrasında, RF da, tıpkı ABD gibi petrol coğrafyasına ve kalpgah'a daha fazla hakim olabilmenin avantajını yakalamıştır.⁴⁰³

*Özellikle, SSCB'nin bıraktığı alanlarda, stratejik üstünlük sağlamak amacıyla güdülenen, uluslararası sistemin büyük güçleri, jeopolitik varsayımların yeniden gündeme gelmesiyle, Kafkasya bölgesindeki yer alan devletlerin potansiyelleri ve bu potansiyellerin belirlediği pozisyonları dikkate alarak, ulusal ve küresel çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik uygun stratejileri, uygulama yoluna gitmektedir.*⁴⁰⁴

ABD'nin, Kırgızistan ve Özbekistan'da askeri üsler tesis etmesi, süratle tamamlanan belirli bir stratejinin adımları olarak görülmektedir. ABD, bütün bu stratejileri uygularken, diğer taraftan da, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'da nüfuzunu etkinleştirme çabalarını sürdürmektedir.⁴⁰⁵ ABD; bir yandan Kafkasya'ya ve Hazar Havzası'na nüfuz etmeye çalışırken, diğer yandan da Karadeniz'de Bulgaristan ve Romanya'da askeri üsler açarak, Karadeniz'e de nüfuz etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda; ABD, eski Rus jeopolitiğini adım adım ele geçirerek ve nüfuzu altına alarak, Rusya'nın hayat ve manevra alanını daraltmaktadır. Bu durum,

⁴⁰² **ag.m.**, s.18-19.

⁴⁰³ **a.g.m.**, 19

⁴⁰⁴ Zeynep YÜCEL, "Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Türkiye'nin Jeopolitik Konumuna Bir Bakış", **Jeopolitik Dergisi**, Yıl:3, Sayı:10, İstanbul, Bahar 2004, s.116.

⁴⁰⁵ ERDURMAZ, **a.g.m.**, s.19.

ABD'ye dünyanın kalpgahını kontrol altına alma, enerji kaynaklarının güzergahlarını yönlendirme ve siyasi, ekonomik ve askeri varlığını yayma fırsatını vermekte, buna karşılıkt; Rusya'yı da gittikçe bir iç devlet durumuna düşürmekte, ABD'nin kendi hayat alanına ve yakın çevresine girmesini izlemek zorunda bırakmaktadır.

Son dönemde, ortaya çıkan gelişmelere bakıldığında, sürekli olarak değişmelerin yaşandığı, Orta Asya ve Kafkasya bölgeleri özellikle dikkat çekmektedir. Bu bölgelerde, uluslararası ilişkilerin pek çok aktörü, birbirinden farklı çıkarlar etrafında etkinlik kurmaya çalışmaktadır. Bu bölgelerin dinamik yapısı ve jeopolitik önemi, gerek bölge ülkelerinin gerekse de bölge dışı ülkelerin ilgi odağı haline gelmesinde etkili rol oynamaktadır. Hem devletlerin hem de uluslar arası/uluslararası örgütlerin bölgeye ilişkin çıkar algılamaları ve bu bağlamda, izledikleri politikalar, bölgede dengelerin değişmesine, yeniden denge oluşturma çabalarına, rekabete, çıkarların çatışmasına/uzlaştırılmasına, ittifaklara ve işbirliğine neden olmaktadır.⁴⁰⁶

*Bir bölge ülkesi olarak Türkiye, yeni şekillenen uluslararası sistemde, kendi konumunu yeniden tanımlamak zorunda kalmıştır. Türkiye, uluslararası sistemin şekillendirilmesinde, çekirdek olarak nitelendirilebilecek, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde ortaya çıkan gelişmelerden, hem etkilenen hem de bu gelişmelere yön verecek bir ülke konumunda bulunmaktadır.*⁴⁰⁷

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında, Karadeniz, Kafkaslar ve Orta Asya'ya uzanan coğrafyada, önemli sorunlar ve fırsatlar ile karşı karşıya kaldığı aşıkardır. Özellikle, Kafkaslar'da, Rusya ile var olan sınırın ortadan kalkması ve Gürcistan, Azerbaycan (Nahçıvan) ve Ermenistan ile komşu durumuna gelinmesi, Türkiye'nin daha hassas bir zeminde politika yapmasını ve daha titiz olmasını gerektirmiştir. Herşeyden önce Türkiye'nin, bu yeni koşullarda muhatap alacağı ülke sayısı artmıştır. Bu ülkelerin hem iç politikalarında hem de kendi aralarında çok ciddi anlaşmazlıkları vardır. Ayrıca RF, eski toprakları olan bu bölgeleri tekrar ele geçirmek, kontrol altına almak veya hiç olmazsa nüfuz alanında tutmak istemektedir. Bu durum, geçen 15 yıl içinde, bölgede zımni bir ittifak sistemi oluşturmuştur.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶YÜCEL, a.g.m., s.116.

⁴⁰⁷a.g.m., s.116.

⁴⁰⁸GÖKIRMAK, a.g.m., s.247.

*“Türkiye ve Rusya arasında, asıl rekabet sahası, Hazar enerji kaynaklarının hangi güzergah üzerinden, dünya piyasalarına sunulacağı konusudur. Hazar enerji havzasını, “İkinci Kuzey Denizi” olarak nitelendiren Türkiye, Rusya’nın etki sahasını, zayıflatacağı ve kendi siyasi nüfuzuunu artırasacağı düşüncesiyle, Amerikan yönetiminin de destek verdiği, Doğu-Batı enerji koridorununun, ana güzergah olmasını istemektedir. Türkiye bu hattın gerçekleşmesi halinde, hem Rusya’nın kontrolü olmaksızın, bölge kaynaklarını, kendi iç ihtiyacı için kullanmayı, hem de Soğuk Savaş sonrası dönemde, enerji köprüsü haline gelmeyi istemektedir. Bu nedenle, Türkiye; Türkmenistan-İran-Türkiye-Avrupa devletleri doğalgaz, Trans Hazar doğalgaz, Azerbaycan-Türkiye-Avrupa Birliği doğal gaz ve son olarak, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ile de Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan petrollerini taşıyacak projeler için uluslararası arenada yoğun çaba harcamaktadır.”*⁴⁰⁹

Günümüzde, Kafkaslar’da ortaya çıkan yeni şartlar ve giderek şiddetlenen, ABD-Rusya rekabeti nedeniyle, Türkiye’nin bölgedeki çıkarları ciddi biçimde tehlikeye girmektedir. ABD ve RF Kafkaslar’da, politika ve stratejilerinin gereği olarak, yeni üsler edinmek ve bölgede kalıcı olmak istemekte, bu da Türkiye’nin güvenliğini etkilemektedir. Bu durumda, Türkiye açısından, en uygun politika, her şeyden önce Kafkaslar’ın askeri üslerden arındırılmış, güvenli bir bölge haline getirilmesidir. Bu çerçevede, hem ABD hem de RF’nun, Transkafkasya’da askeri üsler kurması acilen önlenmelidir. Türkiye açısından, Kafkaslar’da en önemli husus, “güç dengesinin” taraflardan herhangi birinin lehine bozulmaması ve bölgenin mümkün olduğunca silahtan arındırılarak, bir serbest ticaret alanı haline gelmesidir. Böyle bir gelişme, hem Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının emniyetle işlerliği, hem de Dağlık Karabağ sorununun çözümü için elverişli koşullar yaratacaktır. Bağımsızlığını kazanmış eski Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinin tarafsızlığının sağlanması ve sürdürülmesi Türkiye’nin güvenliği ve çıkarları açısından en makul çözüm olarak görülmektedir. Irak’ta yakın bir gelecekte ciddi bir iç savaşın çıkması durumunda, Türkiye’nin Kafkaslar bölgesinde de bir çatışma durumu ile karşılaşması, olası senaryolar içinde belki de en tehlikelisi olacaktır. Bu durumda, Türkiye hem işki cephe arasında sıkışacak hem dev çatışmalar yayılarak, tüm Kafkaslar ve hatta Orta Asya’yı içine alacaktır. Gelişmelerin bu şekilde seyretmesi

⁴⁰⁹ Ertan EFEGİL, “Türk-Rus İlişkileri: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç”, Der:İdris BAL, **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, 2.Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara, Ocak 2004, s.355.

zaten nükleer programı nedeniyle, ABD ve İsrail'in hedefinde olan İran'ın da , bu çatışmalara dahil edilmesine ve önceden hesaplanamayan gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olabilir.⁴¹⁰

Kafkasya'daki yaşanan güç mücadelelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve çıkabilecek krizlerin, “Türkiye’ye olası etkilerinin senaryoları ise⁴¹¹;

- *Orta Asya petrol ve doğal gaz rezervlerinin, ABD ve RF arasında paylaşımı ile birlikte, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı iptal edilecek, Türkiye’nin ekonomik kaybı büyük olacaktır. Ayrıca boru hattı vasıtasıyla sağlayacağı, stratejik dengeyi de kaybetmiş olacaktır.*

- *Bünyesinde bulunan üç özerk cumhuriyetin (Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan), Rusya Federasyonu’nun güdümüne girmesi ile siyasal birliğini ve toprak bütünlüğünü kaybedecek olan Gürcistan, Türkiye’nin Orta Asya ile mevcut ulaşım yolunun kapanmasına sebep olacaktır.*

- *Türkiye’nin, Rusya Federasyonu’yla arasında bir tampon bölge olma özelliği taşıyan Transkafkasya’nın, Rusya’nın güdümüne girmesi, Türkiye’nin Rusya Federasyonu’na ilişkin güvenlik kaygılarının artmasına neden olacaktır*

- *Transkafkasya’nın, Rus güdümüne girmesi ve Azeri petrol/doğal gaz kaynaklarının ABD ve RF arasında paylaşımı, Türkiye’yi siyasal açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da güç durumda bırakacaktır.”*

- *Ermenistan’ın, Batılı ülkeler vasıtasıyla, AB’ye girme sürecinde olan, Türkiye üzerinde oluşturacağı sözde soykırım baskısı ile, bunun Türkiye tarafından tanınmasını istemesi, Türkiye-Ermenistan arasındaki çözümsüzlüğü artırarak devam ettirecektir.*

- *Rusya, Türkiye’nin Çeçenistan’daki direnişçilere siyasal, ekonomik ve askeri destek sağladığı iddiası ile - Irak’taki oluşumlara ve gelişmelere bağlı olarak- sözde Kürt sorunu kozunu öne sürecektir.*

Türkiye’nin Kafkasya’da yaşanan güç mücadelelerinin bir sonucu olarak kendisine yansıyan veya yansıyacak bu olası krizlere karşı, geliştirmesi gereken stratejiler de ⁴¹²;

⁴¹⁰ GÖKIRMAK, a.g.m., s.255-256.

⁴¹¹ KONA, a.g.m.,72.

⁴¹² a.g.m.,s.73-74.

- *Azerbaycan-Ermenistan, Gürcistan-Abhazya, Gürcistan-Acaristan, Gürcistan-Güney Osetya sorunlarının çözümü, aktif olarak sağlanmalıdır.*
- *Türkiye,m Gürcisrtan'ın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruması için bu devlete uluslar arası platformda destek aramalıdır.*
- *Gürcistan'ın, Çeçenistan'a verdiği örtülü destek engellenmelidir.*
- *Azerbaycan'ın, Rusya'ya ödünler vermek zorunda olduğu Rusya'yı dengeleme politikasının, ileride bu devletin Rusya ve Ermenistan karşısında güvenliğini zedeleyeceği anlatılmadır.*
- *Kuzey Kafkasya'daki sorunlara, Çeçenistan sorunu dahil olmak üzere, müdahale edilmemelidir.*

Türkiye, ABD ve RF'na ilişkin olarak değil, bölgesel bazda olmalıdır. Çünkü, bölgesel nitelikte geliştirilecek stratejiler, Türkiye'nin siyasal, sosyal ve ekonomik güvenliği için maksimum fayda sağlayabilecek niteliktedir. Bu eksende, bölgeye yönelik oluşturulabilecek stratejiler şunlar olmalıdır⁴¹³;

- Ermenistan ile mevcut statü devam ettirilmelidir.
- Transkafkasya ülkelerinin (Azerbaycan ve Gürcistan), RF ve ABD güdümüne girmesini engelleyebilmek için; bu devletlerle ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel ilişkiler geliştirilmelidir.
- Özellikle Azerbaycan, Acaristan, Abhazya ve diğer Türk topluluklarının yaşadığı Kuzey Kafkasya özerk cumhuriyet ve bölgelerinde, geçmişte paylaşılan ortak kültürel unsurlar, günümüzde jeopolitik unsurlarla birleştirilerek, Kafkasya ve Türkiye'nin bulunduğu coğrafya, jeopolitik bir güce dönüştürülmelidir. Türkiye öncülüğünde, "Kafkasya İstikrar Paketi" hayata geçirilmelidir.
- RF'nun Kürt kozuna karşılık, Çeçenistan kartı Türkiye tarafından dengeli olarak kullanılmalıdır. RF ile dengeli, karşılıklı dayanışma ilkesine dayalı, istikrarlı ve caydırıcı esaslı politikalar izlenmelidir.
- RF 'nuna bağlı özerk cumhuriyet ve bölgelerde yaşayan Türk halkları (Nogay, Kumuk, Karaçay, Balkar, Türkmen vb) ile ilişkilerde kültürel ve dilsel bağlantı kurulmalıdır. Atatürk'ün de belirttiği şekilde, "tarih bir köprüdür..., dil bir köprüdür..., kültür bir köprüdür". Aksi davranışlar Rusya'nın içişlerine karışıyor ve müdahale ediyor izlenimi bıraktırır.

⁴¹³ a.g.m., s.74

Yukarıda ifade elden kriz alanları ve buna bağlı Kafkaslar'daki istikrarsızlıklar, bölgedeki barışı ve barış gayretlerini zorlaştırmaktadır. Etnik çatışmalar, ekonomik çıkarlar ve rekabet ortamı, Kafkaslar'da huzurun sağlanmasını güçleştirmektedir.

RF, Kafkasya'yı nüfuz, etki ve ilgi alanı olarak görmeye devam etmektedir. Doğrudan veya dolaylı askeri güç, gizli eylemler ve yöntemler dahil, geniş bir kuvvet yelpazesi kullanmaktadır. Bu bölgede, bölgesel bir güç olarak kendisini kabul ettirme çabaları içinde olan Rusya Federasyonu, yeni müttefikler arama, geleneksel nüfuz alanları ilkesine geri dönme ve "yakın çevre"de etkinliğini güçlendirme yönünde kararlı politikalar sürdürmektedir. Güçlü olmayan yönetimlerin işbaşında olması, iç karışıklıklar ve ekonomik sıkıntılar yüzünden bölge ülkeleri Batı'ya ulaşamamaktadır. Çeçenistan'daki askeri operasyonlar, Gürcistan'daki Rus askeri varlığı ve Ermenistan ile yakın askeri işbirliği faaliyetleri; RF'nin bölgedeki varlığını ve nüfuzunu pekiştirmektedir.

RF. Kafkaslarda, özellikle Kuzey Kafkaslarda etnik çatışmaların çıkmasını önlemek için gerekli tedbirleri alırken, Transkafkasya'da etnik çatışmaları körüklemekte, en azından kontrollü tahrikler yapmaktadır. Cumhuriyetlerin içinde ve kendi aralarında sorun çıkması, sonra bu sorunların merkezi yönetim tarafından çözülmesi, cumhuriyetlerin yöneticilerine yetki ve sorumluluk paylaşımına ilişkin yeni önerilerde bulunulması, Moskova ile cumhuriyetler arasındaki ilişkilerin genel seyrini belirlemektedir. RF geçmişte olduğu gibi bu gün de kendisine bağlı etnik gruplara destek vermek suretiyle, bağımsızlık için ayaklanabileceğini düşündüğü toplulukları kontrol altına almaya çalışmaktadır.

Kuzey Kafkasya'daki halkın çoğunluğu Müslümandır. Kuzey Kafkasya'da milliyetçilikten doğan ayrılıkçı eğilimler vardır. Bunlar henüz lokalizedir. Ancak ileride bir bloklaşma ile sonuçlanabilecektir. Bu da, RF'nun çıkarlarını ve hatta toprak bütünlüğünü tehdit edecektir. Ancak özerk bölgelerin her birisinde bulunan Rus azınlığı, daima hesaba katılması gereken bir unsur olacaktır.

Transkafkasya'da ise, Dağlık Karabağ konusunun çözülmemesi en belli başlı sorundur. Gürcistan ve Ermenistan'daki Rus askeri varlığı, risk teşkil etmektedir.

Hazar Havzası petrol boru hatları güzergahı bölgeden geçtiği için, rekabet öne çıkmaktadır. Ermenistan'ın yürüttüğü sözde soykırım kampanyası ve PKK/KONGRA-GEL terör örgütüne verdiği destek, Türkiye'yi ciddi ölçüde rahatsız etmektedir.

Türkiye, bölge ile tarihi, sosyo-kültürel, dilsel, dinsel ve soy yakınlığı olan bir ülkedir. Bu nedenle Kafkasya ile ilgilenmek zorundadır. Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin bölgedeki önemi daha da artmış, kilit ülke konumuna gelmiştir. Bölgedeki krizler alanlarına ve çatışma ortamına, tarafsız, dengeli ve istikrarlı ve arabulucu diplomasi ile çözüm bulması, Türkiye'nin başta kendi güvenliği olmak üzere, bölgenin de güvenliği ve geleceği için önem taşımaktadır. Bu bağlamda; Türkiye ülkelerin iç işlerine müdahale etmeyerek, ancak sorunları ülkeleri ortak platformda bir araya getirerek ve işbirliğine ikna ederek başarmak zorundadır. Bunun içinde siyasi, ekonomik desteği gerektiğinde, askeri caydırıcılığını etkin ve yerinde kullanmak zorundadır.

Rusya Federasyonu'nun, kendi tabii nüfuz alanında kabul ettiği, BDT ülkelerini kendisine bağımlı halde tutma yönündeki politikası tüm hızıyla sürmektedir. Bu kapsamda Kafkaslar bölgesinde, AKKA tavanlarını değiştirme gayretleri de dahil olmak üzere faaliyetlerine devam etmektedir. Diğer taraftan Türkiye'nin, Yeni Türk Cumhuriyetleriyle ilgili ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerinde, Rusya Federasyonu ile kritik bir denge ve gizli bir çekişme söz konusudur.

Hazar Denizi üzerindeki ortak çıkarları, Rusya ile İran'ı aralarındaki stratejik ilişkileri geliştirmeye zorlamaktadır. Ancak Kafkasya'da refaha giden yolun bölgenin istikrarsızlığından değil, işbirliği ve paylaşımdan geçtiği RF tarafından giderek daha fazla takdir edilmektedir. Bu bağlamda; Rusya'nın, Transkafkasya'da körüklediği ve desteklediği etnik ayrımcılık silahı, yakın bir gelecekte ABD ve diğer güç merkezleri tarafından, Kuzey Kafkasya başta olmak üzere RF'nun diğer bölgelerindeki özerk cumhuriyet ve özerk bölgelerde de kendisine karşı uygulanacaktır.

Kafkaslarda yaşanan ve Türkiye'yi yakından ilgilendiren ve etkileyen, önümüzdeki 15-20 yıllık dönemde de devam etmesi beklenen, güç mücadeleleri,

rekabetin ve bunun kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkacak istikrarsızlığın başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir⁴¹⁴:

- Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde mevcut ve büyük devletlerin ilgisini çeken doğal zenginlikler,
- SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan devletlerin devam eden ekonomik, sosyal ve politik problemleri,
- RF'nin, Çeçenistan bölgesinde icra etmekte olduğu askeri hareket,
- RF'nin, bölgedeki askeri varlığını devam ettirme ve Ermenistan'ı silahlandırma gayretleri (Gürcistan'da kapattığı veya asker sayısını azalttığı üs personeli, silah ve teçhizatını Ermenistan'daki üslerine taşıması),
- Ermenilerin, tüm dünyada, Türkiye aleyhine yürüttüğü lobi faaliyetleri,
- Azeri-Ermeni anlaşmazlığı ve Dağlık Karabağ sorunu,
- Gürcistan'da devam eden iç karışıklıklar ve etnik çatışmalar,
- Bölgedeki etnik grupların ve özerk yönetimlerin bağımsızlık mücadeleleridir.

Bu şartlar dahilinde, Kafkaslar bölgesinin hassasiyetini koruyacağı, sorunların kısa vadede çözülemeyeceği ve istikrarsız ortamın süreceği değerlendirilmektedir. Görüleceği üzere, Transkafkasya'da çıbanbaşı olan ve Rusya'nın taşeronu konumundaki Ermenistan, istikrarsızlığın esas kaynağıdır. Rusya'nın stratejik ortağı ve onun en sadık müttefiki Ermenistan, ancak Türkiye-Azerbaycan ve Gürcistan yakın işbirliği ile bertaraf edilebilecektir. Bunun içinde bu üç ülkenin yakın koordinasyon ve yardımlaşma içine girerek, kamuoyu önünde Ermenistan'ı yalnızlığa terk etmesi gerekmektedir. Denizlere çıkışı olmayan, jeopolitik ve stratejik önemi bulunmayan, zengin yer altı ve yerüstü zenginlikleri ile enerji kaynaklarına sahip olmayan Ermenistan'ın, en büyük avantajı, Rusya ile başta ABD ve Fransa gibi Batılı ülkelerde yaşayan Ermeni diasporasının desteğini arkasında bulundurmasıdır. Kafkasya'da istikrar bu desteğin azaltılması ve Ermenistan'ın gardının düşürülmesi ile mümkündür.

Kafkaslar zengin enerji kaynaklarına sahip olmasına rağmen, bölgedeki yetersiz ekonomik altyapı, bölge ülkelerinin ekonomik gelişmelerinin önündeki engel olma vasfını sürdürmektedir. Bölgede genel ekonomik durumun zayıf olması ise, bir çok bölgesel problemin büyümesine neden, çözülmesine ise engel teşkil

⁴¹⁴ a.g.m, s.74-75.

etmektedir⁴¹⁵. Bu nedenle, ekonomik problemler halledilmeden bölgesel problemlerin çözülmesi güç olacaktır. Bununla birlikte, ülke modellerinin ve siyasetlerinin farklılık gösterdiği, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin iktisaden ve siyaseten geçiş döneminin sıkıntılarını ve çalkantılarını halen yaşadıkları, ancak Rusya Federasyonunun Orta Asya, Hazar ve Azerbaycan petrol ve doğal gaz üretimi ile pazarlara ulaştırılmasında tekelci güç rolünü bırakmaya niyetli olmadığı anlaşılmaktadır.

RF'nun Ermenistan'a sağladığı örtülü destek sebebiyle günümüze kadar çözülmemeyen Dağlık Karabağ Sorunu'nda, Ermenistan'ın kendi lehine çözümde diretmesi nedeniyle, önümüzdeki dönemde de olumlu bir sonuç beklenmemektedir. Ermenistan, esasen Dağlık Karabağ'ın topraklarına ilhak edilmesine olanak tanıyan bir siyasi çözümden yanadır. Bu nedenle Dağlık Karabağ'da devletleşme çalışmalarına hız vermiştir. Ayrıca, sözde soykırımı siyasi - ekonomik rant haline getiren Ermeni Diasporası, Sözde Soykırım'ın tanınması yönündeki faaliyetlerine ve başta Fransa olmak üzere sözde Ermeni soykırımı bahanesiyle Türkiye'ye baskı yapılmasını temin ederek aleyhte girişimleri ile fiili bir tehdit oluşturma gayretlerine devam etmektedir. Ayrıca Ermenistan Gürcistan'ın Türkiye'ye komşu yörelerindeki Ermeni nüfusunu artırarak bir başka cephe daha açmak peşindedir.

Nahçıvan'da Türkiye'nin bu cumhuriyeti kendi tarafında çekmek amacı ile yapılan tüm yardım ve desteğe rağmen, özellikle yönetimdeki etnik ve bölgesel farklılıklar, yolsuzluklar, rüşvet olayları ve çeteleşme gibi nedenlerle, ileride kontrol edilemeyecek ve Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarını zedeleyebilecek gelişmelere yol açabilecek bir ortam bulunmaktadır. İç siyasetindeki bu kötü sahne, İran'ın ülkeye yönelik girişimlerine de zemin oluşturmaktadır.

RF terörizme karşı uluslararası ortamda oluşan hassas durumdan yararlanarak, Çeçenistan'da sert askeri tedbirler uygulamaya başlamıştır. Daha önce taahhütte bulunmasına rağmen Savunma Bakanlığı birliklerinin bölgeden çekilme faaliyetini durdurmuştur. Bunun ötesinde bu birlikleri takviye etmekte, Çeçen güçlerin topraklarında faaliyetlerine göz yumduğunu iddia ederek, Gürcistan'a yönelik sınır ötesi bir askeri hareket için elverişli şartları oluşturmaya çalışmaktadır. Çeçen

⁴¹⁵ Armağan KULOĞLU, "21 nci Yüzyılın Başlangıcında Türkiye'nin Değişen İlgi ve Etki Alanları", **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 10, Ankara, 2001.

Sorunu'nda RF'na karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesinin ulusal eksenden, dini eksene kaydığı görülmektedir.

*Jeostratejik konumundan kaynaklanan ve RF tarafından vazgeçilmez kabul edilen siyasi ve askeri önemi Gürcistan'ın en hassas tarafını oluşturmaktadır. RF'nun bu ülkedeki askeri varlığı, azınlıklar üzerindeki büyük etkisinin yanı sıra, bölgesel politikaların uygulanmasında kendisine büyük inisiyatif kazandırmaktadır*⁴¹⁶. Bu nedenle RF, Vaziani'deki üssünü boşaltmasına, Gudauta'daki üssünden askeri teçhizatını çekmesine rağmen, tümen çapında iki üssünün bulunduğu Batum ve Ahılkelek bölgesini her ne suretle olursa olsun terk etmeyecek, Gürcistan'ın bu konudaki ısrarı halinde ise başta Abhazya olmak üzere Güney Osetya ve Ermeni azınlık problemlerini körüklemek suretiyle, Gürcistan'ın ısrarlı tutumundan vazgeçirmeye çalışabilecektir. Türkiye - Gürcistan ilişkilerinin iyi yolda olduğu bu ülkeye ABD ile koordineli olarak ortak yardımların artırılacağı, Gürcistan'ın Almanya, Rusya ve Ukrayna dahil pek çok ülke ile dengeli ilişkiler geliştirmeye çalıştığı bilinmektedir.

RF'nun, Krasnodar eyaletindeki deniz ticaretinin Türk kökenlilerden alınarak Ermenilere teslim edilmesi, denize ulaşmada Ermenistan'a bir çıkış kapısı sağlayacaktır³⁰. Buna karşılık, özellikle Kuzey Kafkasya'daki Müslüman Türk kökenliler tamamen kuşatılmış durumdadır ve ekonomik bakımdan daha da fakirleşmeye mahkum edilmişlerdir.

RF, Gürcistan ve Ermenistan'da yaklaşık üç tümeni ile bulunmaya devam etmektedir. Diğer bazı birlikler Kuzey Kafkasya'da konuşludur. RF'nun mevcut şartlarda Türkiye'ye karşı durum üstünlüğü sağlayan Transkafkasya'daki üç tümeni bölgeden çekmeyeceği ve AKKA limitlerini aşmasına bir mazeret olarak gösterdiği Çeçenistan'daki askeri varlığını sürdüreceği beklenmektedir.

Hazar Havzası'nda üretilen petrolün Batı piyasalarına ulaştırılmasında esas hat olma iddiasındaki Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattının son aşaması olan ayrıntılı mühendislik çalışmaları devam etmektedir. RF; söz konusu hattın emniyetli olmadığı konusunda yatırımcı şirketleri olumsuz yönde etkilemek amacıyla son zamanlarda Gürcistan'ın iç istikrarıyla ilgili belirsiz bir durum yaratmaya çalışmaktadır. Bu

⁴¹⁶ Hasan KANPOLAT ; Kamil, AĞACAN, "Gürcistan'daki Rus Üslerinin Tasfiyesinde Mehter Adımları: Bir Geri, İki İleri", **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 16, Ağustos 2001; Armağan KULOĞLU, "RF'nin Yeni Kafkasya Politikası", **Stratejik Analiz Dergisi**, Ankara, Mayıs 2000.

yöndeki çabaları, çalışmanın son aşamasına gelmiş olması nedeni ile daha da artabilecektir.

Hazar Denizi'nin paylaşımı ve statüsünün belirlenmesi konusunun, gündemden düşmesine rağmen RF, deniz yatağının paylaşılması, üstünün ise kıyıdaş ülkeler arasında müşterek kullanılması konusundaki tezinde ısrarlıdır⁴¹⁷. Kıyıdaş ülkelerin egemenlik sahasını kontrol edebilecek deniz kuvvetlerine sahip olmaması, RF'nu varisi olduğu SSCB gibi Hazar Denizi'ni kendi iç denizi olarak görmesine neden olmaktadır.

Transkafkasya'da yaşanan problemlerin esası, bölge ülkelerinin kendi kendine savunma yeterliliğinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda Ermenistan, kendini RF ile yaptığı ikili Askeri İşbirliği Anlaşmaları ile güvence altına almıştır. Gürcistan'ın güvenlik zafiyeti ise “Türkiye-ABD Kafkas Ortak Çalışma Grubu”nun müşterek çalışmaları ile giderilmeye çalışılmaktadır.

Kafkaslar bölgesinde Vahhabi mezhebinin, özellikle Çeçenistan'da taban bulması, söz konusu hareketin Çeçen milliyetçiliğini zayıflatmak amacıyla RF tarafından organize edildiği kuşkuvarını artırmaktadır. Kafkasya'da zaman zaman alevlenen Vahabi Hareketi, Tacikistan başta olmak üzere Orta Asya'da büyük ölçüde uygun zemin ve yankı bulabilen açılım çabaları aleyhte bir potansiyel gelişme olarak izlenmektedir. Bu akımların Türkiye'den destekçiler bulabileceği göz ardı edilmemelidir. Her ne kadar Türk dünyası kültürünün tarikatlar, kökten dinci militarist akımlar ve buna benzer yollarla yapılan bu tür girişimlere pek geçit vermeyeceği düşünülse de, dikkatsizlik ve belirli koşulların olgunlaşması halinde Afganistan örneğine benzer şekilde geniş kapsamlı bir tehlikeye dönüşebileceği açıktır.

Bölgedeki enerji koridorlarının belirlenmesinde tartışmasız güç olmayı hedefleyen RF; Türkiye'nin bölgedeki girişimlerini zayıflatmak maksadıyla değişik eksenli ittifakları devreye sokmuştur. Bu konuda özellikle İran ve Ermenistan ile birlikte Azerbaycan'ı kuşatıcı politikalar üreterek, bu ülkeyi kendisi ile birlikte harekete zorlamaktadır. Buna karşılık Türkiye - Azerbaycan ilişkileri pek çok alanda oldukça iyi durumdadır. Türkiye Rusya, İran, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Gürcistan gibi ülkelerle de dengeli ilişkiler yürütmektedir.

⁴¹⁷ Elnur, SOLTAN, “Hazar Denizinin Hukuki Statüsü: Çizilmeyen Sınırlar”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 13, Ankara, Mayıs 2001.

İran, nükleer silah elde etme gayretlerini başarıya ulaştırması durumunda bölgedeki dengeleri altüst edebilecek bir konuma gelebilecek, bu husus da bölgedeki etken faktörlerin farklı eksenlere kaymasına neden olabilecektir.

*İran; Şii orijinli şeriat rejimiyle ülkenin kuzeyinde bulunan Azerileri bugüne kadar kontrolü altında bulundurmasına rağmen, son dönemde gelişen milliyetçilik hareketlerine engel olma konusunda güçlüklerle karşılaşabilecek, bu yöndeki gelişmeleri önlemek amacı ile, askeri ve polisiye tedbirlerle sindirme faaliyetlerinde bulunsu bile, söz konusu hareket artarak devam edebilecektir.*⁴¹⁸

Sonuç olarak Kafkaslar, Hazar Havzası ve Orta Asya'dan ayrılmak istemeyen RF'nun, bu günlerde ve ileriki dönemlerde, bölgede takip edeceği stratejisini uygulayabilecek politikaları önceden ürettiği ve büyük oranda da başarı ile yürüttüğü görülebilmektedir. RF, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını onlara verirken, bölgedeki varlığını da sürdürebilecek şekilde her ülke için özel etnik / sınır, ekonomik, siyasi veya aşırı dinci tehditler yaratmış ve gerekli olduğunda manivela olarak kullanmak üzere bırakmıştır. Bugün söz konusu bölgede bağımsızlığına kavuşan sekiz ülkeden dördü (Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan) güvenliğinin ancak RF birlikteliği ile sağlanabileceğini kabul etmiştir. Diğer dört ülkeden birinde (Gürcistan) zorla asker bulundurmaya devam ederken, geriye kalan üç ülkeyi (Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan) özellikle Türkiye ile ilişkilerini geliştirmemeleri için sindirmeye çalışmaktadır.

Özellikle örtülü tahrikler ve tertipleri önlemenin zorluğu dikkate alındığında çevresel coğrafyadaki hemen her huzursuzluğun ve silahlı çatışmanın Türkiye'yi de içine çekebilecek bir yönünün olabileceği değerlendirilmektedir. Dolayısıyla diaspora olgusundaki gelişmelerin Türkiye aleyhine bir etken olabileceği göz önünde tutulmak ve tedbiri elden bırakmamak gerekir.

Ancak Ahıska Türkleri ile ilgili durum bazı farklılıklar arz etmektedir. Gürcistan Devlet Başkanı E.Şevardnadze'nin Temmuz 1996'da çıkarttığı bir kararname ile Ahıska Türklerinin durumuyla ilgili bir komisyon kurulmuştur. Dönemin Gürcistan Savunma Bakanı Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşünün "Türkiye'ye Kafkaslar'da Ahıska kartını kullanma fırsatı yaratacağı"nı ifade ederek endişelerini dile getirmiştir. Aynı bakan, yeni problem sahası yaratma yerine, söz

⁴¹⁸ Nasip NASİPLİ, "İran'ın Azerbaycan Petrolü Politikası", **JeoEkonomi Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 2, İstanbul, Yaz/Sonbahar 1999.

konusu grubu Gürcüleştirek Mesheti bölgesinde Ermeni azınlığa karşı bir denge unsuru olarak kullanma seçeneğinin, Gürcistan'ın çıkarları açısından daha uygun olduğunu savunmuştur⁴¹⁹.

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz, Kafkaslar ve Orta Asya'ya uzanan coğrafyada önemli sorunlar ve fırsatlar ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Özellikle; Kafkaslar'da, Rusya ile varolan sınırın ortadan kalkması ve Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile komşu durumuna gelinmesi, Türkiye'nin daha hassas bir zeminde politika yapmasını gerektirmiştir. Herşeyden önce Türkiye'nin, bu yeni koşullarda muhatap olacağı ülke sayısı artmıştır. Bu ülkelerin hem iç politikalarında, hem de kendi aralarında ciddi anlaşmazlıkları (Dağlık Karabağ sorunu, Abhaz-Gürcü, Oset-Gürcü çatışmaları, Cevahati bölgesi Ermenileri, Ermenistan ve Gürcistan'daki Rus üsleri vb.) vardır. Ayrıca Rusya Federasyonu, eski toprakları olan bu bölgeyi tekrar ele geçirmek, hiç olmaz ise nüfuz alanında tutmak istemektedir. Bu mevcut durum, geçen 14 yıl içinde bölgede zımni bir ittifak sistemi oluşturmuştur.⁴²⁰

Rusya, Ermenistan ve İran'ın oluşturduğu dikey ittifak eksenine karşın, Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan da yatay ittifak ekseni tesis etmiştir. Türkiye'nin başını çektiği eksenin, ABD tarafından desteklendiği görülmektedir.⁴²¹ Bunun en somut göstergesi, 25 Mayıs 2005'de vanası açılarak Ceyhan'a petrol pompalanmasını sağlayan, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'dır. Bu bağlamda; Orta Asya, Kafkaslar ve Hazar Petrol Havzası ile Karadeniz ve Boğazlar bölgesi jeopolitik anlamda bir bütün olarak düşünülmektedir.

Soğuk Savaş sonrası, bölgede hiç bulunmayan ülkeler başta ABD olmak üzere, AB, ÇHC gibi küresel ve bölgesel güçler, zengin enerji kaynakları ve jeopolitik önemi nedeniyle, Kafkasya'ya olan ilgilerini arttırmışlardır. Özellikle ABD; Kafkasya'da dünya jandarmalığına yönelik olarak ve enerji kaynaklarının üretimi ve terminalleri dahil bölge üzerinde nüfuzunu ve kontrolünü sağlamlaştırmak istemektedir. Bu bağlamda; özellikle ABD ve RF, Kafkasya'daki ve Kafkasya bağlantılı Karadeniz ülkeleri üzerinden yeni bir soğuk savaş yürütmektedirler.

⁴¹⁹ Nermin HACINIDZE, "Ahıska Türkleri Tuz Üzerine Bile Ot Bitirir", Söyleşi, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 16, Ankara, Ağustos 2001.

⁴²⁰ GÖKIRMAK, **a.g.m.**, s.247.

⁴²¹ **a.g.m.**, s.247.

Dolayısıyla bu güç mücadelesi ve rekabet de bölgesel güç ve Kafkasya ile sınır olan Türkiye'nin güvenlik, siyasi ve ekonomik alanlarında tehdit ve risk anlamındadır. Bu durum; Türkiye'nin, Kafkasya eksenli, Karadeniz, Hazar Denizi ve Orta Asya politika ve hedeflerini de doğrudan ilgilendirmekte ve etkilemektedir.

Kafkasya'daki bu güç mücadelesi kapsamında;

- RF'nun ekinliğinin giderek azalarak, ABD'nin de yavaşça olsa giderek etkinliğinin arttığı,
- Bölge ülkelerinden olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın ABD ve AB ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı, ancak Ermenistan'ın RF ile stratejik ortaklığını sürdürdüğü,
- RF'nun Transkafkasya'daki istikrarsızlığının sürmesi için etnik ayrımcılığı (Abhaz-Oset vb.) ve Ermenistan'ın Dağlık Karabağ başta olmak üzere Azerbaycan'ın topraklarının %20'sini işgal eden Ermenistan'ı desteklediği, dolayısıyla Gürcistan ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüklerinin tehdit altında olduğu değerlendirilmektedir.

Bugün kü gelişmeler kapsamında; RF, Çeçenistan üzerinde tam hakimiyet kurmaya çalışarak, ülkesinin yeni bir dağılıma süreciyle karşı karşıya kalmasını engellemeye çalışmaktadır. RF, Çeçenistan ile aynı özelliklere sahip, 19 özerk cumhuriyetin de harekete geçmesi durumunda, topraklarının %28'ini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Bu durum; RF'nun yeniden dağılması, toprak açısından daha da kuzeye çekilmesi ve iç devlet durumuna düşmesi, Karadeniz ve Hazar Denizi ile irtibatının neredeyse tamamen ortadan kalkması ve bu bağlamda, bu bölgedeki hakimiyet ve nüfuzunu ABD'ye kaptırması anlamına gelmektedir. Kuzeye çekilmesiyle, Hazar Havzasından da tümüyle uzaklaşmak zorunda kalacak olan Rusya'nın, bu duruma karşı bir hareket tarzı olarak, Ukrayna'yı doğu ve batı olarak bölüp, Doğu Ukrayna üzerinden Karadeniz'e ulaşmaya çalışabileceği değerlendirilmektedir.

ABD'nin; Gürcistan'da yapılan, "Kadife Devrim" ile bu ülkenin yönetiminde söz sahibi olmaya başladığı, Azerbaycan'a ise ekonomik yardım yanında, Dağlık Karabağ konusunda destek sözü vererek, bu ülke ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı değerlendirilmektedir.

RF'nin Çeçenistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Gürcistan ve son olarak Ukrayna'da güç kaybına uğraması ve bu ülkeyi ABD karşısına daha hassas bir konuma getirmiştir. Bu nedenle, RF'nin bölgede, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmekten başka bir çıkış yolu kalmadığı değerlendirilmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

SONUÇ

Kafkasya; Türkiye ile coğrafi, tarihsel, etnik, dil, din ve kültürel bağlantısının mevcudiyeti, RF ile Türkiye arasında tampon bölge oluşturması, Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle köprü durumunda bulunması, RF'nin güneye inme politikası önünde bir engel oluşturması, yer altı ve enerji kaynaklarının zenginliği, petrol boru hatlarının geçiş güzergahı üzerinde olması ve Doğu Anadolu bölgesinin güvenliği açısından, Türkiye için önemli ve öncelikli bir bölge konumundadır.

Kafkasya'daki güvenlik sorunları; etnik, dini farklılıklar ve siyasi sınır anlaşmazlıklarından kaynaklanan çatışmalar, yerlerinden edilmiş mülteciler (Dağlık Karabağ Azerileri, Ahıska Türkleri gibi), uluslararası terör (özellikle Çeçenistan ve Dağıstan, Kuzey Osetya'da yaşanan terör olayları), güç merkezlerinin bölgede nüfuz sağlama maksadıyla statükoyu değiştirme çabaları, çok zengin enerji kaynakları ve hatları, ekonomik ve siyasi dengesizliklerden kaynaklanmaktadır.

Kafkasya'da; RF- Ermenistan ve İran aynı yatay ekseninde, ABD-Türkiye-Gürcistan ve Azerbaycan dikey ekseninde, birbirlerine benzer politikalar ve hedefler içinde hareket etmektedir. Gürcistan ve Azerbaycan, Batı ile her alanda bütünleşme çabasıdadır. Bölgede; ağırlıklı olarak, RF ve ABD arasında güç mücadelesi devam etmektedir. ABD'nin özellikle, giderek artan biçimde, Kafkasya'da, Gürcistan ve Karadeniz'de Ukrayna üzerinde ağırlığı görülmektedir. ABD, dünyada tek giremediği iki deniz olan; Hazar Denizi ve Karadeniz'e, önüne çıkan engelleri aşarak ulaşmak, bu denizleri ve bölgedeki enerji kaynaklarını ve hatlarını kontrolü altına almak istemektedir.

Geçmişte olduğu gibi, bugün ve yarın da jeopolitik ve jeostratejik önemini kaybetmeyecek olan Kafkasya; üzerinde oynanan güç mücadeleleri yüzünden, kendi iç dinamiklerinin gereği olarak, her zaman için belirsizliğe ve istikrarsızlığa gebe dir.

Özellikle, bölgeyi yakın çevresi ve arka bahçesi olarak gören RF ile, bölgeyi Orta Asya'ya el atmak ve RF'nı enterne etmek için, sıçrama tahtası olarak gören başta ABD olmak üzere, Batılı ülkeler bu oyunlarını, siyasi, ekonomik ve askeri boyutta oynamaya devam etmektedir.

Kafkasya; tarih boyunca, ticaret ve göç yollarını oluşturanın yanında, kıt'aların ve kültürlerin kesiştiği, önemli bir kavşak noktası olmuştur. Doğu ve Batı arasında, bir köprü oluşturan ve Avrasya coğrafyasının en hassas bölgesi olan Kafkaslar, siyasi ve ekonomik açılardan tüm dünyanın ilgisini cezbetmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında, dünyada ve özellikle Avrupa kıt'asında, köklü değişimler yaşanmış, Doğu-Batı kavramı arasındaki bölünmüşlük ile, Varşova Paktı ve NATO gibi iki ayrı bloğun varlığından kaynaklanan doğrudan tehdit ortamı ortadan kalkmıştır. İki kutuplu dengenin sona ermesine karşılık, tüm insanlığın birinci derecede gereksinim duyduğu enerji kaynaklarına sahip olan Kafkasya gibi bölgelerde ise, değişik güç odaklarınca yürütülen etkinlik mücadelesi sonucunda, ortaya çıkan güvensizlik, risk ve belirsizlikler, bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin, olumlu yönde gelişmesini engelleyen hususlar olmuştur.

Kafkaslar, Müslümanlık ile Hristiyanlığın hassas temas noktalarından birini de teşkil etmektedir. Türkiye'nin, doğrudan doğal ekonomik yaşam ve ilgi sahası içinde yer alan ve Orta Asya coğrafyasına açılım kapısı olan Kafkasya'da, barış ve istikrarın sağlanması, Türkiye'nin stratejik çıkarları açısından hayati öneme sahiptir.

Kafkasya, Avrupa'nın güvenliği açısından da önem arz etmektedir. Kafkasya, gelecekte önemi giderek daha da artacak olan petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarını ve bu kaynakların ulaştırma hatlarını bünyesinde barındırmaktadır. Bölgede özellikle yeni bir petrol jeopolitiği gelişmektedir. Bu da, başta küresel bir güç olan ABD olmak üzere, bir çok ülkenin ve tabiatıyla da Türkiye'nin enerji güvenliği endişelerini gündeme getirmektedir. Bu nedenle, bölgeye yönelik politikaların oluşturulmasında, doğru tespit ve teşhislerin yapılması gerekmektedir.

Je stratejik konumu bakımından Türkiye; Kafkasya ve Orta Asya ile Batı arasında bir köprü konumundadır. ABD ve AB'nin; Kafkasya ve Orta Asya devletleriyle ilişki kurmada, Türkiye'nin bu konumundan istifade etme seçenekleri bulunmaktadır. Her ne kadar Türkiye'nin bu konudaki avantajları son yıllarda belirli ölçüde aşınmış görünse dahi, mevcut durumda da önemli bir potansiyel mevcuttur. Ayrıca, Kafkasya ve Orta Asya'da bulunan devletler tarihi, kültürel, ekonomik, politik ve güvenlik nedenleriyle doğrudan, Türkiye'nin yakın ilgi alanına girmektedir. Kafkasya'da, mevcut veya potansiyel etnik, kültürel, siyasi ve dinsel

nitelikli çatışmalar, gerek coğrafi konumu gerekse, bölge ile tarihsel, ekonomik ve kültürel bağları nedeniyle Türkiye’yi doğrudan etkileyebilecek niteliktedir.

Türkiye maruz bulunduğu, risk ve tehditler açısından kritik bir konumda olduğu kadar, Hazar ile Orta Asya petrol ve doğal gazının dünya pazarlarına ulaştırılması konusunda, yeni fırsatlar ve çıkar alanları bakımından avantaja sahiptir.

Türkiye; demokrasinin, pazar ekonomisinin, refah, işbirliği, barış ve istikrarın geliştirilmesine ihtiyaç duyulan bir yerde, bu yönde gösterilecek çabalara önemli katkılarda bulunabilecek bir durumdadır. Bu konum; özellikle, eskiden SSCB’ye bağlı olan, yeni bağımsız cumhuriyetler için anlamlı bir ağırlık taşımaktadır. Türkiye Transkafkasya ülkelerinin Batı ile entegrasyonunda bir itici güç konumundadır.

Türkiye; bölge ile kendisi gibi doğrudan ilgili RF ve İran, bölge dışı güçlerden ABD ve AB ile bu bölgede rekabet ve mücadele içinde yer almaktadır. Türkiye; Soğuk Savaş Döneminde, NATO ve ABD politikaları çerçevesinde, Kafkasya’ya yönelik bir faaliyette bulunmamış; “izle ve gör politikası” izlemiştir. Soğuk Savaş sonrası, bölgeye ağabey rolüyle girmek istemiş ancak bunda kısmen başarılı olmuştur. Türkiye özellikle Azerbaycan’a yoğunlaşmış, Gürcistan’ı ise göz ardı etmiştir. Halbuki Haydar Aliyev daima, “denge politikası” uygulayarak, Türkiye ve Rusya’ya eşit uzaklıkta durmuştur.

Aslında stratejik olarak, Orta Asya’ya doğrudan açılan kapı Gürcistan’dır. Gürcistan; Doğu ile Batı arasında geçişi sağlayan bir köprü konumundadır. Aynı zamanda, enerji hatlarının Orta Asya ve Hazar Havzası’ndan, Türkiye’ye ulaştırıldığı bölge, Gürcistan’dır. Gürcistan’ın toprak bütünlüğü Türkiye için önemlidir. Gürcistan’da yaşanacak, etnik çatışmalar ve istikrarsızlıklar, Türkiye’nin de bundan olumsuz etkilenmesine sebep olacaktır. Özellikle, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının geçtiği Cevahati bölgesi, bu bölgede yaşayan Ermeni azınlıkları nedeniyle, potansiyel kriz merkezlerinden biridir. Bu bölgede, aynı zamanda Rus askeri üsleri mevcuttur. Bu bağlamda; Türkiye, Azerbaycan-Gürcistan eksenini sağlam tutarak, bu ülkelerin içişlerine karışmadan, bu iki ülkenin Batı ile siyasi, ekonomik, askeri bütünleşmesini sağlamada aracı olmalıdır. Bu çerçevede; Rusya’nın, Gürcistan’da konuşlu askeri üslerinin biran önce boşaltılması yönünde, uluslararası arenada, Gürcistan’a destek olunmalıdır. Özellikle Rus askeri üslerinin bulunduğu, Türkiye sınırını teşkil eden Cevahati bölgesi’nde yaşayan Cevahati Ermenileri’nin bu

bölgedeki etkinliği ve kontrolü en aza indirtilip, bu bölgeye yeniden buradan sürgün edilmiş ve bu toprakların esas sahibi Ahıska (Mesket) Türkleri'nin iskan ettirilmesi sağlanmalıdır. Bu yönde Gürcistan'la sıkı işbirliği ve diyalog içinde olunmalı ve bu ülkeyi ikna çabaları artırılmalıdır.

Azerbaycan'ın, RF ve ABD eksenli denge politikası ve Azerbaycan'daki gelişmeler dikkatle izlenmelidir. Gelecekte, ABD'nin, bölgeye yönelik strateji ve politikalarının bir sonucu olarak, Azerbaycan'da da, Gürcistan benzeri bir kadife devrim olması ihtimali yüksektir. ABD; Karadeniz ve Hazar Havzası'nda ekonomik ve askeri varlığı ile bulunmak istemekte, bunun sonucu olarak da, Azerbaycan ve Gürcistan'dan üs talep etmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, zengin enerji kaynaklarına sahip Azerbaycan, başta ABD olmak üzere, hem Batının hem de Rusya'nın vazgeçemeyeceği bir ülkedir. Hazar Havzası enerji kaynaklarının, kontrolünü ele geçiren ve / veya kontrol altında bulunduran, unutulmamalıdır ki Karadeniz ve Kafkasya üzerinde de hakimiyet kuracaktır. Gürcistan'ın Karadeniz'e ve Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ne kıyısı olması, bu iki ülkenin jeopolitik, stratejik ve jeoekonomik önemini artırmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının bölgeden geçmesi, Türkiye-Azerbaycan ve Gürcistan ekseninin güçlü olmasını ve stratejik işbirliğini gerektirmektedir.

Türkiye; Gürcistan ve Azerbaycan'ın iç politikalarına ve etnik kriz bölgelerine müdahil olmadan; kültürel, askeri, siyasi ve ekonomik boyutlarda işbirliğini ve desteğini sürdürmesi gerekmektedir. Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkilerinin düzelebilmesi için, Ermenistan'ın bu yönde, somut ve olumlu adımlar (işgal edilen Dağlık Karabağ ve Laçın koridoru'nun Azerbaycan'a verilmesi ve çatışmaların kesilmesi, soykırımı iddiaları ve Türkiye'den toprak taleplerinden vazgeçmesi vb.) atması gerekmektedir. Ancak mevcut ilişkilerde bunların olması bir yana, Ermenistan halen taleplerinden taviz vermemekte olduğu gibi, geriye de adım atmamaktadır. Bu nedenle; Ermenistan ile mevcut statünün devam ettirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye, bölgesinde ve yakın çevresinde (Kafkasya, Karadeniz), bir istikrar adası yaratmak zorundadır. Bu Türkiye'nin güvenliği ile, doğrudan bağlantılıdır. Siyasi, ekonomik ve askeri boyutuyla güçlü bir Türkiye, hem kendi güvenliğini ve istikrarını sağlamış olacak, hem de bölgedeki diğer güçlere karşı

caydırıcılık, denge, güven ve istikrar sağlamış olacaktır. Politikalarını caydırıcılık üzerine oturtmuş bir Türkiye, bölgesinin huzur, refah ve güvenliğini sağlayan güvenilir, model ve istikrarlı bir ülke olma rolünü sürdürmüş olacaktır.

ÖNERİLER

Kafkasya'nın önümüzdeki dönemde de, büyük güçlerin, artarak devam edecek menfaat çatışmalarına sahne olacak bir konumda bulunması ve bölge ülkelerinin içinde bulundukları güçlükler, Türkiye'nin bu bölgede aktif rol almasını ve gelişmelere öncülük etmesini bir zorunluluk ve sorumluluk hâline getirmektedir. Bu durum, Türkiye'nin bölgeye karşı, proaktif bir dinamizm içerisinde bulunmasını, politika ve strateji üreten, uygulamaları etkileyen bir güç merkezi olmasını gerekli kılmaktadır. Türkiye, bu bölgelerdeki gelişmeleri proaktif bir yaklaşımla şekillendirmek ve geleceği tahmin etmenin ötesinde, geleceği oluşturacak tarzda politika üretmek zorundadır.

Bu genel çerçeve içerisinde; Türkiye'nin,ü Kafkasya'ya yönelik olarak, ulusal menfaatleri gereği alması gereken tedbirler, aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

- Kafkasya bölgesinin, tek bir gücün (ABD veya RF'nin), kontrolüne girmesinin, Türkiye'nin milli menfaatlerini olumsuz yönde etkileyeceğinden, Kafkasya'daki gelişen durumlar da göz önüne alınarak, milli menfaatler ve hedefler doğrultusunda, “ABD ve RF ile dengeli bir siyaset izlenmesi” ve bu denge siyasetine dayanarak, ilk aşamada, Dağlık Karabağ sorununun çözülmesine çaba sarf etmek,
- Ermenistan'ın, Dağlık Karabağ'ı işgale devam etmesi, sözde soykırım iddialarından vazgeçmemesi, Ahıska Türklerinin toprağı olan, Ahıska'da yaşayan, Cevahati Ermenilerinin, Gürcistan'a karşı ayrılıkçı hareket etmesi, bu bölgedeki Rus üslerinin, boşaltılmaması yönünde faaliyet göstermeleri ve Ermenistan'ın da, bu ayrılıkçı Ermeni azınlığa, desteğini sürdürmesinin devam ettiğinden, Türkiye ve Ermenistan arasındaki sınır kapılarının açılmasına olumlu yaklaşmamak,
- Transkafkasya cumhuriyetleriyle, tüm devlet organlarının ayrı ayrı irtibat ve işbirliği kurmaları yerine; özel sektörü, Silahlı Kuvvetler temsilcileri, akademisyenleri, diplomatları ve sanayicileri bir araya getiren ATC (Amerikan-Türk Konseyi) gibi oluşumlar ve kurumlarla tek bir merkez üzerinden ikili görüşmeler yapmak,

- Türkiye tarafından, öncelikle enerji hatlarının güvenliği dikkate alınarak, bölgesel istikrarın ve devletlerin toprak bütünlüğünün, siyasi tedbirlerle korunması yönünde, siyaset izlemek ve sorunların çözümünde, “ara bulucu” ve “anahtar ülke” olma stratejisini devam ettirmek,
- ABD’nin, Boğazlardan Karadeniz’e, oradan da Kafkasya’ya ulaşım bağlamında, Montrö’yü değiştirme yaklaşımlarına, Kafkasya’da gelişen durumları da dikkate alarak, RF ile ortak girişimler geliştirilmesi yoluyla, cevap vermek ve böylelikle, ABD’nin, Kafkasya ve Karadeniz’de bağımsız hareket etmesinin önüne geçmek,
- Kafkasya ülkelerine, Türkiye için potansiyel tehdit teşkil eden, RF ile arasında bir tampon ve "Barış ve İstikrar Kuşağı" oluşturacak, bir statü kazandırmak ve bu bağlamda; Kafkasya’nın istikrarı için, Türkiye tarafından, daha önce gündeme getirilen, fakat uygulamaya konulamayan, “Kafkasya İstikrar Pakti”ni hayata geçirmek,
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Konseyi’nin genişletilerek, etkinliğini arttırmak,
- Türkiye’nin doğu güvenliğini tehdit eden, Gürcistan’daki Rus askeri varlığının sona erdirilmesi ve Acaristan ile Cevahati bölgelerindeki, Rus askeri üslerinin boşaltılması yönünde, Gürcistan’ın, uluslararası arenadaki çabalarına destek vermek ve hatta Gürcistan’ı bu konuda teşvik etmek,
- ABD’nin, RF’nin yerine Transkafkasya ülkelerinde (özellikle Gürcistan başta olmak üzere), askeri üs oluşturma gayretlerini önlemek ve ABD’nin bölgeye yerleşmemesi yönünde bölge ülkeleri üzerinde siyasi baskı oluşturmak,
- Gürcistan’ın toprak bütünlüğünü sağlamasında, Gürcü-Abhaz ve Gürcü-Oset etnik gerginliğine doğrudan müdahil olmamak, bunun yerine Gürcistan’ın içişlerine karışmadan, uzlaştırıcı bir rol oynamak,
- Kafkasya üzerinden OATC’lerine bağlantı sağlayacak, İpek Yolu ve demiryolu projelerini hızlandırarak, hayata geçirmek yönünde siyaset oluşturmak ve mali kaynaklar temin etmek,
- Türkiye’nin, uzun vadeli enerji ihtiyacını karşılamak ve Türkiye’nin bir enerji köprüsü ve terminali olmasını garanti edecek şekilde, Hazar Denizi yatakları

başta olmak üzere, bölgeden sağlanacak, petrol ve doğal gazın en uygun koşullarda, ve kesintisiz akışını sağlamak,

- Kafkasya'daki Türk toplumlarının, Latin alfabesine geçmesi ve Türkiye Türkçesinin konuşulması ve kullanılması yönünde, bu toplumlara maddi ve manevi destek sağlamak,

- Kafkasya'daki Türk toplumları ile sosyo-kültürel ilişkiler ve işbirliği kurarak, Türk kimliği ve kültürünün karşılıklı etkileşimini sağlamak,

- Kafkasya'da; bağımsız ve Rus askeri varlığının bulunmadığı tek Türk Cumhuriyeti olarak Azerbaycan'ın mevcudiyeti, Türk kimliğini kabul eden toplulukların varlığı, bölgede Türkiye'ye dost ve kardeş ülkelerin uluslararası sahneye çıkması ve uluslararası platformlarda, "Türk Kimliği"nin ağırlığını hissettirmesi şeklinde kendini gösteren jeopolitik olguyu, jeostratejik bir güç olarak hayata geçirmek,

- RF ile, güvenlik ve terörle mücadelede, iş birliği mekanizmalarının etkinlikle işletilmesini sağlamak ve RF'nin, bölücü terör örgütü PKK/KONGRA-GEL ile, Çeçenistan sorunu arasında ilişki kurmasının, özellikle Çeçenistan'daki direnişçilere, Türkiye'nin destek verdiği savlarının, gündeme getirilmesinin önüne geçmek,

- Putin'in Türkiye ziyareti ile birlikte, Türkiye-RF ilişkilerinde yeni bir beyaz sayfa açılmış olup; yeni dönemde RF'nin Kafkasya'da yeniden hakimiyet kurmasını engellemek için, ancak yayılmacı emellerini terk edebildiği takdirde, bölgede ağırlığı olan bir partner olabileceği, mesajını vermek ve uluslararası kuruluşlar ve dünya güç merkezlerinin de, bu konuda desteğini sağlamak,

- Bölge ülkelerinin; AB ve NATO gibi siyasi, ekonomik ve askeri kuruluşlara girmelerini teşvik ederek ve destek vererek, tam bağımsızlıklarını kazanma mücadelelerini desteklemek ve uzun vadede, Türkiye'nin Kafkasya politikasının planlandığı şekilde, uygulanmasına engel teşkil eden, Rus askeri varlığını, Transkafkasya'dan kaldırılması yönünde, çaba harcamak,

- Kafkasya ülkeleri ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında, AB'ye benzer bir yapılanmaya gidilerek, RF'nin bölge üzerindeki hakimiyetine son verecek politikalar hayata geçirmek,

- Gürcistan ile Azerbaycan'ın birbirlerine destek sağlamaları, refah ve iş birliği içinde olmalarını aktif biçimde desteklemek,
- Azerbaycan'ın; siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan, Türkiye'ye yakınlaştırılması mücadelesine devam edilerek, İran'ın dinci ve Rusya'nın ekonomik nüfuzu altına girmesine mani olunmalı ve Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında bir köprü haline getirilmeli ve ülkede önem arz eden siyasal ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesi telkin edilerek, bu yapılırken de, "büyük ağabey" etkisi yaratmaktan kaçınmak,
- Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenmesi hususunda, konunun, uluslararası platformlarda, Azerbaycan lehine çözümlenmesi maksadıyla, Azerbaycan'a gerekli politik desteği sağlamak,
- Kökten dinci hareketlerin, Kafkas ülkelerinin tamamına yayılmasını engellemek maksadıyla, bölge ülkeleri ile müşterek politikalar oluşturularak uygulamaya koymak,
- Kuzey Kafkasya'dan gelerek, Türkiye'ye yerleşen ve Türkiye'de de örgütlü olarak yaşayan gruplardan, kurdukları dernekler vasıtasıyla, Kuzey Kafkasya'daki, etnik gruplarla irtibata geçilerek, Türkiye için bölgesel politikaların uygulanmasında etkin birer kart haline getirmek,
- Hazar bölgesine yönelik olarak, enerji siyasetinin merkezini, mevcut Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı vebu hatta paralel Hazar geçişli doğal gaz boru hattı oluşturmakta olduğundan, Kafkaslara yönelik sonraki politikaların geliştirilebilmesi için, zaman önem kazanmakta, bu ekseninde, doğalgaz boru hattının da ,BTC'ye paralel olarak bir an önce hayata geçirilmesi gerekmekte olduğundan, BTC hattının karlılığını ve stratejik etkinliğini artırmak için, Kazak ve Türkmen petrolünün de bu hat üzerinden taşınmasına öncelik vermek,
- Bölge ülkelerinin, savunma sanayilerinin, RF'ye bağımlılığı azaltılarak, orta vadede tamamen kaldırmak, ABD desteği sağlanarak, bu ülke ordularının envanterine, Türkiye'de üretilen ya da Türkiye'nin ortak olduğu savunma sanayi ve silah sistemlerinin girmesi sağlamak,
- Gerek Azerbaycan, gerekse Gürcistan Silahlı Kuvvetleri'nin, NATO standartlarına uygun olarak teşkilatlanması sağlanarak, NATO ülkeleri tarafından yapılacak askeri yardımlarla, teçhiz edilmesine yardımcı olmak,

- TRT ve bazı özel kanal yayınları Kafkasya ve Orta Asya'da geniş bir alanda izlenebilmekte, ancak İran ve Rusya tarafından daha yüksek güçlü vericilerle yayın yapılmak suretiyle, Türkçe yayınlar bastırılmakta olduğundan; yayınların bastırılmayacak kadar güçlü olması için, gerekli yatırımları yapmak,

- Bölgeye yönelik yayınların, TRT tarafından koordine edilmesini sağlamak, Türk kültürünü ve Türkiye'yi tanıtan, bölge ile olan tarihi bağları tanıtan, yerel kültürlerle hitap eden, Türkiye'nin bölge ülkelerine yaptığı yardım faaliyetlerini anlatan, daha cazip programların hazırlanarak, TRT ve bölgeye yayın yapan özel kanallarda yayımlatmak

Yukarıda belirtilen bu faaliyetlerin, Türkiye'nin; Kafkasya'da etkinliğini arttıracak, gerçekleştirildiğinde, ABD ve RF'nına karşı denge sağlayacak, bölge ülkeleri ve toplumları üzerinde siyasi itibarının yükseleceği ve Kafkasya ve OATC'lerine örnek bir model teşkil edeceği, bu ülkeler üzerinde nüfuz sahibi olacağı ve Batı karşısında elinin daha güçlü olacağı değerlendirilmektedir. Tarihin şekillendirilmesinde, edilgen değil etken olmayı, hedef alan Türkiye'nin, bundan böyle proaktif bir anlayışla, hareket etmesi gerekmektedir. Türkiye, milli güç unsurlarının dinamiklerini, tekrar yorumlayarak, bu bölgeye yönelik ciddi politikalar üretmek zorundadır. Türkiye'nin tarihi, kültürü, kimliği, kısacası tüm moral değerleri ona bu sorumluluğu yüklemektedir. Başkalarının politikalarının uygulayıcısı ya da seyircisi durumunda kalmamak bunu gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

AÇA, M., **Küreselleşen Dünya ve Türk Kimliği**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Şubat 2004, İstanbul.

ARAS, N., **Hazar Ekonomisi**, Ankara, 2001.

ARİF (ŞİHALİYEV), E., **Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya, İran, Türkiye Rekabetleri ve Ermeni Faktörü**, Naturel Yayınları, Ankara, 2004.

ARMAOĞLU, F., **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1988.

AVŞAR B.Z. ve S.Z., **TUNÇALP Sürgünde 50. Yıl Ahıska Türkleri**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2004.

BAYRAKTAR, R., **Ahıska:21.YüzYılda İnsanlık Dramı**, D.E. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.

BERKOK, İ., **Tarihte Kafkasya**, İstanbul 1988.

BİCE, H., **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991.

BİLBİLİK, E., **NATO, İstanbul Zirvesi ve Geniş Ortadoğu Stratejisi**, Otopsi Yayınları, 1.Basım, İstanbul, Ağustos 2004.

BRZEZINSKI, Z., **Büyük Satranç Tahtası Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri**, Çev.: Ertuğrul DİKBAŞ, Ergun KOCABIYIK, 2.Baskı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998.

BUTTANRI, B., **Bölgesel Güç Karadeniz**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, Şubat 2004.

ÇİLOĞLU, F., **Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi**, Ant Yayınları, İstanbul, 1993.

-----, **Rusya Federasyonu'ndanda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar**, SinatleYayınları, 1.Baskı, İstanbul, 1998.

DUGIN, A., **Rus Jeopolitiği:Avrasyacı Yaklaşım**, Çev.:Vügar IMANOV, Küre Yayınları, İstanbul, 2003.

DEMİR, A.F., **Türk Dış Politikası Perspektifinden Transkafkasya**, Bağlam Yayıncılık, Birinci Basım, İstanbul, Haziran 2003.

EDWARDS, M., **The New Great Game and The New Great Gamers: Disciples of Kipling and MacKinder**, Central Asian Survey, March, 2003.

GÜRKAYNAK, İ., **Türkiye'nin Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi-Türkiye'nin Savunması**, Dış Politika Enstitüsü Yayını, Ankara, 1987.

HAK, **Tarihi Boyutları ve Muhtemel Gelişmeler Işığında Türk-Ermeni İlişkileri**, İstanbul, Şubat 1997.

İBRAHİMLİ H., **Değişen Avrasya'da Kafkasya**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

İLHAN, S., **Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1999.

KALAFAT, Y., **Kırım-Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Ankara, 1999.

KURAT, A.N., **Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1993.

MERT, O., **Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, Eylül 2004.

MÜTERCİMLER, E., **Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli**, İstanbul 1993.

ORAN, B., **Türk Dış Politikası**, Ciltı:II 1980-2001, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2002.

ÖNEY, R., **Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Türkiye**, İstanbul, 1998.

ÖZTÜRK, O.M., **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

PAMİR, A.N., **Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun**, İstanbul, 1999.

PAMUK, M., **Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü-Bugünü-Yarını**, Harp Akademisi Yayını, İstanbul, 1995.

ROY, O., **Yeni Orta Asya'dan Ulusların İmal Edilişi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2000.

SANDIKLI, A., **Küreselleşen Dünyada Birlik Oluşturma Stratejisi ve Egemen Devletler Birliği**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2003.

SAYDAM, A., **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

TAŞDEMİR, T., **Türkiye'nin Kafkasya Politikasında Ahıska ve Sürgün Halk Ahıskahılar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, Mayıs 2005, s.22.

TAVKUL, U., **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.

TORUMTAY, N., **Değişen Stratejiler Odağında Türkiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996.

YAPICI, U., **Küresel Süreçte, Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları, Orta Asya ve Kafkasya**, IQ Yayınları, İstanbul, Mayıs 2004.

YANAR, S., **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 2002.

Makaleler:

ACAR, D.Ş., “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kafkaslar ve Güvenlik Sorunları”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl:3, Sayı:5, Temmuz 2005.

AÇA, M., “Orta Asya’dan Uluslaşma Süreci ve Türkiyat Araştırmalarında Rus İlminski ve Ardıllarının Rolü”, Der.: E. EFEGİL ve P. AKÇALI, **Orta Asya’nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003.

AĞACAN, K., “Transkafkasya’da Yeniden Başlayan veya Bitmeyen Soğuk Savaş”, **Stratejik Analiz Dergisi**, , Ocak 2001.

-----, “Bağımsızlığının Onuncu Yılında Gürcistan”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Mart 2002.

AKÇALI, P., “Orta Asya’da İslami Uyanış, Radikal İslami Hareketler ve Bu Hareketlerin Bölge Politikasına Etkileri”, Der.: E. EFEGİL ve P. AKÇALI, **Orta Asya’nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003,

AKSOY, M., “Orta Asya’da Aral Denizi Krizi ve Çevre Sorunları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, , Yıl: 3, Sayı: 15, Mayıs-Haziran 1995.

ALLEN, W.E.D. ve P. MURATOFF, “Kafkasya’nın Tarihi Coğrafyası”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı:54, Temmuz 2001.

ANDİCAN, A.A., “Çeçenistan Açmazında Rus Ruleti”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:1, Sayı:3, Mart-Nisan 1995.

AVŞAR, B.Z. “Kafkasya-Rusya Federasyonu ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:3, Sayı: 16, Türk Dünyası Özel Sayı:sı II, Temmuz-Ağustos 1997.

- , “21.YüzYılda Türk Dünyası”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:3, Sayı:15, Mayıs-Haziran 1995.
- AYDIN, M., “Geopolitics of Central Asia and The Caucasus; Contuinity and Change Since The End of The Cold War”, **The Turkish Yearbook of International Realations**, Sayı: XXXII 2001, Research Center for International Political and Economic Releations, Ankara Ünıvercity Faculty of Political Science, 2002.
- AYMAN, G. ve N. A. GÜNEY, “Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji, Türkiye ve Komşuları”, Der.:Faruk SÖYLEMEZOĞLU, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 1994.
- BAL, İ., “Türk Cumhuriyetlerinde Milletleşme Süreci ve İç ve Dış Politikaya Etkisi”, **Avrasya Etüdleri**, Özel Sayı , Sayı: 20, Yaz 2001.
- , “ Türk Cumhuriyetlerinde Milletleşme Süreci ve İç ve Dış Politikaya Etkisi”, Der.: M., AÇA ve H., DURGUT, **Küreselleşen Dünya ve Türk Kimliği**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Şubat 2004.
- , “Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, Der: İdris BAL, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, 2.Baskı, Nobel Yayın, Ankara, Ocak 2004, s.397.
- BEAT, M., “Türk-Rus İlişkileri”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Kasım 2001.
- CAFERSOY, N., “Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi”, **Stratejik Analiz Dergisi**, C:1, Sayı:8, Aralık 2004.
- CAN, S., “Jeopolitik Açıdan Kafkasya”, **Avrasya Dosyası**, Rusya-Kafkasya Özel, Cilt:3, Sayı:4, Kış 1996.
- CAŞIN, M.H., “Değişen Uluslararası Konjoktür ve Çin Ulusal Güvenlik Stratejilerinin Orta Asya ve Pasifik Eksenindeki Yeni Parametrileri”, Der.: E.,EFEGİL, P., AKÇALI ve E., H., KILIÇBEYLİ, **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Şubat 2004,
- ÇELİK, K., “Azeri Petrolünün Dünyü ve Bugünü”, **ASAM İnternet Arşivi**, Eylül 1999.
- ÇELİK, O., “Bağımsız Kafkasya Cumhuriyeti, **Birleşik Kafkas Dergisi**, 2000. www.kafkas.org.tr/tarih/bagkafkasya.cum.html
- ÇİLOĞLU, F., “Kafkasya Konusunda Yanılgılar ve Yanlışlar”, **Kafkasya Yazıları Dergisi**, Yıl:1, Sayı:3, Sonbahar/Kış, 1998.
- COHEN, A., Avrasya Boru Hatları Stratejisi”, **Avrasya Etütleri Dergisi**, İlkbahar

1996.

CORNELL, S.E., “Kafkaslar ve Orta Asya’da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar”, Çev. ve Der.: Y.TEZKAN, **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, Ülke Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Temmuz 2000.

ÇUREY, A., “Bilinen Dünyanın Bilinmeyen Ülkesi: Kuzey Kafkasya ve Çerkesler (1), **Kafkasya Yazıları Dergisi**, Yıl:2, Sayı:5, Sonbahar, 1998.

DEVLET, N., “Kuzey Kafkasya’nın Dünyu Bugünü”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Türk Dünyası Özel Sayı:sı II, Yıl:3, Sayı: 16, Temmuz-Ağustos 1997.

Defence and Security Dergisi, 20 Mart 2002.

Diplomatik Gözlem İnternet Dergisi, 2001 Yılı Arşivi.

EFEGİL, E., “Türk-Rus İlişkileri: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç”, Der.:İdris BAL, **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, 2.Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara, Ocak 2004.

ERDURMAZ, A.S., “ABD’nin Kafkaslardaki Hedefleri”, **Cumhuriyet Strateji Dergisi**, Yıl:1, Sayı:46, 16 Mayıs 2005.

ERSOY, E., ”11 Eylül Saldırıları Sonrası Kafkaslar Hazar Havzası Orta Asya’da Değişen Dengelerin Petrol ve Doğal Gaz Politikalarına Yansımaları, **Jeopolitik Dergisi**, Nisan 2002.

GÖKIRMAK, M., “Düşük Yoğunluklu Demokrasi ve Kafkaslar’da Güvenlik”, Der.: G.GÜNGÖRMÜŞ KONA, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, Şubat 2005.

GÖTZ, R., “Güney Kafkasya ve Orta Asya’da sSiyasi Çıkar Alanları”, Çev.:M.M. TAŞAR, Der.: Y.TEZKAN, **Menfaatlar Çatışması Ortasında Türkiye**, Ülke Kitapları, Birinci Baskı,İstanbul, Temmuz 2000, s.175-176.

GÜL, N. ve G.EKİCİ, “Azerbaycan ve Türkiye ile Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan’ın Dış Politikası”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:7, Sayı:1, 2001, s.370.

GÜRSES, E., “Kafkasya’da Uluslararası Rekabet”, **Avrasya Dosyası**, Fasikül:23, Cilt:7, Sayı:1, İlkbahar 2001.

HACINIDZE, N., “Ahıska Türkleri Tuz Üzerine Bile Ot Bitirir”, Söyleşi, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 16, Ağustos 2001.

HENZE, P.B., “Kafkasya’da Çatışma, Geçmiş, Sorunlar ve Gelecek İçin Öngörüler, **2023 Dergisi**, Sayı:31, Kasım 2003.

HESLIN, S.N., “Key Constraints to Caspian Pipeline Development: Status,

Significance and Outlook”, **Central Asian Survey**, Vol.18, Issue:4, Dec.1999.

HUNTER, S.T., “International and Regional Actors: Their Politics and Impact on The Transcaucasus”, **CSIS**, Washington D.C., USA, 1994.

-----, “Azerbaijan: Searching For New Neighbors”, Der.: Ian BLEMMER, Ray TARAS, **New States New Politics Building The Post-Soviet Nations**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

İLHAN, S., “Türk Devrimi ve Türk Dünyası”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 15, Mayıs-Haziran 1995.

-----, “Jeopolitik Gelişmelerin Yönü” (Türklerin Yörüngesinde Dünyada Yeni Unsurlar), **Yeni Türkiye Dergisi**, Mayıs-Haziran, Yıl: 3, Sayı: 15., 1997.

İSLAMIYOV E. ve KENDERLİ Z., “Küreselleşen Dünyada Kafkasya: Entegrasyonun Yeni Modeli”, **Avrasya Dosyası**, Küresel Değerlendirme Özel, Cilt:9, Sayı:33, s.48-49.

KANBOLAT, H., “RF’nin Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı”, **Avrasya Dosyası**, Kış 2001.

-----, K.AĞACAN, “Gürcistan'daki Rus Üslerinin Tasfiyesinde Mehter Adımları: Bir Geri, İki İleri”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 16, Ağustos 2001.

-----, İ. KAMALOV, “NATO ve AB’nin Genişlemesi Çemberinde Rusya Federasyonu: Soğuk Savaş Devam mı Ediyor?” **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 51, Temmuz 2004.

-----, “Kafkasya’nın Jeopolitiğinde Değişim Sinyalleri”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Sayı:60, Nisan 2005.

KARAYEL, E., “Kafkasya’da Etnik Çatışmalar: Sebepler ve Çözümler”, **Kafkas Vakfı Bülteni**, Kış 1998.

<<http://www.kafkas.org/bgkafkas/etniksorunlar.html>>

KEMİK, A., “Kafkaslarda Türkiye-ABD İşbirliği”, **Harp Akademileri Bülteni**, Yıl:36, Sayı:196, Temmuz 2000.

KONA, G.G., “Geleceğin Kriz Bölgeleri, Türkiye’nin Güvenliğine Olası Etkileri ve Türkiye’nin Geliştirmesi Gereken Stratejiler”, **Jeopolitik Dergisi**, Yıl:3, Sayı:12, Güz 2004.

KULOĞLU, A., “RF’nin Yeni Kafkasya Politikası”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Mayıs 2000.

- , “21 nci YüzYılın Başlangıcında Türkiye’nin Değişen Etki ve İlgi Alanları”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Şubat 2001.
- KÜLEBİ, A., “Halklar Coğrafyası: Kafkasya”, **Cumhuriyet Strateji Dergisi**, Yıl:1, Sayı:12, 20 Eylül 2004, s.7-8.
- KÜRŞAT, C., “Karabağ’da Ermeni Terörü Katliam ve Savaş”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı:52, Mayıs 2001.
- LEPINGWELL, J.W.R., “The Russian Military and Security Policy in The Near Board”, **Survival**, Cilt:36, Sayı:3, Güz 1994, s.77.
- MAMEDOV, R., “International Legal Status of The Caspian Sea: Issues of Theory and Practice”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, Ankara University Faculty of Political Science, Sayı: XXXII , 2002.
- MUGHİSUDDİN, O. A., “Türkiye’nin Rus Dış Politikası: 1990 Sonrası Gelişmeler ve Gelişmeler Çerçevesinde Dış Politika Tercihleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:3, Mart-Nisan 1995.
- NASİPLİ, N., “İran’ın Azerbaycan Petrolü Politikası”, **JeoEkonomi Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 2, Yaz/Sonbahar 1999.
- NASKALİ, E.G., “Türk Dünyası ve Ortak Dil”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 15, Mayıs-Haziran 1997.
- NEZİHOĞLU, H., “Bağımsızlıktan Günümüze Rusya – Türk Cumhuriyetleri İlişkileri”, Der.: M.K.ÖKE, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Alfa Yayınları, İstanbul, Mart 1999.
- NURIYEV, E., “Jeopolitik Hamleler ve Yaklaşan Tehlikeler Güney Kafkasya Vakası”, Çev.: Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Başkanlığı, **Harp Akademileri Dış Baim Bülteni**, Yıl:37, Sayı:279, Kasım 2001, s.52.
- OĞUZ, C.C., “Cihad Firinden Rusya ile Flörte: Dağıstan’da Değişen Dinamikler ve Kuzey Kafkasya’ya Etkileri”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Ekim 2000.
- ORMROD, J., “The North Caucasus: Confederation in Conflict”, Der: I. BLEMMER ve R. TARAS, , **New States New Politics Building The Post-Soviet Nations**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
- ÖZEY, R., “Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri”, **Harp Akademileri Bülteni**, Yıl:37, Sayı:1999, Temmuz 2001.
- ÖZGEN, N., “Dengeler Denklemi”, **Ulusal Strateji Dergisi**, Yıl:3, Sayı:21, Mart 2002.
- PAPAVA V. ve T. BERIDZE, “Gürcistan’da Sanayi Politikası ve Ticaret Rejimi, **Avrasya Etüdleri Dergisi**, Sayı:15, 1997.

SEZGİN, M. N., Bölgesel Aylık Değerlendirme, **Stratejik Analiz Dergisi**, 3 Ekim 2003.

SİNANOĞLU, O., “Türkiye’den Türk Dünyasına Türkçenin Geleceği”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 15, Mayıs-Haziran 1997.

SOLTAN, E., “Hazar Denizinin Hukuki Statüsü: Çizilmeyen Sınırlar”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 13, Mayıs 2001.

SÖNMEZ, C., “Jeopolitik Açından Kafkasya”, **Avrasya Dosyası**, Rusya-Kafkasya Özel, Kış 1996.

TARAKÇI, N., “Rusya Arka Bahçesini Topluyor”, **Jeopolitik Dergisi**, Yıl:3, Sayı:10, Bahar 2004.

TAŞCIKAR, D., “Orta Asya’daki Ekonomik Reformlar ve Yeni Büyük Oyun”, Der.: A.YALÇINKAYA, **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998.

TAVKUL, U., “Tarihi ve Etnik Yapısıyla Kafkasya”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:3, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997.

-----, “Kafkasya: Etnik, Sosyal, Siyasi Problemler”, **KÖK Araştırmalar Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1,Bahar 1999.

TELLAL, E., “Güney Kafkasya Devletlerinin Dış Politikaları”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:XXIV, Sayı: 225, 2000.

-----, “SSCB’yle İlişkiler”, Der.:B.ORAN, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

TUĞUL, S., “Çeçenya, Dağıstan ve Vahhabilik”, **Kafkasya Yazıları Dergisi**, Sayı: 8, İlkbahar-Yaz 2000.

TUNCER, İ., “Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye”, Der.:G.ÖZKAN ve Ş.KUT, **En Uzun On Yıl, Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündemindeki Doksanlı Yıllar**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000,

USLUBAŞ, F., “Putin’li Rusya”, **Jeopolitik Dergisi**, Yıl:4, Sayı:13, Şubat 2005.

YAVUZ, K., “Orta Asya’nın Batıya Açılan Kapısı: Kafkasya”, **Ulusal Strateji Dergisi**, Yıl:2, Sayı:12, Mayıs-Haziran 2000.

YÜCEL, Z., “Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Türkiye’nin Jeopolitik Konumuna Bir Bakış”, **Jeopolitik Dergisi**, Yıl:3, Sayı:10, Bahar 2004.

Diğer:**Raporlar:**

CIS Institute, Moskova, yeniden basım www.echo-az.com (İnternet üzerinden yayın yapan Azeri Gazetesi), Nisan 2001.

DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), **Gürcistan Ülke Bülteni**, Ankara, Kasım 2004, s.2.

Dış İşleri Bakanlığı, **Kafkasya Ülkeleri İle İlişkiler Bilgi Notları**, Ankara 2002, s. 21.

Tez:

KODAMAN, T., **Azerbaycan Petrollerinin Uluslararası Politikadaki Önemi ve Türkiye**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD Doktora Programı, Ankara, 2002,

Gazete:

RADİKAL, “Hazar Denizi ve Petrol Boru Hatlarının Güzergahları”, **Radikal**, 26 Mayıs 2005.

Ansiklopediler ve Atlas:

ATLAS DERGİSİ, Avrupa Siyasi Haritası, İstanbul, Aralık 2004.

MİLLİYET BÜYÜK LAROUSSE SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ, 12. Cilt, İstanbul, 1986.

SABAH MEYDAN LAROUSSE BÜYÜK LUGAT VE ANSİKLOPEDİSİ, 10.Cilt, İstanbul, 1992.

Seminer ve Sempozyumlar:

AKÖZ, A., “Stratejik Açıdan, Türk-Kafkas İlişkilerinin Değerlendirilmesi”, Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, **XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar**, İstanbul, 24:26 EKİM 2001, Genelkurmay Basımevi, 2003, s.292:301.

ANDİCAN, A., 21’inci YüzYılda İç Asya Sempozyumu, 3 Aralık 1998, İstanbul.

CUTLER, R.M., “Kafkasya’daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri”, **Türkiye, NATO ve AB Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri Sempozyumu**, (İkinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri, İstanbul, 27-28 Mayıs 2004), SAREM Yayınları, Ankara, 2004, s.115-116.

GÜRSEL, Ş., “Kafkasya’nın Jeostratejik Konumu”, Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, **XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar**, İstanbul, 24:26 EKİM 2001, Genelkurmay Basımevi, 2003, s.292:301.

İLHAN, S., “Kafkasların Coğrafi Konumu, Jeopolitik, Jeoekonomik, Jeostratejik Özellikleri ve Bölge Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadelesinin Geleceği”,

Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 28-29 Nisan 1998, s.88, 123-124.,s.520-547.

NADİR, D., “Tarihi gelişim içinde Kafkas Toplumlarının Sosyo-Psikolojik ve Kültürel Özellikleri, Bunlar Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadeleleri ve Türkiye'nin İzlemesi Gereken Sosyo-Psikolojik Kültürel Politika ve Etkinlikler”, **Kafkaslar, Ortadoğu ve Avrasya Perspektifinde, Türkiye'nin Önemi Sempozyumu**, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 28-29 Nisan 1998, s.219:228.

-----, “Kafkasya, Orta Asya, Güney ve Doğu Asya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgelerinin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri”, **Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri Sempozyumu**, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 27-28 Mayıs 2004, s.205.

YILDIZ, Y.G., “Kafkas Toplumlarının Siyasi ve Ekonomik Yapıları ve Gelişmeleri ile Bunlar Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadeleleri ve Türkiye'nin İzlemesi Öngörülen Politikalar ve Etkinlikler”, **Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu**, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 28-29 Nisan 1998, s.101.,172:197.

YILMAZÇELİK, İ., “XIX. Ve XX. YüzYıllarda Türkiye'nin Kafkasya Politikası”, **Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirleri I (24-26 Ekim 2001, İstanbul)** Genelkurmay Yayınları, Ankara, 2003, s.178.

İnternet Kaynakları:

<http://www.echo-az.com>

<http://www.envsee.org/southcauc/maps/ethnic.jpg>

<http://www.gridtb.org/projects/GEO-Cauc/intr.pdf>

<http://w.w.w.mfa.gov.tr/Turkce/grupa/Kafkasya.htm>

<http://www.reliefweb.int/nw/RWB.NSF/db900Largemaps>

<http://www.r2user.uni-heidelberg.de/Karten/EthnoCaucasus.jpg>

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Dr.Hakan KANTARCI

Doğum Yeri : Ankara

Doğum Yılı : 1962

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu :

Lise : 1976 – 1980 Kuleli Askeri Lisesi /İstanbul

Lisans : 1980 – 1984 Kara Harp Okulu/Ankara

Yüksek Lisans : 1996-1999 Gazi Ünv. Sos.Bil.Ens.İşletme ABD/Ankara

Doktora : 1999-2005 Gazi Ünv. Sos.Bil.Ens.İşletme ABD/Ankara

Yabancı Dil ve Düzeyi :

İngilizce : İyi

İş Deneyimi :

1984 – 1985 : Piyade Okul K.lığı Tuzla/İstanbul – Piyade Temel Eğitimi

1985 – 1991 : Hava İndirme Tugay Komutanlığı /Kayseri – Hava İndirme Er Eğitim Takım,Er Eğitim ve Hava İndirme Bölük Komutanlıkları ile Paraşüt Öğretmenliği

1991 – 1992 : 2’inci Komando Alay Komutanlığı Midyat/Mardin– Komando Bölük Komutanı

1992 – 1995 : Merkez Komutanlığı Özel Koruma Tabur Komutanlığı/Ankara- Yakın Koruma Bölük Komutanı, Özel Koruma Öğretmeni (Eğitici Subay) ve Koruma Müdürü

1995 – 1997 : Özel Kuvvetler Komutanlığı/Ankara- Harekat ve İstihbarat Subayı ve Kuzey Irak İrtibat Tim Komutanı

1997 – 2000 : Eğitim ve Doktrin Komutanlığı/Ankara- Plan/Proje Subayı ve Toplam Kalite Yönetimi Direktörü

2000-2002 : 7’inci Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı Kağızman/Kars- Mekanize Piyade Tabur Komutanı

2002-2006 : Dağ, Komando Okulu ve Eğitim Merkezi Komutanlığı Eğirdir/Isparta-Psikolojik Danışma ve Rehberlik Şube Müdürü ve Muayene ve Kabul Komisyon Başkanı.